

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

289 SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BODOR BÉLA, BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KÁROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ,
FRIEDRICH KÁROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI
FERENC, MOLLAY KÁROLY, ROLLER KÁLMÁN, TAKÁTS ENDRE, TARJÁN GUSZTÁV,
TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZÁMBÓ JÁNOS

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás)

Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás)

Sárgaság. (*köiwsucht*)

Vastag, hosszú sárgarépát hosszában kivájnak, belevizelnek és a kéménybe akasztják. A sárgarépát karikára vágják, felfűzik, és a nyakban hordják. Kölest főznek és olyan helyre mennek, ahol galambok vannak. A kölest fejük felett átdobják, a galambok a kölest megeszik. Fokhagymából láncot kell fűzni (*pettn mochd*), és három napig a nyakon kell hordani. Mindent magába szív, a sárgaság eltűnik.

Idegennek a beteget háromszor arcul kell köpnie, a köpést a beteg letörli, és a sárgaság megszűnik. Bizonyíték erre, hogy Frumer anyónak volt egy Péter nevű legénye, akinek sárgasága volt. Egyszer jöttek arrafelé brennbergiek, háromszor az arcába köptek, letörölte, és rendbejött.

A sárga színű köles, répa, vizelet alkalmazása a „similis similibus” elven alapuló színanalógia. A betegséget közvetítő tárgy megetetése, kéménybe akasztása, a betegség megsemmisítésére szolgál. Az idegen ember köpésének alkalmazása azzal magyarázható, hogy általános vélemény szerint a sárgaságot

undor okozza, tehát undorral kell elűzni. (similis similibus = hasonlót hasonlóval.)

Szemölcs. (*watsn*)

A gyógyeljárásnak szuggesztió az alapja. A különböző komplikáló eljárások ennek erősítését szolgálják. Szemölcsöknek szuggesztióval való gyógyítását az orvostudomány is elfogadta.

Legáltalánosabb módja a gyógyításnak az, hogy a tárgyat, amely valamikép a szemölccsel összeköttetésbe került, az eresztől elássák. Amikor az illető elmegy az eresztől, nem szabad visszanéznie, vagy vele többé törődnie. Ilyen közvetítő tárgy lehet a szalmaszál gombja, amelyre elásás előtt keresztet vetnek, vagy felszúrják a szalmaszállal a szemölcsöt, hogy véres legyen. A vérrel együtt a szemölcs is elpusztul az eresztől. Közvetítő lehet még a szemölcshez érintett fokhagyma, húsdarab. Ha a nedves fa ég, sűrű nedv jön ki belőle, ezzel is bekenik a szemölcsöt. Lószőrrel szabályszerűen el lehet kötni a testrésztől.

Amikor temetésre harangoznak, a patakhoz kell menni, és a következőket kell mondani:

290 *Hiets keimmō tsō tō laich*
hiets keimmō tsōn po
woschn unsōri heanwatsn o. [14\(1\)](#)

Most temetésre megyünk,
most a patakhoz megyünk,
lemossuk a szemölcsöket.

Egy fertőző kislánynak a hüvelykujja tele volt szemölccsel, ekkor egy falubeli asszony, a Johl néni, azt mondta: „Várj csak, majd én elűzöm neked”. A kislánynak egy csigát kellett keresnie, amely kibújt a házából (eső után lehet az ilyeneket találni) és a kezével meg kellett fognia, hogy vissza ne csússzon. Ezzel a nedves csigával dörzsölte a szemölcsöt addig, amíg az állatka elalélt, és a házába már nem tudott visszabújni. Aztán a kislány elfordult, és az asszony a csigát a háttetől átdobta. Nyolc nap alatt elmúltak a szemölcsök.

Egy bánfalvi asszony viszont addig harapdálta a szemölcsöket, míg azok eltűntek.

A hold hatása a betegségekre.

Erről csak egy-két öregember tud. Egy brennbergi szerint növekvő holdnál az ember elbizakodik (*két in iwðmuít iwð*). Fogó holdnál a betegség is fogy, tehát a szemölcs gyógyítása is könnyebb. A borsos varjúhájjal (*watsnkraot*, *Sedum acre*) viszont növekvő holdnál kell dörzsölni a szemölcsöt és arccal a hold felé fordulva, a kezeket hátrátéve ezt kell mondani: „*Heanwatsn, heanwatsn foi weik!*” [15\(2\)](#) (Szemölcs, szemölcs essél le!)

Vastag nyak, golyva esetén reggel, éhgyomorral a gyógyszertárból hozott szerből (*apoteikkðmittl*) öt cseppet kell bevenni, de csak fogyó holdnál.

Az egyik bánfalvi asszony elmondta, hogy milyen hatással van rá a hold. Estefelé, ha a holdban egy jel mutatkozik, úgy tűnik neki, mintha valaki egy széket döntene fel. Ekkor hirtelen megmerevedik, eszméletét veszti. Ha érzi, hogy közeledik ez az állapot, gyorsan keresztbe teszi kezét és lábát s akkor a hold hatása elmarad.

Fogak. (*tseint, tsaond*)

Ha a gyermeknek egy tejfoga kihullik, ezt kell mondania: „*Maos maos, kimðrðn aisðnð tsaond, i kiwðrðn*

poandnd tsaond"[16\(3\)](#) (Egér, egér, adjál vasfogat, én csontfogat adok neked.) Azután a fogat hátrafelé el kell dobnia.

Fogfájás esetében felülnek a szilvafára és ezt mondják:

*„O tu liawō kuatō tseitschknpam,
Host schō soufūi kuati tseitschkn trogn,
Owōr ōn sou ōn eisl naonit ois hiats”*.[17\(4\)](#)

*(Ó te kedves, jó szilvafa,
már olyan sok jó szilvát hordtál,
de olyan szamarat, mint most, még soha.)*

Másik változata:

*„O tu oamō tseischpam,
Hiats host olli jot soufūi tseischpm,
Und haint host ōn krossn noan”*.[18\(5\)](#)

[291](#)*(Ó te szegény szilvafa,
most minden évben annyi a szilvád,
ma pedig van egy nagy bolondod.)*

Tréfának tűnő gyógymódot alkalmazott egy bánfalvi kovács a szomszédján, aki fogfájás miatt panaszkodott. Megkérdezte tőle, hajlandó-e mindent megtenni, amit előír neki. A szomszéd megígérte. A kovács ekkor megparancsolta, hogy álljon fel az asztalra és mondja utána a következőt: „*Mia tudt tð tsaond we*”. (Nekem fáj a fogam.) A szomszéd ezt megismétli. – „*Mia tudt tð tsaond nimmd we*”. (Nekem már nem fáj a fogam.) A szomszéd ezt is megismétli. – „*Wos pistn aoffikschtign, wand tð nit we tudt?*” (Miért szálltál fel rá, ha nem fáj?) – mondotta erre a kovács és kinevette a szomszédot.[19\(6\)](#) Ezt a mondókát elkorszosult formában sok helyen ismerik. Tulajdonképpen a visszavarázslásnak egy formája.

A régi receptkönyvekben megemlített férgeket, mint a fogfájás ellenszerét itt is megtaláljuk: a csipkebokrokra lévő darázsgubacsokból a kukacokat ki kell szedni, összenyomni, és az üres fogba tenni. A babonás gyógyeljárásban az anyának és a csecsemőnek ismét nagy szerep jut. Ha a szoptató anyja a csecsemőt el akarja szoktatni, egy csomó zöld petrezselymet akaszt hátrafelé a nyakára, vagy diólevelet töm az ingébe. Szarvaszszírral (*hiaschhoaninslich*) bekent vászonfoltot is köthet a hátára.

Ha a csecsemőt megigézték, a jobb könyököt a bal térdel és a bal könyököt a jobb térdel keresztezik, és ezeket mondják: „*In Koutts naomm, in Jesus naomm suistein khind khuißd sain*”.[20\(7\)](#) (Isten nevében, Jézus nevében legyen segítve ezen a gyermekem.) Ellenvarázslatként használják a széndobást is, ha a gyermeket megrontották. Dobás közben ezeket mondják: „*Tð pesi kaist sui waichd fð tia*”.[21\(8\)](#) (A gonosz lélek hagyjon el téged.) A gyermek rendellenes fejlődése (*intðwoksnsain*) esetén keresztbe rakják a már említett módon a végtagokat és ezt mondják: „*Höffmd Koutt Fatð, Kott Soun, Kott Haillichð Kaist*”.[22\(9\)](#) (Segítsen Atya, Fiú, Szentlélek Isten.)

Babona orrvérzés esetén: egy szalmaszállal a földön kettős keresztet kell rajzolni és a közepére csöppenteni a vért.

Láz (*hits*) esetén egy százlábút rongyba kell csomagolni és a nyakra akasztani. Ha tíz napig hordják, elmúlik a láz. Miután dobással megállapították a bajt, a beteg szem gyógyítására ismét széndobást alkalmaznak. Miközben kilenc széndarabot sorban egymás után a vízbe dobnak, ezt mondják:

„*Wan nit naini sou ochti, wan nit ochti sou siwðni, wan nit siwðni, sou seiksi, wan nit seiksi sou fimfi, wan nit fimfi sou fiðri, wan nit fiðri sou trai, wan nit trai soh tswoa, wan nit tswoa sou oans, an nit oans sou khoans*”.[23\(10\)](#)

(Ha nem kilenc, akkor nyolc, ha nem nyolc, akkor hét, ha nem hét, akkor hat, ha nem hat, akkor öt, ha nem öt, akkor négy, ha nem négy, akkor három, ha nem három, akkor kettő, ha nem kettő, akkor egy, ha nem egy, akkor egyik se.)

292A fogfájásnál említett példától eltekintve a szóbeli visszavarázslásnak ez az egyetlen jellegzetes esete, amelyet találtam. Ahogy fogynak a számok, úgy fogy a betegség is.

Éltető szer.

Az élettartam növelésére különböző természetes gyógyszereket ismernek. Egy brennbergi bányász szimpátiás eljárást mondott el. Tavasszal, nap-éj egyenlőség idején egy egészséges nagy tölgy törzsét közvetlenül a föld felett megfúrják, a lyukba csövet dugnak, amelynek a végét egy üveg- vagy cserépedénybe vezetik. Ezt jól be kell fedni, hogy esővíz ne kerüljön bele. Ősszel, szintén nap-éj egyenlőség idején, kivesszik a köcsögöt, és megisszák a nedvet, amely a fából belecsurgott. A fa elpusztul, erejét az ember veszi át. Idegerősítő szer. A vadásznak nem szabad tudnia róla.[24\(11\)](#)

Szerelmi varázslatok.

Az ezekben szerepet játszó Szent György napi béka és a kőrisbogár általánosan elterjedt. A kőrisbogarat (*schpanischi mukkn*) meg kell szárítani, porrá törni és annak beadni, akiben a szerelmet fel akarjuk ébreszteni. De elegendő, ha a kőrisbogár lábait itatjuk meg vele egy pohár borban.[25\(12\)](#)

Mikor a leveli békák (*lawfreisch*) Szent György napja előtt (április 24.) brekegni kezdenek, egyet közülük elfognak és papírral lekötött cserépedénybe teszik. A papírba kis lyukat fúrnak, az edényt hangyabolyba állítják, és mielőtt még a béka kiabálni kezdene, el kell szaladni, mert különben, aki csinálja, megsiketül. Egy idő múlva, ha úgy gondolja, hogy a hangyák a békát megették, ki kell venni az edényt, és a megmaradt csontocskák közül azt a kettőt kell kiválasztani, amelyik kaparóhoz (*krikkl*) és lapáthoz (*schaifðl*) hasonlít. Ha valaki a kedvesét meg akarja nyerni, a kaparóval érintse meg annak a bőrét, ha pedig meg akar tőle szabadulni, a lapáttal el kell löknie magától.[26\(13\)](#)

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK

II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) /

II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / 1. Nem növényi gyógyszerek

1. Nem növényi gyógyszerek

A nem növényi gyógyszerek egyik csoportja a konyha, háztartás anyagaiból kerül ki. Ezek: liszt (*möi*), kenyér (*prot*), kenyértészta (*prottoach*), kovász (*uarð*), tejfel (*ram*), aludttej (*kliðwðtimüli*), vaj (*puttö*), só (*soits*), víz (*wossð*), olajok (*öi*), bor (*wain*), és a különböző zsírok: disznózsír (*schmoits*), marhazsír (*inslðt*), kappan zsírja (*khopaonð schmoits*), szalonna (*schpeik*).

A másik csoportba azok tartoznak, amelyek az emberi vagy állati testből származnak: ürülék (*treik*), vizelet (*urin*), kutyazsír (*hundschoits*), nyúlzsír (*hosnschoits*), anyatej (*muttðmüich*), takony (*routs*), vér (*pluit*).

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Szem.

Szem.

Piros, gyulladt szemet (*entsuntni aogn*) aludttejjel vagy vizelettel borogatják. A kezét megmossák, rávizelnek és a fájó szemet kitörlik. Egy közmondás szerint fájó szemre semmi sem jó (*niks is kuðt fias aognwe*).

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / 293Fül.

293Fül.

Fájó fülre kenyértésztát tesznek, ez kihúzza a gyulladást (*tsuikkt ti hits aos*). Fülszúrásakor anyatejet vagy mandulaolajat cseppentenek a füljáratba.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Légzőszervek.

Légzőszervek.

Tüdőgyulladás (*lungenentsintung*) esetén túróval borogatják azt a helyet, ahol a beteg szúrást érez. Itatóst (*fliðs poppia*) túvel megszürkálnak és zsírral bekenve köhögés (*huðsehtn*) ellen mellre teszik. Köhögésnél még jó zsírt is nyelni. Tüdőbetegek egyenek avas szalonnát (*raontsichð schpeik*), kutyazsírt, esetleg kenyérrre kenve, vagy igyanak vizeletet. Ha a mellkas fáj, tehénürülékkel (*khiatreik*) borogatják. Tüdőgyulladásnál meleg tejet isznak, amelyben zsírt olvasztottak és zsemlet aprítottak (*seimmüi preikkln*). Hüléskor általában jó marhazsíros vászondarabot (*inslðtfleik*) a mellkasra tenni.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Reuma.

Reuma.

A következőképpen gyógyítható: agyagot (*loam*) ecettel (*eissi*) és szénavirággal (*haipflamð*) olyan sűrűre főznek, hogy a fájó testrészezre lehet kenni. A beteg tagot vánkossokba csomagolják, és egy óra hosszat

gőzölik. Ezután újból szénával gőzölik és a beteget ágyba fektetik.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Emésztő szervek.

Emésztő szervek.

A kutyazsír a gyomornak is jót tesz. Ha bélhurut esetén a gyermek végbele (*mosstoam*) kijön, kezükbe fűjják az orrukat és az orrváladékkal benyomják. Hasfájás vagy hülés esetén lencseliszttel telt forró zsákot tesznek a hasra. Csecsemők bélhurutját gyógyítja, ha „*schteats*”-et (pirított és vízzel leforrázott lisztből készült étel) etetnek vele. Nők vesefájdalmak esetén a nyers tojás sárgáját egyék. Ez galambnagyságú köveket hajt el. Jó még mézet enni, vagy éhgyomorra (*nidehtn mogn*) egy kávéskanálnyi étolajat bevenni. Szívbjajosok is mézet vagy gyümölcsöt egyenek. A kolerajárvány idején az embereknek borókapálinkát (*kranaschnops*) adtak.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Fogak.

Fogak.

Fogfájáskor a tarkóra kovászt tesznek, a lábakat hamulugban áztatják. Kovász helyett tehénürülék, disznózsír vagy égetett méz is alkalmas. A fájós fogat jó, ha sóoldattal dörzsölik. Az egyik asszony fiának nagyon fáj a foga, a szomszéd erre azt ajánlotta, hogy vegyen egy kis kavicsot (*schoanl*) vagy inggombot (*heimmðtkneippfüi*), csavarja be vattába és dugja a fiú fülébe. Lyukas fogba a pipabagóját (*motschkð, wokð*) vagy elégetett újságpapír hamuját dugják. Egy brennbergi szerint fogfájás esetén hideg bőrnadrágra kell feküdni.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Ficam.

Ficam.

Kibicsaklott (*iwðtreitn*) vagy kificamított végtagot a pácból vett sós vízben vagy vizeletben áztatják. Törött lábat ecettel borogatnak.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / 294Sebek, daganatok (wuntn, kschwui, oass).

294Sebek, daganatok (wuntn, kschwui, oass).

Sebre, égési sebre friss tojás fehér, belső hártáját teszik. Vágási sebre (*schnitwuntn*): emberi vizelet (*aonpruntsn*), *aonwischðln*, *aontsuln*), emberi vér (*pluit*), bevizelt vászonfolt, friss patakvíz (*powossð*) reggeli ablakpára (*feinstðschwits*). Patakvíz a kutyaharapást is gyógyítja. Vágási sebet langyosan kell borogatni. Lódarázs csípését (*hoanisschtich*) megnedvesítik és sóval dörzsölik (*ainraim*). A faszénport általában mindenféle sebre, a rozslisztet csak égési sebre alkalmazzák. A sótan szalonna (*unksoitsnð schpeik*) tisztítja a sebet. Gennyes sebet érlelő flastromok (*pflostð*): nullásliszt tejjel vagy vajjal elkeverve; megrágott zsíros kenyér; kocsikenőcs (*wognschmüð*) és csiriz (*schuistðpei*); egy kanál kén zsírral és sós

vízzel keverve; nedves szurkot disznózsírral és marhazsírral egyenlő arányban keverve addig főznek, míg levesszerű lesz és a daganatra kenhető.

„Koffl”-nak nevezik az olyan daganatot, amely sebből keletkezett infekció útján (*wainchðtkofl, schtoikofl*). Jó gyógyszernek tartják erre a tehénürüléket és az Erzsébet- vagy kámforgolyót.

A vérzést a pókháló vagy szárított légyölő galóca (*fliagnschwaom*) csillapítja. Van olyan is, aki mindig hord magánál egy krajcárt és a vérző helyre azt köti rá.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Fagyás (kfreati).

Fagyás (kfreati).

Télen a fagyott lábat hideg patakvízben, hideg vízben kell mosni. A fagyást petróleummal, disznó epéjével (*saokoi*), asztalosenyvvel (*tischlðloam*) kenik be. Ezekről a fagyás összehúzódik (*tsaommschnoaftn*).

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Bőr.

Bőr.

Ha a száj pállott (*maiwe*), vizelettel kell megmosni. Az izzadó lábat hideg vízben áztatják. A felrepedt, kifújtt bőrt (*riflichi haot*) ablakpárával kenik be. A szoptatós anya fájós mellbimbójára kenőcsöt úgy készítenek, hogy sárga viaszt (*köps woks*) disznózsírban megolvasztanak és közben fapálcikával elkeverik. Némelyek még kámfort (*kaomppfð, koffð*) is adnak hozzá. Tyúkszemet (*heandraoch*) izzó gyufaszállal lehet kiegészíteni, vagy olyan forró vizeletben fürdetni, amilyenben csak bírja az illető. Zsírba kevert szalicil a tyúkszemről a kemény bőrt lemarja. A disznózsír egymagában is megpuhítja a bőrkeményedést.

Kenőcs sebes fejbőrre (*khoupfraoðn, krind*); tojást hamuban ki kell sütni, a sárgáját ugyanannyi zsírral elkeverni és kétszer-háromszor a fejbőrre kenni. Majd kamillateával lemossák, ismét rákenik és a sebes bőr megtisztul.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Szépítő szerek.

Szépítő szerek.

Tojás sárgájával (*aiköiw*) be kell kenni az arcot, azután öt percig feküdni, újra bekenni és ezt megismételni, míg a tojás sárgája el nem fogy. Aki szép arcobőrt akar, fürdesse vizeletben, tejben, vagy éjszakára kössön arcára friss húst. Aki sokat sír, annak a szeme ragyogó lesz. A haját főtt birsalma nedvébe mártott fésűvel simítják le. A vizelet hajnövesztő szer is.

Fiatalító és erősítő szerek: tojás, bor, tej és víz. A bor általános gyógyhatású („*trinkts ðn woamð wain, weats ksund*”).

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) /

II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Gyógynövények.

295 Gyógynövények.

Csak három hivatásos növénygyűjtővel (*krait̄saomml̄, krait̄wai*) találkoztam: kettővel Brennborgben és egyvel Ágfalván. Ők mondták el, hogy a növényeket miként kell télire elraktározni és feldolgozni. A legtöbb gyógynövényt májusban, júniusban szedik. Minden évben újból kell őket gyűjteni (*sammüin*). Szárítás előtt nem mossák le, hanem csak a földet rázzák le a gyökerekről. A szárítás (*trikk̄n*) árnyékban vagy hűvös, száraz helyiségben történik. A növények feldolgozási módja sokféle. Vagy az egész növényre van szükség, vagy csak egy részére: ennek megfelelően a gyökerét *wud̄tsn*), a virágát (*plid̄*), vagy a leveleket (*plal*) már szárítás előtt leválasztják. Szárított növényből főzetet, teát (*te*) készítenek. A zöld növényt szeszbe, olajba vagy vízbe is teszik és a napra állítják (*test̄dlian*). Vannak olyan növények, amelyek csak frissen, vagy, ha szárítják, poralakban (*puif̄drisiat*) használhatók. Zsírban pirított friss növényekből készülnek a különböző kenőcsök (*soim*).

A gyógymódok leírásánál egyszerűség kedvéért a gyógynövények magyar elnevezését közlöm csupán, a német népi és latin nevüket a magyar címszó alatt a csatolt jegyzékben találjuk meg.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Szem.

Szem.

A szemvidítő füvet kétféleképpen használják: vízbe teszik és napra állítják, vagy teát főznek belőle. A beteg szemet fürdetik mindkettővel. A lándzsás útifű főzetéből borogatás készül. Fájós szem esetén karikára vágják a tormát, cérnára fűzik és nyakba akasztják. Az orvosi fű főzetét lehűtik, csak így lehet használni. Az árvácska teája jó a szemmosásra. A zöld petrezselymet megmossák, és lefekvés előtt vászonzolton a viszkető szemre teszik. Reggelre a szem rendbejön.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Fül.

Fül.

Fülfájásnál a kerekrepekény főzetével kimossák a füljáratot, vagy meleg mandulaolajat öntenek bele. Szénné égett és vattába csavart mogyorót is dugnak a fülbe, mert meleget tart. Hasonló célt szolgál a főtt babbal megtöltött zacskó. Ha nyers fokhagymát fülbe dugnak, magábaszívja a fájdalmat, de könnyen elbújik a füljáratban, azért alkalmazása veszélyes.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Légzőszervek.

Légzőszervek.

Teák köhögésre: mezei katáng, ebszóló, egymagában vagy orvosi zilizzel keverve, orvosi ziliz, akác, bodza boggyója, szeder, borostyán, földi eper levelei, csalán, veronika. A csalánt porrá törik és cukorral elkeverve beveszik. Rekedtség esetén az ökörfarkkóró virágait, tormát vagy cseresznyeszárt főznek.

A kemény kukoricamagot megfőzik, a leszűrt vizet megcukrozva újból főzik és úgy isszák. A reszelt tormát

oltott mésszel keverve eszik. Fájós toroknak jót tesz a pirított fehér hagyma is, lehet kenyérré is kenni. A sárgarépat reszelik, nedvét kinyomják, kandisz cukorral felfőzik és számarköhögésnél 296 minden két órában beadják. A bodza virágát kirántják, a zsírt leszűrik és hűvös helyen tartják. Torokgyulladásnál foltra kenve a torokra teszik. A köhögést csillapítja, ha az orron keresztül citromlét szippantunk. A sóska bogyói difteritisznél ajánlatosak. A gyerekek egyenek ebben az esetben még apróra vágott mandulát is, mert ezek feltépi a torokban a daganatot, és ezáltal levegőhöz jutnak. Egy ágfalvi asszony mentette meg így az egyik gyermekét, miután a másik a kórházban már meghalt. Dagadt nyakra a zacskóba töltött forró babot teszik.

Teák tüdőbaj ellen: ebszőlő, orvosi ziliz, kerek repkény, árva csalán. Ha az utóbbit víz helyet issza a beteg, még ha fél tüdeje odavan, akkor is hozzánő². Nagy csalán, földi bodza is jó. A közönséges párlófű szintén gyógyítja a tüdőt, az embernek mégis meg kell halnia, mert a tüdeje úgy benő, hogy nem jut levegőhöz. Ezért a teához bort kell önteni, újból felforraltatni, és így inni.²⁷⁽¹⁴⁾ Akinek nehéz a légzése, igya a martilapu lókörmű teáját, vagy nyalogassa a bodza befőtt bogyóit („wans ðn schwan notn hom, khinnðsn lekkð”),²⁸⁽¹⁵⁾

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Emésztőszervek.

Emésztőszervek.

Teák gyomorfájdalmak enyhítésére: ezerjófű, torma, majoránna, mezei katáng, macskagyökér, zsálya. A sóska gallyáról lekaparják a külső szürke héjat, míg a „sárga” nem tűnik elő, ezt aztán megfőzik. Aki a fehér üröm gyökerét szopogatja, mindjárt érzi a hatását. A földi tömjén teájához forró tejet is isznak és száraz meleg ruhát tesznek a gyomorra. A fekete retket apróra reszelik és gyomorfájdalmak enyhítésére eszik. Kandisz cukrot is dugnak a kifűrt retekbe, a nedv, amely a pohárba csepeg, különösen a gyermekek gyomorbántalmaira jó.

Vizelethajtó teák: őszi aranyvirág, pongyola vagy pitypang, a zöld petrezselyem és a magja, a mezei zsurló, kerek repkény, erdei lednek, körömvirág. A kerek repkényt levesben is főzik. A mezei katáng gőzete a hólyagfájdalmakat enyhíti. A vizitorma a vese teája.

Hashajtó teák: a kutyabenge sárga héja, sóska, fekete áfonya szárított bogyói, lándzsás útifű. Nehéz emésztésnél a kigyószisz főzetében való gőzölést is alkalmazzák. Epebántalmakra jó a pongyola teája. Ha a meggy magokat feltörjük és a belső magot megfőzzük, vesekövek ellen a legjobb ellenszert nyerünk. Hasfájás elleni teák: mézfű, kamilla, közönséges orbáncfű, a fehér hunyor gyökere. Az is segít, ha a köldök környékét hagymával dörzsölik. Emésztőszerveknek általában jót tesz a veronika és a cickafark főzete. Az erdei pajzsika gyógyszer mindenféle gilisztabetegség ellen. Ujjnyi vastagságú gyökere van, gilisztához hasonló. Ezt szárítják, porrá törik, és mivel keserű, egy teáskanálnyi porcukrot kevernek hozzá. Nagyobb mennyiségben halálos is lehet, ezért csak naponta egyszer szabad bevenni. Gilisztabetegségnél még jó a sárgarépa is.

Aranyér gyógyítására tölgyfakéregből gőzfürdőket készítenek, és a derékra hideg borogatást tesznek.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Fogak.

Fogak.

Fájó fogba nyers fokhagymát vagy reszelt tormát dugnak, mindent magába szív. Fog helyett fülbe is lehet fokhagymát tenni. A zsidócseresznye főzetével gőzölik a fogat.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Vértisztító szerek (plutrainichungste).

297 Vértisztító szerek (plutrainichungste).

Teák: martilapu, lókörmű, árvácska, cickafark, árva csalán, az utóbbi egyúttal vérképző, valamint a diólevelek. A nyers fokhagyma a vérnyomást csökkenti. A közönséges orbáncfű teáját lefekvés előtt kell inni. A következő reggel az ember nagyon éhes, mert már friss vér keletkezett. Ezért utána veronikát kell innia, amely az orbáncfű hatását csökkenti.²

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Szív.

Szív.

A szívfájdalmakat a macskagyökér és rozmarintea enyhíti.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Asztma.

Asztma.

A bükkfagomba, a százsorszép főzetét vagy a savanyúkáposzta levét isszák. Lucfenyő fiatal hajtását általában inhalálásra használják, de lehet cukorban is áztatni és légzési nehézségeknél enni. A szárított macskagyökér, nagy csalán, köménymag és meggy szárított porrá őrrendő. Egyforma arányban cukorral elkeverik és beveszik.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Nemi szervek.

Nemi szervek.

Nagy csalánt macskagyökérral és borsosmentával egyenlően elkeverik és megfőzik: férfiak nemi ösztönét serkenti.

Menstruáció csillapítására reggel éhgyomorra és este lefekvés előtt mezei zsurló, pásztortáska teája jó. Orvosi ziliz gyermekágyi anyának ajánlatos.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Lázcsillapító.

Lázcsillapító.

A fiatal fűzfahajtások kérget megfőzik és isszák. A sisakvirág teája különösen hatásos: csak két-három virágot kell a vízbe dobni és a láz elmúlik. De a doktornak nem szabad tudni róla. Lehet a virágot szeszben is áztatni és így bevenni.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Reuma.

Reuma.

Ha az ezerjófű teáját a beteg egy teljes félévig issza, baja biztosan elmúlik. Hatásos szernek tartják a martilapu, lókörmű és bojtörján, továbbá a fiatal fenyőhajtások főzetét. A szénvirágokat megfőzik, zacskóba töltik és a fájós testrésze rakják. Hasonlóan alkalmazható a mák tokjának főzete állkapocs reumája esetében.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Általános gyógyhatású teák.

Általános gyógyhatású teák.

Ökörfarkkóró, bodza, vassfű, csipkerózsa termése, zsálya, kamilla köménymaggal. Ibolya még akkor is segít, ha már csak a halálhörgést [298](#)hallani (*haisaom wan oans schð rousslt*).²⁹⁽¹⁶⁾ A borsos menta teáját Brennbergben gyakran a rossz víz helyett isszák. Fiatal fenyőhajtások főzetéből készült fürdő is idegnyugtató. Erre való tea a kakukfű és a borsos menta.

Vízkór esetében mezei zsurló, nagy csalán, vagy boróka teáját kell inni. Az utóbbi vérszegénységre is jó. Ha a bogyókat rájuk, védenek a betegségek ellen, és a szervezetet erősítik. A zsidócserezsnye levele fejfájás, a macskagyökér végtagok fáradtsága (*kliððwe*) ellen jó. A macskagyökér mézfűvel és mezei zsályával egyforma arányban kifőzve 90–94 betegség ellen a legjobb ellenszer („*is kuðt fia nainstk pis fiðrðnainstk kraonkðtn*”). Kábítóhatású a mák zöld tokjának főzete. A hársfatea izzasztószer. Gutaütésnél a májusi gyöngyvirág teáját kell inni.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Hajápolás.

Hajápolás.

Hajnövesztő főzetet készítenek és benne a haját megmossák. Ilyenek: őszi aranyvirág, házi fűlfű, a hárs fája. Tetvek ellen az őszi kikericset össze kell zúzni és a fejet bedörzsölni. A zöld dióhéjat hajfestésre használják.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Sebek, daganatok, a bőr betegségei.

Sebek, daganatok, a bőr betegségei.

A sebeket növények főzetéből készült fürdőkben áztatják és kimossák. Erre jó az erdei mályva, kamilla, gombernyő, diólevél. Az árvácska teája a gyermekek bőrbetegségeinél ajánlatos. Az erdei mályvát csak frissen lehet használni. Téltre úgy teszik el, hogy megszárazítják, kávédarálóban megdarálják, és jól záró

dobozban tartják. Sebekre a növényeket nyersen, poralakban vagy kenőcs formájában alkalmazzák. A babér, a martilapu lókörmű, a lándzsás útifű leveleit összezúzva teszik a sebre. A paradicsom különösen feltört és feldörzsölt lábra és méhcsípésre jó. Az orbáncfű és a fekete áfonya szárított és porráőrölt gyökerét a rák okozta sebekre és a vadhúsrá szórják. A bodzaágak fája alatti zöld réteget lekaparják és erzsébetgolyócskával a már említett ún. kofüi-re rakják. Lehet ezt a zöld réteget parázson is égetni és a felszálló gőz gyógyító hatású. Az orbáncot az ökörfarkkóró szárainak teájával gőzölik. A hagyma mint érlelő tapasz sokféle formában használatos: nyersen a hagymát kettévágják, szappant tesznek bele, kisütik, vagy egész, fehér hagymát pirítanak és a héját a daganat púpjára teszik. A ciklámen virágja mézzel és tejjel főzve mindenféle sebre és daganatra jó. Daganatokat érlel: a martilapu lókörmű összevágott levelei vagy a frissen reszelt burgonya. Az árva csalán magját porráörlik és orrvérzésnél felszippanjták.

A kenőcsök általában úgy készülnek, hogy a növényt zománc nélküli edényben zsírban, olajban megpirítják, a zsírt leszűrik és lehűtik. Különösen kedvelt a sárgarépból készült kenőcs. Júniusban és júliusban a zsenge gyökeret finomra reszelik, zsírban megpirítják és égési sebre teszik. A szoptató anya fájós mellbimbójára úgy készül a kenőcs, hogy a hüvelykujnyi sárgarépát egy kávéskanálnyi zsírban megpirítják és egy evőkanálnyi tejet kevernek hozzá.³ A zsírban pirított fecskéfű szintén jó [299](#)kenőcsöt ad. A ciklámen gumója mérges ugyan, de pirítással a mérge hatástalanítható. Az ebből készült kenőcs behegesedett, gennyes sebre jó. A fehér lilium és az ökörfarkkóró virágja olajba téve szintén gyógyhatású. Egy brennbergi asszony egyszer azt álmodta, hogy kertjében sebére egy növényt fog találni. Mikor reggel kiment, az ökörfarkkóró volt. A hársfa fáját elszenesítik, porráörlik és égési sebre rakják.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / II. RÉSZ: TAPASZTALATI GYÓGYMÓDOK / Fagyás. Egyéb bajok.

Fagyás. Egyéb bajok.

A fagyott testrészt a kerékrépa főzetében fürdetik vagy a megfőtt héjat teszik rá. Jó még a sült hagyma is. Általánosan ismert a „*maiwe*” vagy „*s wüidi maiwe*” nevű kellemetlen baj (a száj pállott), amelyet a zsálya vagy bojtortján főzetével mosnak. A „*tsitrichi*”-nek nevezett hirtelen keletkező kiütésre a nyers házi fülfű a legjobb. Szemölcsre a fokhagymát és borsos varjúhájat mágikus előírásokkal kísérve alkalmazzák.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Maár Margit: Népi orvoslás Sopronban és környékén (Folytatás) / A gyógynövények jegyzéke

A gyógynövények jegyzéke

akác, *akatsi*. Robinia pseudoacacia,

anyarozs, *muttðkhoan*. Claviceps purpurea,

árva csalán, *howðneissl*. Urtica urens,

árvácska, *traifoittichkhaitste*, *schtiafmiadðl*. Viola tricolor,

bab, *paon*. Phaseolus vulgaris,

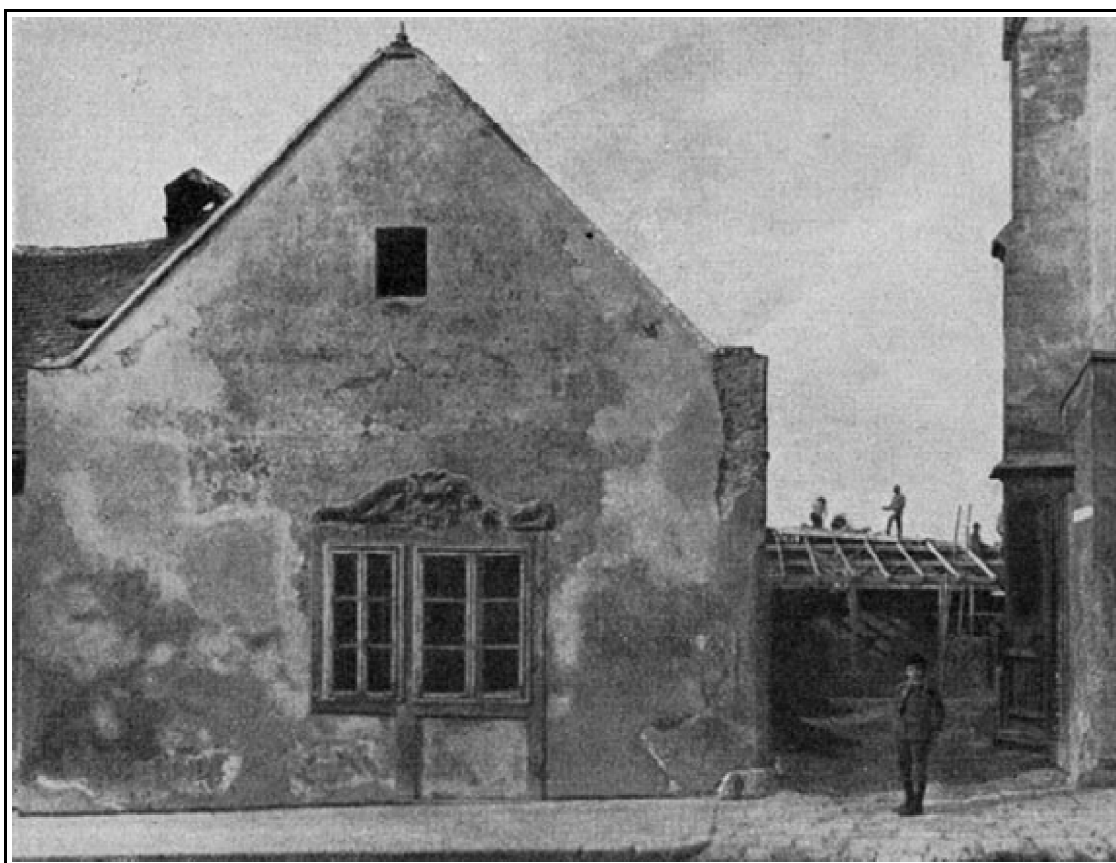
babér, *loapeaplal*. *Laurus nobilis*,
bodza (földi), *oteikk*. *Sambucus ebulus*,
bodza, *hullð*. *Sambucus nigra*,
bojtorján, *klettn*, *peipðl*. (Pöppelein: Kügelchen. Schmeller I. 399) *Arctium lappa*,
boróka, *kranaweittn*. *Juniperus communis*,
borostyán, *afai*. *Hedera helix*,
borsos menta, *pfeiffðmints*. *Mentha piperita*,
borsos varjúháj, *watsnkraot*. *Sedum acre*,
bükk, *puchn*. *Fagus silvatica*,
csalán (nagy), *schoanpreinneissl*. *Urtica dioica*,
cseresznye, *kheaschn*. *Prunus cerasus*,
cickafark, l. közönséges cickafark. *Achillea millefolium*,
ciklámen, *tsiklamen*, *eadschoin*. *Cyclamen europaeum*,
dió, *nuss*. *Juglans regia*,
ebszőlő, *pittðsiasskraot*. *Solanum dulcamara*,
eper, *eappia*. *Fragaria vesca*,
erdei lednek, *hoanwindkraot*. *Lathyrus vernus*,
erdei mályva, *khaspopüin*. *Malva silvestris*,
erdei pajzsika, *wuðmkraot*. *Dryopteris filix-mas*,
erika, *earikð*. *Calluna vulgaris*,
ezerjófű, *taosndkuidnkraot*. *Centaureum umbellatum*,
fecskefű, *schöninkraot*, *watsnkraot*. *Chelidonium majus*,
fehér hunyor, *waissi niswuts*. *Veratrum album*,
fehér üröm, *wiamðt*. *Artemisia absinthium*,
fekete áfonya, *hoappia*. *Vaccinium myrtillus*,
fekete retek, *schwoatsð radi*. *Raphanus sativus*,
300 fokhagyma, *knoufüi*. *Allium sativum*,

földi bodza, *oteikk*. Sambucus ebulus,
gombernyő, *sanigl*. Sanicula europaea,
gyepű rózsza, *heitschl*. Rosa canina,
gyöngyvirág, *mairezðl, foiwriaon*. Convallaria majalis,
hagyma, *tswifüi*. Allium cepa,
hársfa, *lindn*. Tilia cordata,
házi fülfű, *haoswuts*. Sempervivum tectorum,
ibolya, *plaoi faigl, faichðl*. Viola odorata,
jácint, *miatswifüi*. Scilla maritima,
kakukkfű, *timian, khulkraot*. Thymian. Thymus,
kamilla, *kamüin*. Matricaria chamomilla,
káposzta, *kraot*. Brassica capitata,
kecskefűz, *wain, föiwçpam*. Salix caprea,
kerekrepkény, *kundlreim*. Glechoma hederacea,
kerek v. fehér répa, *waissi hoimrudm*. Brassica rapa esculenta,
kígyószisz, *tswaaognkraot*. Echium vulgare,
kökény, *schlea*. Prunus spinosa,
körömvirág, *ringlpleamlðl*. Calendula officinalis,
közönséges cickafark, *schofkoam*. Achillea millefolium,
közönséges orbáncfű, *johaniskraot*. Hypericum perforatum,
közönséges párlófű, *ottðmeini, hailendð*. Agrimonia eupatoria,
kukorica, *kukðruts*. Zea mays,
kutyabenge, *faolpaom*. Frangula alnus,
lándzsás útifű, *kschpittstðweigðrich*. Plantago lanceolata,
liba pimpó, *kanslkraot*. Potentilla anserina,
liliom, *lilie*. Lilium candidum,
lucfenyő, *fichtn*. Picea excelsa,

macsakgyökér, *paldrian, poidriaon*. Valeriana officinalis,
majoránna, *mairaon*. Majorana hortensis,
mák, *mogn*. Papaver somniferum,
mandula, *maondl*. Prunus amygdalus,
martilapu lóköromfű, *hufplal, huðpplal*. Tussilago farfara,
meggy (török), *potschati waiksln, amaröin*. Prunus mahaleb,
mézfű, *melissn*. Melissa officinalis,
mezei zsálya, *wiznpegonie*. Salvia pratensis,
mezei zsurló, *tsinnkraot, khotsnschwoaf*. Equisetum arvense,
mogyoró, *hoslnuss*. Corylus avellana,
nehézszagú boróka, *seimpam*. Juniperus sabina,
oleander, *leandð*. Nerium oleander,
orbáncfű, lásd közönséges orbáncfű,
orvosi fű, *aognkraot, khotsnaogn*. Veronica opaca,
orvosi ziliz, *aiwisch*. Althaea officinalis,
ökörfarkkóró, *kheinikskheatsn, wuipraond, himüipraondte*. Verbascum thapsus,
őszi aranyvirág, *mutsðlte*. Chrysanthemum parthenium,
őszi kikerics, *heappstsaitlosi*. Colchicum autumnale,
paradicsom, *poar tais*. Solanum lycopersicum,
pásztortáska, *hiatntaschl*. Capsella bursa-pastoris,
parlófű, lásd közönséges p.,
pittyang, *lewntsaond*. Taraxacum officinale,
petrezselyem, *petðsuln, – süin*. Petroselinum sativum,
rekettye, *kinstð*. Genista germanica,
rozmarin, *rosmarin*. Rosmarinus officinalis,
saláta, *sðlot*. Lactuca sativa,
sárgarépa, *mudkkn*. Daucus carota,

sisakvirág, *aisnhuat, pundschedchðl*. Aconitum napellus,
sóska, *saoraomppfð*. Rumex scutatus,
sóskafa, *peabðres*. Berberis vulgaris,
szákszorszép, *knaslpleamðl*. Bellis perennis,
szeder, *praonpia*. Rubus fruticosus,
szemvidító, *aognrost*. Euphrasia officinalis,
szilfa, *oimð*. Ulmus campestris,
torma, *krein, miaroti*. Cochlearia armoracia,
tölgy, *oachðpam*. Quercus sessiflora,
vasfű, *aisnkraot*. Verbena officinalis,
veronika, *eanprais, hullendischð te*. Veronica officinalis,
vizitorma, *prunnkressn*. Nasturtium officinale,
zsálya, *soiwð, sutslpleamðl*. Salvia officinalis,
zsidócsereznye, *junkheaschn*. Physalis alkekengi.

Rokokóház a soproni Szt. János templom mellett (1900 körül lerombolták)

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Faller Jenő: Sopron város Balf környéki szénkutatásai az 1850-es évek második felében

302 Faller Jenő: Sopron város Balf környéki szénkutatásai az 1850-es évek második felében⁽¹⁷⁾

Brennbergbánya levéltári anyagának kutatása során a Soproni Állami Levéltárban bukkantam rá azokra a fakult írásokra, melyek Sopron város most száz éve végzett Balf környéki szénkutatásairól szólnak.

A följegyzések nemcsak város- és kultúrtörténeti, de azon túlmenően bányászati szempontból is érdekesek, tekintve, hogy a szakkörök előtt is teljesen ismeretlen adatokkal szolgálnak bányászati kutatásaink ismeretéhez.

Sopron ugyanis a hivatkozott írások szerint most száz éve – a magyar városok történetében teljesen példátlan módon – komoly szénkutatásokba kezdett a vele szomszédos Balf és Kópháza községek határában, hol – mint a följegyzések mondják – már azt megelőzően is tudtak a szénről. A város – mint tanulmányomból kitűnik – nagy körültekintéssel és felkészültséggel látott neki a munkának s mélyített le 12 fúrást, melyekkel műre való szenet nem talált ugyan, tisztázta azonban azokat a föltevéseket, melyek Balf

határában az 1800-as évek elejétől kezdődően több évtizeden át mindig „szép” és „jó” minőségű szénről szóltak.

Balfon a soproniak a brennbergihez hasonlóan gazdag szénkincset remélték azoknak az „állítólagos” szénkibúvásoknak nyomán, melyek alapján a város fúrásait megkezdte.

A mondott időpontban a soproniak nem ismerték a terület földtani fölépítését, hisz’ azt csak az újabb kutatások tisztázták¹⁽¹⁸⁾ s így érthető, ha az ottani külszint fölépítő, nagyrészt pannón homokos-agyagos üledékben föllelhető jelentéktelen lignit kibúvásokhoz vérmes reményeket fűzve, azokban a brennbergi széntelep folytatását vélték és keresték.

A levéltárban föllet, de egy évszázad óta teljesen feledésbement fúrási naplók igazolják azt, amit a tudomány a fúrások eredményeinek ismerete nélkül is megállapított, hogy a szóbanlévő területen, sajnos műrevaló szén – legalább is az általuk föltételezett mélységben – nincs és ott a brennbergi széntelep sem nyomozható.

Szocialista tervgazdálkodásunk műszaki fejlesztésének egyik alapvető, súlyponti célkitűzése, energia bázisaink kiszélesítése. Ezek föltárásában és kimunkálásában nagy jelentősége van minden olyan adatnak, amely idevonatkozóan akár pozitív, akár negatív irányban tájékoztat, vagy fényt derít régebbi kutatások eredményeire.

303 Ennek szem előtt tartásával szólok a soproni szénkutatásról, mely nem váltotta be ugyan a hozzáfűzött reményeket, de ma, száz év múltán újabb adatokkal gazdagítja a területre vonatkozó földtani ismereteinket.

Sopron város helytartósági osztálya (K. K. Stadthalterei Abtheilung Oedenburg) 1856. április 3-án kelt, 6929 sz. rendeletével felhívta a városi tanács figyelmét a *Soproni Kereskedelmi- és Iparkamara* 1855. évi jelentésének egy közleményére,²⁽¹⁹⁾ mely szerint Balf környékén, részben városi, részben községi területen valamikor jó minőségű „igen szép” szenet találtak („...ein Lager von sehr schönem Steinkohlen entdeckt...”), melyhez azonban a város különböző, mindenekelőtt anyagi nehézségek miatt sosem nyúlt s az ma is kiaknázatlan.

Nevezett hatóság részletes jelentést kért a tanácstól arra vonatkozólag, mit tud a szóbanlévő szénelőfordulásról s mit tett, helyesen mit szándékozik tenni annak kiaknázása végett?

A tanács néhány nappal később kelt válaszában közölte, hogy a balfi szénelőfordulásról a Városi Levéltárban őrzött dokumentumok alapján tud s annak szálai 1802-re nyúlnak vissza, amikor a följegyzések szerint néhány soproni polgár összeállt, hogy Balf határában, a Höller- és Lamgruben-dűlőkben lévő szőlőktől a kópházi kőbányáig terjedő területen szénbányát nyisson, a várossal előzetesen kötött szerződés alapján. A vállalkozó, maroknyi társaság tervét – írja a jelentés – mind a város, mind az akkori m. kir. udvari kamara szívesen támogatták s a várossal kötött haszonbérleti szerződésükön a kamara 1803. június 8-án kelt, 9166 sz. leiratában csak annyit változtatott, hogy kötelezte a bérlőtársaságot, vállaljon felelősséget azokért az esetleges károkért, amiket a kutatófúrások, vagy bányászati munkák Balf fürdő neves gyógyforrásaiban³⁽²⁰⁾ okozhatnak. A kamara ennek megfelelően módosította a szerződéstervezetet, azt leküldte a vállalkozóknak, mivel azonban a levéltárban idevonatkozó további ügyiratok nincsenek, föltehető, hogy a vállalkozók a szerződés módosítást nem vállalták s így munkába sem kezdtek.⁴⁽²¹⁾ Mindezekből – **304** írta a városi tanács – csak arra következtethetünk, hogy Balf határában valóban lehet valami szénelőfordulás, de hogy az olyan „szép”-e, mint az Iparkamara évi jelentése mondja s mennyi van belőle, azt csak részletes kutatások és fúrások dönthetik el, akkor is azonban

még megfontolandó, nem okoz-e a bányászat pótolhatatlan kárt Balf-fürdő forrásaiban?

Mielőtt már most e levélváltás további fejleményeiről szólnék, térjünk ki röviden arra, mi történt azt megelőzően 50 évvel előbb Balfon, amire a városi tanács fönti válaszában hivatkozik?

*

Sopron város tanácsa 1801 tavaszán jelentette az udvari kamarának, hogy a brennbergi bányatársulat Balf község határában, mely egyrészt városi erdőkből, másrészt magántulajdonban lévő szőlőkből áll, bányászati kutatásai során szenet fűrt meg s meg akarja kezdeni annak bányászatát. Igazolja ezt *Ebner Jánosnak* 1801. augusztus 25-én kelt levele, melyben a Brennbergben bányászó *Csatornatársaság* bécsi igazgatósága nevében arról értesítette a városi tanácsot, hogy a társulat az 1793. október 28-án kelt szerződésében biztosított Bánfalva, Ágfalva és Lépesfalva községek területén kívül a „város urasága alá” tartozó Balf és más községek határában is szénkutatásba, illetve azt követően bányanyitásba kíván kezdeni s kéri a várost, közölje, hajlandó-e egy műrevaló széntelep föltárása esetén, már fönálló szénszerződéséhez hasonló föltételek mellett, a bányászokást engedélyezni.⁵⁽²²⁾

A városi tanács, mert féltette Balf határában fekvő erdő- és szőlőterületeit, elsősorban azonban ottani, akkor már országosan ismert gyógyforrásait, szept. 4-i ülésén úgy határozott, hogy bizottságot küld Balfra s annak döntésétől függően határoz a társulat kérésében.

A bizottság⁶⁽²³⁾ 1801. nov. 21-én szállt ki Balfra s a helyszínen tanulmányozta a kérdést, melynek eredményét írásban nyújtotta be a tanácsnak. A város a bizottsági jelentés alapján 1801. dec. 16-án kelt levelében öt pontba foglalva küldte meg föltételeit Bécsbe, melyek a következőképp szóltak:

1. A szóbanlévő Balf község határában fekvő Höller- és Lamgrubeni (sokszor „Leimgruben”-nek van írva) szőlőterületekre vonatkozólag a *Csatornatársaság*-nak új, korszerű bérszerződést kell kötnie a várossal,
2. a megkötött szerződés kimondottan a Kopháza és Balf közti területre vonatkozik,
3. a bányászati berendezések (aknák, tárók, légaknák), utak stb. részére szükséges földterületeket a bérlő köteles megvenni s azokkal nem szabad megrongálni az ottani erdőket és szőlőket,
4. tekintve, hogy Balfon a társulatnak a szén elfuvarozása céljából már kész utak állnak rendelkezésére, melyeket Sopron városa tart fönn, a bérleti fizetségeket annak megfelelő módon meg kell emelni. Végül
5. a bányászati célokra átvett fa mennyiségére s annak árára vonatkozólag esetről-esetre kell megegyezni.⁷⁽²⁴⁾

305A *Csatornatársaság* a várostól kapott föltételeket nem fogadta el s 1802. jan. 29-én kelt levelében közölte a tanáccsal, hogy ajánlatát visszavonja s bányászatát osztrák területen fogja fejleszteni.

Ezt követően néhány hónappal később egy háromtagú társaság, névszerint *Mumb Ferenc*, *Hinterecker János* és *Pflanzert József*⁸⁽²⁵⁾ tett ajánlatot a városnak, hogy szeretne a balfi Lamgruben-dűlő fölötti területen bányászati kutatást, illetve bányanyítást eszközölni s kérvényéhez ennek megfelelően mindjárt egy szerződéstervezetet is csatolt, mely mint lényegest, a következőket tartalmazta:

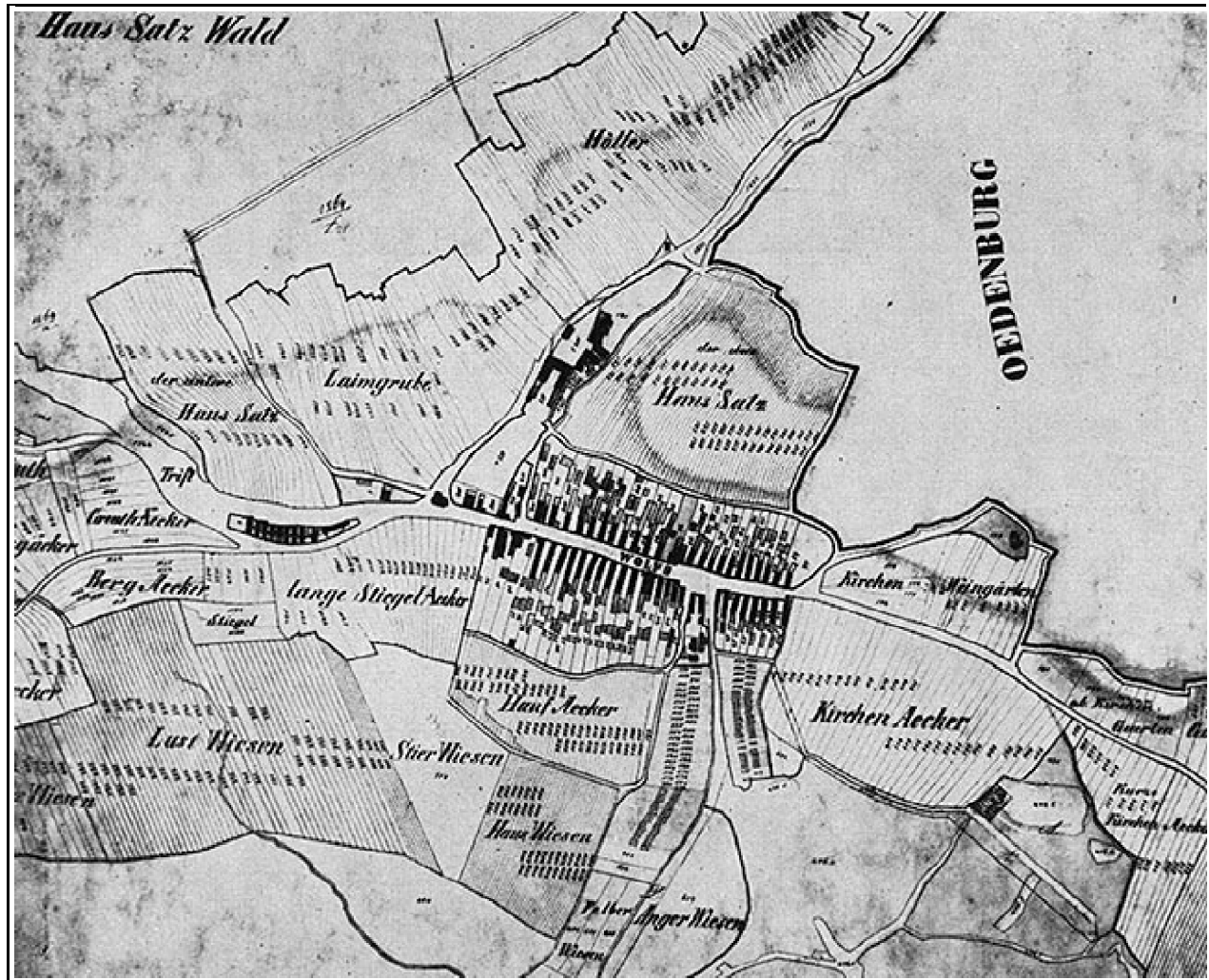
A bérlők hajlandók a kibányászott, illetve eladott szén minden mázsája után 3 kr. bért fizetni; pontos nyilvántartást vezetnek az értékesített szén mennyiségéről s azt a város közegei ellenőrizhetik. A bányászat céljaira a várostól nem igényelnek fát s azt mindenkor készpénzben fogják megvásárolni. Ezzel szemben azt

kérik, hogy a szén eladási árát mindenkor ők szabhassák meg, tekintve, hogy a munkabérek és anyagárak az utóbbi időben mind rohamosabban emelkednek.⁹⁽²⁶⁾

A városi tanács 1802. március 5-én kelt levelével – tekintve, hogy annak szerződése szerint elsőbbségi joga volt – a *Mumb*-féle ajánlatot elküldte a *Csatornatársaság*-nak, majd mikor az közölte, hogy nem kíván a területtel foglalkozni, hosszabb jelentés kíséretében elküldte Bécsbe az udvari kamarának, rámutatva arra, hogy a bányászati munkák következtében a község fontos forrásai elapadhatnak („eldugulhatnak”), ami nemcsak a betegek, de a város szempontjából is nagy veszteség volna, tekintve, hogy a város bevételei az ottani vendégfogadókból azonnal elmaradnának. Kérték, hogy a kamara ezek szem előtt tartásával hozza meg döntését a most már két éve húzódó ügyben.¹⁰⁽²⁷⁾

Nagyon természetes *Mumbék* sem pihentek s a városi tanács fönti jelentésével csaknem egyidőben fölírtak a kamarának s kérték, hogy a velük szemben, a város és magánosok részéről fölhozott ellenvetéseket vesse el és segítse munkájukban, hogy a bányászkozást Balf határában mielőbb megkezdhessék.

Ahogy az várható volt, a kamara természetesen nem döntött s *Mumbék* beadványát véleményezés végett leadta a városi tanácsnak s ezzel az aktázás újramezdődött. A többhónapos levelezés eredményeként a kamara végül is úgy döntött, hogy *Mumbék* a balfi gyógyfürdő veszélye ügyében szakértő véleményét kötelesek bemutatni s szavatolniok kell minden kárt, ami a gyógyforrások elapadásával kapcsolatban bekövetkezik.

306 Balf község helyszínrajza 1863-ban, a szóban forgó Laimgrube és Höller nevű dűlőkkel
Soproni Levéltár. T szám, Sv. K. 10.

307 A kamara határozatára a *Mumbékkal* folytatott tárgyalások után a városi tanács azt írta vissza, hogy *Mumbék* nem vállalják a szakértő bevonását, részben mert nem hajlandók megfizetni annak költségeit, részben mert a tervezett fúrások – mint írták – egyáltalán nem veszélyeztetik a gyógyforrásokat. *Mumbék* álláspontját a városi tanács is magáévá tette s azt vallotta, hogy a szakértői vizsgálat valóban nem szükséges azért sem, mert hiszen a benyújtott szerződéstervezetük kimondja, hogy ha fúrás közben forrásokat ütnek meg, azt tartoznak azonnal jelenteni s mindent elkövetni, hogy a kárt megelőzzék. [11\(28\)](#)

A kamara ezután 1802. nov. 24-i kelettel aláírta a szerződéstervezetet s leküldte a tanácsnak *Mumbékkal* való aláírás végett azzal, hogy amennyiben az aláírást megtagadnák, úgy a balfi szénterületet adja árverés útján bérbé, de ez esetben is készítsen szerződést s azt mutassa be jóváhagyás végett.

Mumbék a leküldött szerződést nem írták alá, mert abban változatlanul benne volt, hogy amennyiben a fúrásokkal, vagy más bányászati műveletekkel a forrásokban kárt tesznek, azért teljes anyagi felelősséggel

tartoznak.[12\(29\)](#)

A város ezután 1803. ápr. 23-ára tűzte ki a terület árverését, melyen megint csak *Mumb* és társai jelentkeztek s azt mondták, hogy amennyiben a kártérítésre vonatkozókat kiegészíthetik azzal, hogy a kárt akkor tartoznak fizetni, ha az kimutathatóan az ő hibájukból állt elő s a város ad még nekik 150 drb fát (?), úgy hajlandók a szerződést aláírni.[13\(30\)](#)

A módosított szerződést[14\(31\)](#) ezután fölküldték a kamarának, mely azt jóváhagyta, a 150 drb fa átadását azonban nem találta teljesíthetőnek.

A szerződés ily módon érvénybeléphetett volna, *Mumbék* azonban mégsem tartották annak föltételeit elfogadhatónak, mert a szerződéstől visszaléptek anélkül, hogy a fúrásokat megkezdték volna.

*

A szóbanlévő szénterületről ezek után valamivel több mint négy évtized múlva, 1847-ben hallunk újra, amikor *Hütl János* nyugalmazott brennbergi bányagondnok (hutmány) fordult újra a városi tanácshoz azzal a kérelemmel, hogy a szénterületet megkaphassa.

A tanács 1847. dec. 19-én kelt 5538 számú határozatával megbízta *Würth Károly* és *Schultz Pál* városi tanácsnokokat, valamint *Győry József* és *Kánia Ferdinánd* szónokokat, menjenek ki Balfra s vizsgálják ki az ügyet, hogy a város dönteni tudjon.

Nevezettek 1848. febr. 23-án írásos jelentésükben rámutattak arra, hogy a község területén a bányászkodást már az 1802-es és 1803-as években meg akarták kezdeni, azt azonban a kamara a gyógyforrásokban okozható károk miatt nehezményezte s miután ez az ok ma is fennáll és mert Sopron brennbergi bányászata is még rendezetlen – mint ékes magyarsággal írt jelentésükben olvassuk – „a kiküldöttség véleménye odajárult, [308](#) hogy a Balfi-Bánya megnyitása még időelőttinek mutatkozik s ezért az jobb és kedvezőbb alkalomra halasztandó”.[15\(32\)](#)

Miután pedig a városi tanács mindenben elfogadta a bizottság véleményét s annak alapján *Hütl József* ajánlatát elutasította, a balfi szénterület továbbra is érintetlen maradt.

Ezek azok az előzmények, melyekre a városi tanács utalt a helytartósági osztálynak 1856. ápr. 3-án írt s előzőekben ismertetett levelében.

S most térjünk vissza oda, ahol elhagytuk s lássuk mi történt az idézett levélváltást követően?

A városi tanács a helytartósági osztálynak írt levelét egyidejűleg Balf község tanácsának is megküldte azzal, döntse el a község, Sopron, avagy más valaki kezdje-e meg a bányászatot?

Balf község előjárói 1856. ápr. 22-i gyűlésükön tárgyalták Sopron átiratát s az abban foglaltakat jóváhagyólag tudomásul vették, arra vonatkozólag azonban, hogy ki kezdje meg a kutatást, illetve a bányanyitást, nem döntöttek mondván, hogy a város levele sem tartalmaz semmi olyan pozitívumot, ami kézzelfogható módon igazolná a szén jelenlétét s azt, hogy érdemes munkába kezdeni? Így – mint a balfiak írták – nekik közömbös, ki lesz a bánya művelője, ők csak azt kötik ki, hogy a gyógyforrásokban semminemű kár ne essen. Emellett figyelmeztették Sopront, [309](#) ügyeljen, nehogy az 1854. évi új bányatörvény alapján a halogatás következtében valaki más szerezzék meg a kutatási és bányanyitási jogot.[16\(33\)](#)

Ugyanakkor 1856. ápr. 26-i kelettel a helytartósági osztály is írt a tanácsnak. Ő is rámutatott arra, hogy az 1854. máj. 23-án életbelépett új bányatörvény 284. §-a alapján a város, mint telektulajdonos, csak öt évig biztosíthatja kutatási és bányanyitási jogát, iparkodjon tehát a törvénynek eleget tenni.¹⁷⁽³⁴⁾ Egyben utasította, forduljon a *Kereskedelmi- és Iparkamarához* s szerezzze meg azokat az adatokat, melyek alapján a hivatkozott évi jelentésben foglaltakat közreadta.

A *Kereskedelmi Kamara* a város ez irányú megkeresésére azt írja, hogy Kópházát a határában ismert szénelőfordulás alapján régebben „Kohlenberg”-nek, illetve „Kohlenhof”-nak hívták,¹⁸⁽³⁵⁾ ami magában véve is elég bizonyíték, nem szólva arról, hogy Balftól délnyugatra, a *Höller és Lamgrubeni* szőlőkben és városi erdőkben könnyen megtalálható szénkibúvások vannak. De nem titok az sem, – írta a *Kereskedelmi Kamara* – hogy e területet már több bányászakértő bejárta s mindegyik azzal távozott, hogy „*ott szénnek kell lenni!*” Levelében ezután kitért még az előzőekben mondottakra s legmesszebbmenő segítségét ajánlotta föl a tanácsnak a bányászat megindításához.¹⁹⁽³⁶⁾

A helytartóság levelére a városi tanács május 29-én kelt levelében válaszolt, mondván, hogy a bányanyitás kérdésében tárgyalt a Brennberget ellenőrző bizottsággal,²⁰⁽³⁷⁾ mely azt javasolta, hogy a város egymaga ne kezdjen munkába, mert az nagy befektetéseket kíván, de alapítson egy magánosokból álló részvénytársaságot, mely a szükséges tőkét könnyen ³¹⁰előteremti s hogy az akció minél bizalmatkeltebb legyen, a város lépjen be főrészesnek. Az életrehívott társaság biztosítsa szénkiaknázási jogát Sopron egész környékére, leszámítva azt a három községet, melynek területe az 1793. évi alapszerződésben már Brennbergbánya számára le van kötve.²¹⁽³⁸⁾ A szénszerződés szóljon 50 évre, melynek letelte után a bánya összes létesítményei minden ellenszolgáltatás nélkül a város tulajdonába mennek át. Ötven részvényt kell tehát evégett kibocsátani 1000 Ft-os névértékben, amiből 10 részvényt 10 000 Ft értékben a város vesz át azzal a kikötéssel, hogy az évi osztalékon kívül a tiszta nyereségből még 10% részesedés illeti. A részletek kidolgozása felsőbb jóváhagyás után történne s minderről a brennbergi főbérlet is értesíteni kell, bár ő az 1802. január 29-én kelt levelében, az 1793. évi alapszerződésben biztosított elsőbbségi jogáról lemondott.²²⁽³⁹⁾

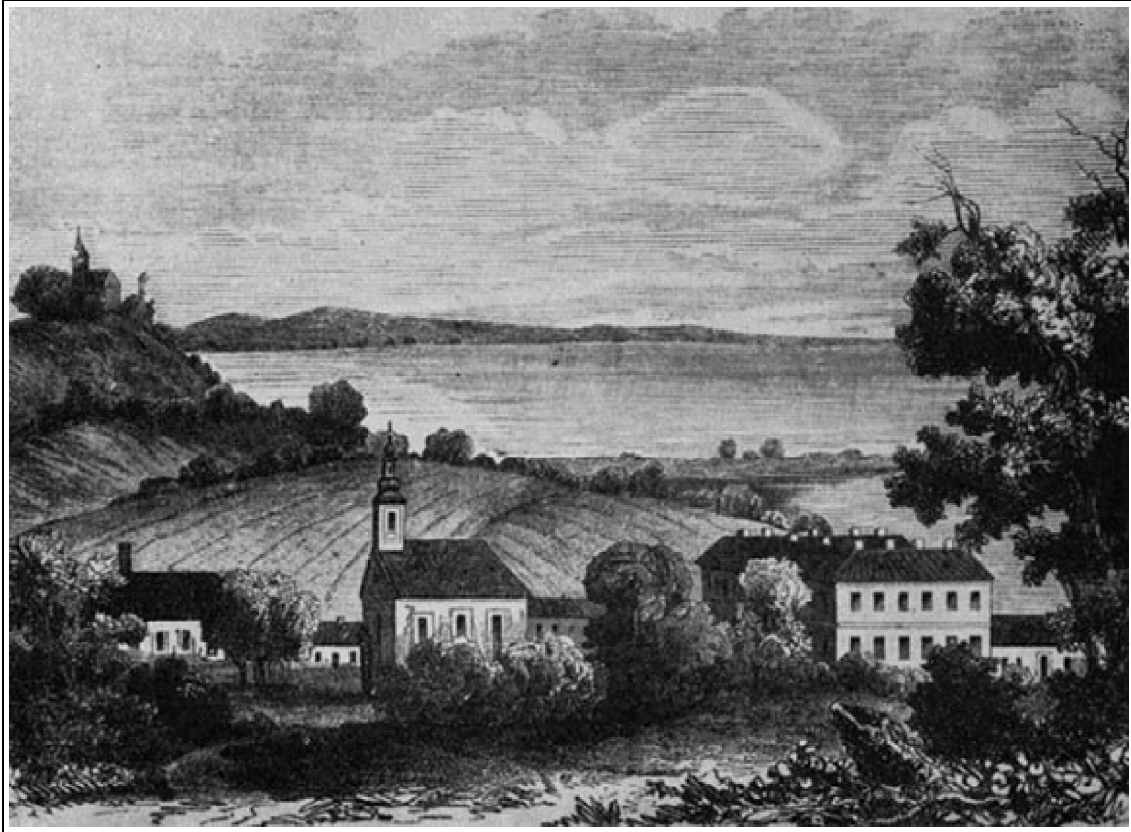
A helytartósági hivatal tudomásul vette a tanács javaslatát, úgy rendelkezett azonban, hogy mielőtt a város még bármit is tenne, szerezzon szakvéleményt, érdemes-e a területtel egyáltalában foglalkozni, jelölje meg közelebbről is, milyen nagy legyen a terület, melyet a bányászat céljára igényel, a városi orvostól szerezzon írást arra vonatkozólag, hogy a balfi gyógyfürdő a bányászat következtében nem fog hátrányt szenvedni, végül hívjon be a bányanyitással foglalkozó bizottságba a *Kereskedelmi Kamarától* két tagot s küldje meg osztálya számára mindazokat az iratokat, melyek az 1847. évi idetartozó tárgyalásokra vonatkoznak.²³⁽⁴⁰⁾

A helytartóság fönti rendeletére azután *Flandorfer Ignác* javaslatára, a bányászati bizottság 1856. aug. 11-i ülésén úgy határozott, hogy megbízzák *Choczenski József* jónevű bécsi bányászakértőt,²⁴⁽⁴¹⁾ mondjon szakvéleményt a balfi szénterületről. *Choczenski* rövidesen bejárta a szóbanlévő területet s szept. 10-én már be is nyújtotta véleményét a bizottságnak, mely a következőképp hangzott:

„Dem geehrten Ansuchen seines löblichen Magistrats zu Folge, unterbreitet der Gefertigte nach gepflogenen Begehung des Wolfser Terrains sein bergmännisch geognostisches Gutachten über den genannten für Königl. Freystadt Oedenburg gehörigen Gebieths-Antheil mit besonderer Berücksichtigung auf das Vorkommen von Braunkohle dahin, dass ein Vorhandensein fosilen Brennstoffes daselbst nicht zu bezweifeln steht, insbesondere, da der genannte Gebiethsantheil *der tertiären Bildung* des grossen unterem Donaubeckens welche *Bildung* sich weit in das Eisenburger ³¹¹Comitat erstreckt, angehört, und an *mehreren Localitäten* oft schöne und mächtige Braunkohlen oder Lignite bereits erschürft und selbet

aufgeschlossen würden.”

„Positiv könnte in dessen eine wirkliche Kohlenablagerung nur durch eine Hauptbohrung, da man sich auf keine zu seichte Tiefe beschränken darf, nachgewiesen werden. Ebenso liesse sich erst nach erfolgten ersten Bohrversuche falls das Vorhandensein von Kohle constatirt wäre, durch weitere bergmännische Ausschurfung *die Ausdehnung des Kohlenlagers* und allen fällig in Aussicht stehende *lohnende Ausbeute* beiläufig präliminiren. Vorder Hand wäre demnach für die Gegend von Wolffs bloß die Absinkung eines Hauptbohrloches zu empfehlen.”

Balfürdő az 1860-as években
Jobbra a fürdőház, háttérben a Fertő. (Vasárnapi Újság 1862. 257. lap)

„Schlüsslich erlaube ich mir einen löblichen Magistrat auf die zur Stadt Oedenburg gehörige, sogenannte *Harkayer Revier* aufmerksam zu machen. Dieses Terrain liegt in nicht sehr weiter Entfernung von bereits bestehenden Kohlen-Bauen und zu Tage gehender Kohlenspuren. So z. B. kommen Kohlen bey Kalkgruben vor, die wahrscheinlich über den Ritzinger Bergbau und die Harkayer Revier fortsetzen können. Eben so kommen Kohlen bey Lackenbach und Neckenmarkt vor, die wieder einem anderen Kohlenlager angehören dürften. Für Untersuchung der Harkayer Revier wären jedoch mindestens 2. Bohrversuche angezeigt.”

Choczenski szakvéleményéhez egy hozzávetőleges költségkimutatást [312](#) („Beiläufiger Kosten Überschlag”) is mellékelte, mely a javasolt munkák költségeit az alábbiakban foglalta össze:

„Die Versuchsarbeiten sollen in Lieferungen von 3 Gebirgs Durchschnitten, welche durch Bohrungen

erzielt werden bestehen u. z.”

„für Wolffs mit einem etwa 40 Klafter^{*(42)} Bohrloch,”

für Harkay (!) (Harka) mit Zwei ebenfalls 40 Klafter tiefen Bohrlöchern.”

für Vollendung dieser 3 Bohrlöcher à 40 Klafter Tiefe wäre die Anschaffung eines Completen Bohrrapparates und etwa 4 Monate Zeit erforderlich.

1. *Bohr Apparat.*

Bohrturm samt Hütte	300 F
Hebapparat (Kranich)	200 „
40 Klafter Bohrstangen samt mehreren verschiedenen Bohrern und sonstigen Theilen	600 „
20 Klafter 5 zöllige Senkrohr	120 „
30 Klafter 4 zöllige	180 „
2. Materialien (Seile, Holzwerk, Bretten, Eisen, bergmännisches Gezähe)	150 „
3. Schmiedarbeit (Bohrzeug Reparaturen)	100 „
4. Unterschiedlich (Frachten, Spesen)	200 „
5. Bergmännische Arbeit (bergm. geognos. Aufnahme, Aufsichtspersonale, Arbeitslohn, etc.)	3000 .
	C. M. 4800 F

„Nach Vollendung der 3 Hauptbohrlochen Dienste wird der Bohr Apparat im Anschaffungswerthe von Fl. 1400 noch immer einen 70% Werth haben, mithin in ungünstigstem Falle für die Schürfung in den 2. Revieren Fl 3870 restirt werden”,²⁵⁽⁴³⁾

Choczenski szakvéleményével csaknem egyidőben nyújtotta be dr. *Emresz Károly* városi orvos is véleményét a tanácshoz, mely határozottan kimondta, hogy a szentelep föltárása és bányászata semmi kárt nem fog okozni a balfi gyógyforrásokban.

Azt írta ugyanis, hogy a forrás vízének két fő alkatrésze van, és pedig a szénsavas nátron és kénhidrogéngáz (Kohlensauere Natron und Schwefelwasserstoffgas).

Az elsőt – mondotta a szakvélemény – a közeli Fertő szolgáltatja és pedig olyan nagy mennyiségben, hogy annak nemcsak a keleti partján gyűl össze évente több mint 400 mázsa szóda, de a tó vize maga is telítve van vele. A forrásvíz másik főalkatrésze bomlási termék és pedig részben szerves, részben szervetlen (kénsavas sókból) anyagokból keletkezik. A szén kéntartalmával ez semmi összefüggésben nincs, mit igazol az is, hogy a szénben gazdag Brennberg, Ráczény stb. bányahelyek határában egyáltalán nincsenek kénes források, ellenben megvannak Sércen, Répczebonyán, Büdöskuton, Hőflányban és Lajtapordányban, ahol

pedig szénnek nyoma sincs.[26\(44\)](#)

313Végül a városi tanács megkeresésére a *Soproni Kereskedelmi- és Iparkamara Hillebrand Vince* és *Rátz Ágoston* kamarai tanácsosokat delegálta a bányászati bizottságba, mely miután mindenben eleget tett a helytartóság kívánságának, 1856. nov. 10-én tartotta meg beszámolóját s hozta meg határozatát, melyben javasolta a városnak, hogy a legsürgősebben, de legkésőbb 1857 kora tavaszán kezdje meg a bányászati kutatásokat, mely célból engedélyezze a fúróberendezés beszerzésének költségeit, kérje föl a fúrások lefolytatásának műszaki ellenőrzésére *Choczenski* bányaszakértőt, vagy azt, akit ő ajánl s indítsa meg a fúrásokat Balfon és Harkan, utóbbi helyen persze csak az esetben, ha azt a brennbergi bányával kötött 1793. évi s éppen módosítás alatt álló alapszerződés megengedi.[27\(45\)](#)

A városi közgyűlés 1856. dec. 18-án tárgyalta a bányászati bizottság javaslatát s miután az előterjesztett szakvélemények s a nevezett bányabizottság jelentése egyöntetűen eloszlattak minden eddigi aggályt, úgy döntött, hogy amint az alapszerződést módosító, időközben (1856. november 25-én) benyújtott brennbergi szerződés[28\(46\)](#) tisztázta az abban szereplő Ágfalva–Bánfalva és Lépesfalva területek határát, a próbafúrásokat azonnal meg kell kezdeni, mely célból a saját pénztárából a város utaljon ki 6000 konvenció Ft-ot s állítsa be azt azonnal 1856/57. évi költségvetésébe. Ugyanakkor bízta meg a munkálatok műszaki vezetésével *Choczenski Józsefet*, a város részéről történő ellenőrzéssel pedig *Braun Ferdinánd* tanácsost s mindezekről küldjön értesítést a helytartóságnak![29\(47\)](#)

Balfürdő látképe az 1900-as években
(Wosinski István: Balf gyógyfürdői ismertetése. Szekszárd, 1908.)

A helytartósági osztály 1311/1857. számú febr. 16-i levelében örömmel vette tudomásul a város határozatát s kérte a tanácsot, hogy a fúrások menetéről időnként, de legkésőbb május hó végéig jelentést tegyen.

Ne higgyük azonban, hogy a város valóban munkába is kezdett!

1857. márc. 12-én tartott tanácsülésén ugyanis úgy határozott, hogy **314a** munkát csak a küszöbön álló királylátogatás után kezdi meg, tekintve, hogy annak előkészületei és ünnepei teljesen kimerítik a város pénztárát. Az indoklás mindenestre korfestő, de nyomós ok volt, mert míg a fúrások megkezdésére nem

jutott 6 000 forint, ugyanakkor a király látogatásával kapcsolatos ünnepekre 31 708 Ft 54 és fél kr-t költött a város.³⁰⁽⁴⁸⁾

Így, bár a fúrások ügyében nem történt semmi, a városi képviselőtestület „az ügyek intézésére” új bányászati szakbizottságot választott, melynek tagjai *Vághy Mihály* elnöke alatt *Flandorffer Ignác*, *Hofer Péter*, *Lenk Sámuel*, *Frank Márton* és *Seybold Károly* képviselőtestületi tagok lettek. *Vághy Mihályt* azonban – bár ismétlem, a bizottság semmit sem csinált – már jún. 25-én kibuktatták s helyébe újból *Braun Ferdinándot* választották elnöknek.³¹⁽⁴⁹⁾

Persze, amikor a tanács értesítette a helytartósági osztályt márc. 12-i határozatáról, az méltán fölfortyant s most már erélyes hangon figyelmeztette a tanácsot, hogy ne halogassa minden komoly ok nélkül a munkát, mert felelőssé teszi mindazért a károsodásért, ami az 1854. évi bányatörvény 284. paragrafusának be nem tartása esetén a várost éri.

A városi gépezet azonban úgy látszik nem sokat törődött a helytartósági osztály figyelmeztetésével, mert az 19453/1857 sz. levelében szept. 12-én új dörgegelmes levelet ír a tanácsnak, mondván, hogy a bányászati bizottság a hosszú huza-vona után tegyen már végre valamit s hagyja abba folytonos, haszontalan mentegetőzését („dass sie die noch gewährte kostbare Frist nicht mit Entschuldigungen verwirken”).

A bányászbizottság ezek után nov. 3-án végre mégis összeült, ezen az ülésen azonban kiderült, hogy a bizottsági tagoknak tulajdonképpen sejtelmük sincs, mi a teendőjük, mert nem ismerik az ügyet, hisz közel két évig az előző bizottság foglalkozott az üggyel s nekik még nem volt idejük áttanulmányozni az idevonatkozó iratokat. A bizottság ezután újból leszögezte, hogy a kutatást meg kell kezdeni, de ahhoz egy pártatlan, szakképzett tanácsadóra van szükség, aki útbaigazítja őket. *Hofer Péter* bizottsági tag rögtön ajánkozott is, hogy megszerzi *Walland Ignác* közismert bécsi szakembert, kinek elismerten nagy gyakorlata van az ilyenekben. A bizottság elfogadta *Hofer* ajánlatát, megbízta, hogy lépjen összeköttetésbe *Wallanddal*, egyben azonban a munka megkezdését 1858 tavaszára halasztották azzal az indokolással, hogy a fúrásokkal ősszel a földekben s különösen a szőlőkben lényegesen nagyobb kárt okoznak, mint tavasszal s így a tulajdonosok sokkalta nagyobb kártérítést követelhetnek.

A városi képviselőtestület nov. 5-i ülésén foglalkozott a bizottság határozatával s az ismert módon nem mulasztotta el noszogatni a bizottságot, hogy kezdje el a fúrásokat mielőbb, egyben fölhívta *Braun Ferdinánd* elnök figyelmét arra, hogy a megyehatóság birtokában van egy fúrógarnitúra, azt szerezze meg a fúrások céljára.³²⁽⁵⁰⁾

Hosszú volna a városi tanács, helytartóság és bányász-szakbizottság további levelezéséről s arról a nehézkes huza-vonáról szólni, amivel az ügy végre odajutott, hogy a szakbizottság 1858. ápr. 24-i ülésén *Braun* elnök bejelentette, hogy a fúróberendezés, melyet a bécsi Carl Glas & Co cégtől 315 hozattak, Balfra érkezett és sikerült szaktanácsadónak *Choczenski József* bányafelügyelőt is megnyerni, ki azóta ismételten bejárta már a fúrások területét s ki is tűzte az első fúrást, mely közvetlenül a fürdőépület mellé esik éspedig idősb *Eckel Ferdinánd* soproni lakos szőlőjébe. Jelentette *Braun* azt is, „hogy a szőlőt *Eckeltől* 320 Ft-ért már megvette s azt telekkönyvileg is a város nevére iratta,³³⁽⁵¹⁾ valamint, hogy a városi tanács az illetékes selmeci cs. kir. bányakapitányságnál az 1854. évi bányatörvényre való hivatkozással Sopron város, helyesen Kurcz András soproni polgármester nevére öt kutatási engedélyt kért.”³⁴⁽⁵²⁾

A városi tanács 6104/1858. számú s a helytartósághoz intézett jelentéseiből tudjuk azután, hogy az első fúrást máj. 8-án az említett volt *Eckel*-féle szőlő területén meg is kezdték *Choczenski* irányításával.³⁵⁽⁵³⁾

316A fúrás munkálatok 1858. évi menetéről azután *Braun Ferdinánd* dec. 24-i beszámolójából tudunk, amikor a *bányászati bizottságtól* fölhatalmazást kért, hogy a fúrásokat a téli hónapokban abbahagyhassa s az ott dolgozó két bányásznak a bányatörvény vonatkozó paragrafus szerint átmenetileg fölmondhasson. A bizottság jóváhagyólag tudomásul vette *Braun* javaslatát s utasította, hogy részletes jelentését írásban is adja be a tanácshoz való továbbítás végett.

A városi képviselőtestület dec. 30-i ülésén tárgyalta *Braun* írásos jelentését, mely sajnos az idevonatkozó iratokból hiányzik s így az 1858. évi fúrások adatait csak közvetve s későbbi jelentésekből ismerjük.

Ezek szerint tárgyi évben a továbbiakban részletesen ismertetett 4 fúrást mélyítették le 74 öl összmélységben anélkül, hogy jelentősebb vastagságú széntelepet harántoltak volna. A képviselőtestület egyébként minden vonatkozásban magáévá tette *Braun* jelentését s azt a helytartóságnak továbbította, mely 1254. számú, 1859. febr. 12-én kelt levelében a várost a fúrások továbbfolytatására szólította föl.

Időközben a város szerzett kutatási engedélyeinek egy további évre való meghosszabbítását kérte, majd két további kutatási engedélyt kért Kópháza község határára. A város kérését a budai bányakapitányság engedélyezte, úgyhogy a munkálatok zavartalanul folytak tovább 1859-ben, amikor is összesen 8 fúrást mélyítették, melyek adatait *Braun Ferdinánd* 1860. márc. 1-én kelt s a város képviselőtestületéhez benyújtott írásos jelentéséből tudjuk,³⁶⁽⁵⁴⁾ mely fordításban a következőképp hangzik:

„Ez évben összesen 8 fúrást mélyítettünk. Mindjárt tavasszal igen nehéz munkánk volt. A 4. számú fúrásban ugyanis még a múlt esztendőben ötven darab cső maradt bent, melyek kimentéséért egész fúróberendezésünket kockára tettük, nem szólván arról, hogy munkásaink – ha valami a nagy erővel igénybevett berendezésnél szakadt volna – állandó életveszélyben forogtak, ami súlyos gondot okozott. A munkát ennek ellenére szerencsésen befejeztük. Emellett a múlt évben, míg Balfon dolgoztunk, sokan s köztük szakemberek is, azt hangoztatták, hogy a szén inkább Sopron irányában kell keresnünk. Így mélyítettük le a már előző évben kitűzött 5. számú lyukat, a balfi legelők melletti erdőszélen, ott ahol a gyalogút az Auer szőlőkől Kópházára vezet. A lyuk 36 öl mély volt, rétegeit a fúrás naplóból ismerjük, szén nem harántolt.”

„A 6. számú fúrás a Kópházára vezető út és a Kolnberg-i szőlők közti erdőben mélyítettük. Fúrómesterünk nagy reményeket fűzött e lyukhoz s állandóan azt hangoztatta, hogy ha itt szén kapunk, az föltétlenül közsén lesz! A fúrásban, 18 öl mélységben azonban megütöttük az ösközet vastag rétegét, úgyhogy minden bizakodásunk és reményünk szétfoszlott.”

„A 7. számú fúrás a Kópháza alatti erdő sarkán, a Nagycenk felé vezető út oldalán mélyítettük le 42 öltre. Ebben a lyukban harántoltuk a balfi fúrásokból ismert mindhárom szénréteget, de 15 öllel mélyebben s köztük a legvastagabb is csak 1 lábnyi volt”.

„A 8. számú lyukat Balftól balra, a Kircher-féle szőlők tövében fúrtuk, tekintve, hogy az arra vezető dűlőút bevágásában szintén megvan a tályag. A fúrás 17 öl mély volt, benne szénnek nyomát se találtuk.”

317„Így miután széles határban minden kutatásunk eredménytelen volt, a balfi 2. számú fúrásban harántolt 39 hüvelyk vastag telepet igyekeztünk mind a négy irányból tisztázni.”

„Ennek megfelelően a 9. számú fúrás mondott 2. számú fúrástól 150 öl távolságban mélyítettük Kópháza felé a legelőn. Benne megütöttük mindhárom szénréteget; melyek közül a legvastagabb 21 öl mélységben, 22 hüvelyk volt. A lyukban a széntelepig víz nem jelentkezett s teljes mélysége 36 öl volt.”

„A 10. számú fúrólukát Sopron irányában, a 2. számútól 85 öl távolságban fúrtuk le, benne mindössze két szénréteget harántoltunk 16 öl mélyen, 28 hüvelyk vastagságban. A lyuk végig száraz volt, a szén nagyon kemény s teljes mélysége 22 öl volt.”

„A 11. számú fúrást a 2. számútól 120 öl távolságban tűztük ki, Balf irányában. Ez mindhárom szénréteget harántolta, melyek közül a 12 öl mélységben lévő volt a legvastagabb és pedig 26 hüvelyk. A szén a többivel szemben *silányabb* s a fúrt lyuk teljes mélysége 15 öl volt.”

„A 12. számú lyuk a 2. számútól 150 öltre fekszik Nagycenk felé. A fúrás 18 öl mélyen egy vizes rétegbe jutott, mely a futóhomokot állandóan egy ölnél magasabbra nyomta föl a lyukban, úgyhogy a fúrás csak nagy fáradsággal és állandó veszéllyel lett volna folytatható. Ezért s a beállt rossz idő miatt a fúrást beszüntettük.”

„Így az utolsó négy fúrással sem értük el célunkat. Mindenesetre tudjuk, hogy a széntelep majd mindegyikben megvan; ismerjük annak vastagságát, mélységét és dőlését. Mivel azonban annak vastagsága mindegyik fúrásban csaknem ugyanaz, nem dönthetjük el biztosan, hogy melyik irányban kell keresnünk annak megvastagodását.”

„Annyit azonban eddigi munkánk alapján is határozottan állíthatunk, hogy egy 800 négyszögöles területen jóminőségű, 2–3 láb vastag barnaszéntelep van jelen, és azt, hogy itt valamikor ismételten egészen kivételes zavargások voltak! A föld drámája itt nagy betűkkel van bevésve: három széntelep egymáson, 10 öl vastag közbeágyazással.”

„Ez mindössze drága és nehéz munkánk eredménye!”

„S ezzel bányászati pályafutásomat be is fejeztem, sajnálom nagyon, hogy nem tudok többel és jobbal szolgálni.”

„Jelentésemhez egyébként négy kimutatást mellékelek:

- A) alatt idecsatolom a 12 fúrás naplóját,
- B) alatt a Balfra és Kópházára vonatkozó 6 kutatómunkai engedélyt,
- C) alatt a teljes fúrószerszám-, állványzat- és faanyagkimutatást, végül
- D) alatt az évi összes kiadások jegyzékét.”

„Befejezésül jelentem, hogy még a következő három ügyben kell határoznunk:”

„*Először*: El kell döntenem, mi történjen a Balf határában talált szénrel? A fúrómester ugyanis úgy véli, hogy bár a telep tagadhatatlanul vékony, mégis sok jó előnye van. A szén ugyanis a 2., 9., 10. és 11. számú fúrásokban teljesen száraz, esése ölenként 1 1/2 hüvelyk, ami igen kedvező. Fedüje vastag tállyag, feküje homok, ami mind oly kedvező körülmény, hogy az üzemköltségek fele máris megtakarítható s meg van győződve, hogy a szén nem fog benmaradni. Ugyanakkor a bányagazgató (valószínűleg a brennbergi – szerző!) úgy véli, hogy ez ügyben föl kellene venni a tárgyalásokat a nagycenki cukorgyárral. Véleményem szerint azonban mindennek előtt is fönn kell tartani kutatási engedélyeinket.”

318. „*Másodszor*: Mi történjen a fúróberendezéssel és tartozékaival? A fúrómester ismételten kijelentette, hogy miután városunk most egy komplett fúróberendezés birtokában van, megfelelő, gyakorlott munkásai is

vannak, így gazdaságosan dolgozhatna tovább s a legnagyobb kár lenne a fúrásokat megszüntetni és nem folytatni a város további, még ismeretlen területén, ami utóbb sokkal költségesebben lesz csak eszközölhető. Véleményem szerint Harka mellett és a Dudles-erdőben kellene még néhány fúrást lemélyíteni. Fölteszem, hogy ő mindezeket a maga érdekében mondja, mégis úgy érzem, a tisztelt városi tanácsnak mindezeket meg kell fontolnia.”

„*Harmadszor*: El kell dönteni, vajon nem kell-e az összes, vagy legalább néhány fúrás helyét, amelyekben szén volt, megfelelő kőjelekkel megjelölni, melyeken föltüntetnénk az évszámot és a fúróluk számát?”

Az 1860. márc. 22-én összeült képviselőtestület, mely a jelentést tárgyalta, köszönetet mondott *Braun* fáradhatatlan munkájáért, egyben pontot tett a balfi szénkutatásokra, amennyiben úgy határozott, hogy:

1. A város tartsa fenn összes kutatási jogosítványait addig, amíg a nagyeceni cukorgyár nem nyilatkozik, szüksége van-e a szóbanforgó szénterületre?
2. A fúrásokat azonnal be kell szüntetni s a fúróberendezést el kell adni.
3. A lemélyített fúrások helyét a *Braun* által javasolt módon meg kell jelölni s végül
4. A képviselőtestület határozatait közölni kell a helytartósággal.

Braun jelentésének D. mellékletéből tudjuk azt is, hogy az 1859. évi fúrások költsége 1860. febr. 18-ával bezárólag 2 718 Ft 67 krt tett ki. Ismeretes az is, hogy a fúrások helyét faragott kőekkel megjelölték, ezeket azonban most száz évvel később megjelölni nem tudtam. Végül egy későbbi ügyirat arról tanúskodik, hogy a város 1860. nov. 3-án kelt beadványában a budai bányakapitányságnál fölmondta összes kutatási engedélyeit s ezzel a balfi szénkutatások fejezete végleg lezárul.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Major Jenő – Mollay Károly – Verbényi László: Az Ödenburg név történeti magyarázatával kapcsolatos vitáról

Major Jenő – Mollay Károly – Verbényi László: Az Ödenburg név történeti magyarázatával kapcsolatos vitáról

Vitánkat a szerkesztőség kívánságára a *Soproni Szemlében* lezárjuk. Megállapítjuk, hogy egyes részletkérdéseket tisztáztunk, másokat még nyitva hagyunk. Felvetettünk olyan részletkérdéseket is, amelyek látszólag mellékvágányra tereltek bennünket. Véleményünk szerint e kérdések szintén az *Ödenburg* név keletkezésének történeti hátteréhez tartoznak. Sopron koraközépkori történetének tisztázatlansága még számos részletkérdést vet fel. A vitát éppen ezért a magunk részéről nem tekintjük lezártnak.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól

319 Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól

A középkorban Magyarországon élt zsidók vallásművelődési állapota meglehetősen kezdetleges volt.

Templomaik voltak, vallásos életet folytattak, néhány tanult emberről is tudomásunk van a régi irodalom alapján,¹⁽⁵⁵⁾ de – sajátos viszonyaik következtében – általában elhanyagolták a vallásos irodalom tanulmányozását és művelését.²⁽⁵⁶⁾ Éltek ugyan a maguk zsidó életét, de csak inkább mechanikusan – mint tudatlanok.

Ennek egyenes következményeként nem igen találunk olyan középkori eredetű héber kézíratos emlékeket, amelyeket egykoron Magyarországon tanulmányoztak volna. Kevés kivétellel főleg Biblia-törödékek kerülnek elő, ezek pedig inkább a zsinagógai élethez kellettek. Persze számolnunk kell az egykori írásos anyag elkallódásával és elpusztulásával is.

Kivételt mutat ebben a tekintetben Sopron. Élénkebb volt ott a középkorban a zsidók szellemi élete, s maradtak is ránk ebből az időből mennyiségben számottevő és minőségben értékes irodalmi emlékek.

Pollák Miksa, Sopron mártírhalált szenvedett rabbija³⁽⁵⁷⁾ helyesen mutatott rá, hogy a Sopron közelségében, Bécsújhelyen egykor virágzott vallásos és szellemi élet hatása alól nem vonhatták ki magukat a soproni zsidók, akik a bécsújhelyiekkel szoros kapcsolatot tartottak fenn.⁴⁽⁵⁸⁾ S valóban, a XIV. század végétől kezdve már mindenképpen számos – névszerint is ismert – vallásos irodalomban kiválóan jártas férfiút találunk Sopronban.⁵⁽⁵⁹⁾

Természetesen pontosan nem tudhatjuk, hogy ezek a tudósok és társaik milyen tartalmú műveket tanulmányoztak. Mindenesetre a művek egy részének töredékei napjainkig is megmaradtak, s e töredékek némi fényt vetnek a soproni zsidók egy részének irodalmi érdeklődésére – a kiűzetésüket megelőző időkről.

Kiűzetésük 1526. szeptember elején volt, s még héber könyveiket is ott kellett hagyniok. Elvonulásuk után minden prédává lett; s mint az ³²⁰1528-ban írt egyik panaszukból tudjuk: könyveiket elrabolták, a templomot sem kímélték: kifosztották és feldúlták.⁶⁽⁶⁰⁾

A könyvek – a többi prédával együtt – a városhoz kerültek, s lévén anyaguk pergament, a város különféle számadási könyvek, úgynevezett „Raytregisterek”⁷⁽⁶¹⁾ kötési tábláiként használta fel azokat. Ilyen formában maradt ránk több mint négyszáz éven át – legalábbis egy kicsiny részük. Természetesen nem tudható határozottan, mi maradt volna az utókorra e vandalizmus nélkül. Lehet ugyanis, hogy még ezek a töredékek sem maradtak volna meg, de az is lehet, hogy sokkal több – és teljes – kódex élte volna túl a századokat. Megjegyezzük, a 31. szám alatt regisztrált töredék még a zsidóknak 1526-ban történt kiűzetésüket megelőző időből került a város tulajdonába; ugyanez vonatkozik – talán – a 9. szám alatt leírt borító lapra is. A kötési táblákról *Polláknak* már volt tudomása,⁸⁽⁶²⁾ de mint később látni fogjuk, azonosításuk körül néhány tévedést ejtett.

1949 végén a soproni levéltárban héber kézirat-töredékek kerültek elő – bekötési táblákként – s dr. *Házi* Jenő, volt főlevéltáros felismervén a héber kódextöredékek fontosságát, azokat saját elhatározásából restauráltatta és ezzel a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tette. A lefejtett táblákat dr. *Scheiber* Sándor kollégám társaságában a helyszínen tanulmányoztuk azonosításuk céljából. Összesen harminchat lapnyi töredéket találtunk akkor. Munkánk eredményéről nevezett kollégám írt beszámolót.⁹⁽⁶³⁾ A tények rögzítése kedvéért közöljük, hogy a töredékek között akkor öt olyan kódexnek nyomát találtuk, amelyeket *Pollák* még nem regisztrált.

1955 elején újabb lapok előbukkanásáról értesültem. Dr. *Takáts* Endre, a levéltár vezetője a fragmentumokat lefejtette és lehetővé tette számomra, hogy azokat a helyszínen tanulmányozzam. Az eredményről tájékoztatást adtam.¹⁰⁽⁶⁴⁾ Ebben a csoportban – többek között – újabb három kódexnek a

töredékei kerültek elő, s tizenkét lappal bővítették az állományt. Így jelenleg összesen negyvenkilenc lapnyi héber töredéket ismer és őriz a Soproni Állami Levéltár.

Nyomatékkal hangsúlyozzuk: ami Sopronban ránk maradt, az csak egy kicsiny töredék lehet. Hol vannak például Tóra¹¹⁽⁶⁵⁾ és más Bibliarészek? Márpedig ezek nélkül zsinagógai élet el sem képzelhető! Világos tehát, hogy a meglévő töredékek csak pozitíve bizonyítanak, azaz: igazolják, hogy mi volt biztosan. De semmiképpen nem juthatunk arra az eredményre, hogy más könyv, amiből történetesen töredék nem maradt ránk, valóban nem is lett volna a soproni zsidók birtokában!

³²¹Tudnunk kell továbbá, hogy a megmaradt töredékek, illetőleg a szóbanforgó kódexek nem éppen közvetlenül a zsidók kiüzetése előtt íródtak, hanem – egy részük legalább – jóval korábban. Keletkezési idejük tehát körülbelül a XIII–XV. századokra tehető.

A töredékeket az idevágó művek keletkezési sorrendjének megfelelően csoportosítjuk.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / I. Talmud

I. Talmud¹²⁽⁶⁶⁾

A Biblia mellett a hagyományhű zsidóság legfontosabb irodalmi műve. Magába foglalja azoknak a döntéseknek, tanításoknak, vitáknak, elbeszéléseknek és ismereteknek jelentős részét, amelyeket a tanult zsidó ember az ókor utolsó századaiban és a középkor elején – főleg az iskolákban – hallhatott. Szerkesztése kb. 500-ban volt, s közel 1000 év szellemi termékének gazdag tárháza, hat rendben és hatvan traktátusban.¹³⁽⁶⁷⁾ A Biblia korát követő évszázadok a zsidóságának helyes megismeréséhez nélkülözhetetlen – és szinte kimeríthetetlen – forrásmunka.

Magyar nyelven és népszerű formában dr. *Blau* Lajos ismertette.¹⁴⁽⁶⁸⁾ Német nyelvű teljes fordítást *Goldschmidt* Lázár készítette.¹⁵⁽⁶⁹⁾ Kiadásainak történetéről egy monográfia tájékoztat bennünket.¹⁶⁽⁷⁰⁾ Elterjedt formája: 12 folió kötet – több kommentárral együtt. Utalásaink a *Rom*-nyomda kiadásaira vonatkoznak.¹⁷⁽⁷¹⁾

A Tannal való foglalkozás minden formája „Mivah”, azaz: parancs és szent kötelesség a zsidó ember számára.¹⁸⁽⁷²⁾ A hagyományhű zsidó ezért – különösen a középkorban – a germán-szláv lakta vidékeken szinte minden szabad idejét, beleértve a korai hajnalt és a késő éjszakát is, az imádkozásnak és a tanulásnak szentelte. Így cselekedtek elsősorban azok, akik a vallásos irodalom tanulmányozása terén némileg szakavatottak voltak. S minthogy a Talmud egyik legfontosabb studiuma a hagyományos irodalomban jártas zsidó embernek, természetesnek tűnik, hogy Sopronban is intenzíven foglalkoztak – legalább egyesek – a Talmuddal. Ha nem is maradt volna ránk írásos emlék, akkor is erre a tényre kellene következtetnünk; de így az írásos emlékek, maguk a sokszázéves töredékek beszélnek.

Szólnunk kell arról is, hogy a Sopronban talált talmud-töredékek – a helyi jellegű művelődéstörténeti jelentőségüktől függetlenül – önmagukban is értékesek. A Talmud szövege ugyanis nem egységes; mind a különböző kiadások, mind az egyes kéziratok kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak. Éppen most van folyamatban egy gigászi munka, amely – többek között – az egész Talmud szövegének variánsait is egybegyűjti a helyes szöveg esetleges megállapítása, valamint a Talmud jobb megértése céljából.¹⁹⁽⁷³⁾ S ebből a szempontból semmiképpen nem mellőzhetők ³²²a soproni levéltár talmud-töredékei. A cél érdekében elkészítettem a Magyarországon található talmud-kéziratok teljes katalógusát, több variáció

feltüntetésével. A cikk rövidesen megjelenik a Kirjath Sepher-ben.[20\(74\)](#)

Most pedig leírjuk az egyes talmud-töredékeket:

1. Kéthasábos kódex maradványa, 1 lap, felső része erősen sérült (20,5 x 22,5 cm). *Peszáchim*, pászka ünnepéről szóló traktátushoz. „Weinzehend Register anno dni 1545” borító lapja. *Jelzet: No. 20.* 68b, 10-ik sortól 70a, 5-ik sorig.

Az egyes variánsoktól itt eltekintve megjegyezzük, hogy a Tetragrammaton-nak, az istennévnek a másoló által alkalmazott formájához (=) párhuzamot eddig nem találtam.[21\(75\)](#)

2. Kéthasábos kódex maradványa, 7 lap, több apró sérüléssel (22,5 x 30,5 cm). *Jóma*, hosszúnapról szóló traktátushoz. „Paul Schutzner Raytt Register in Anno. 1528,„ borító lapja. *Jelzet: No. 1. (T. 1.)* 50a, 36-tól 60a, 10-ig, valamint a VI-ik fejezet Misnáí (MS 11-ik oldal).[22\(76\)](#)

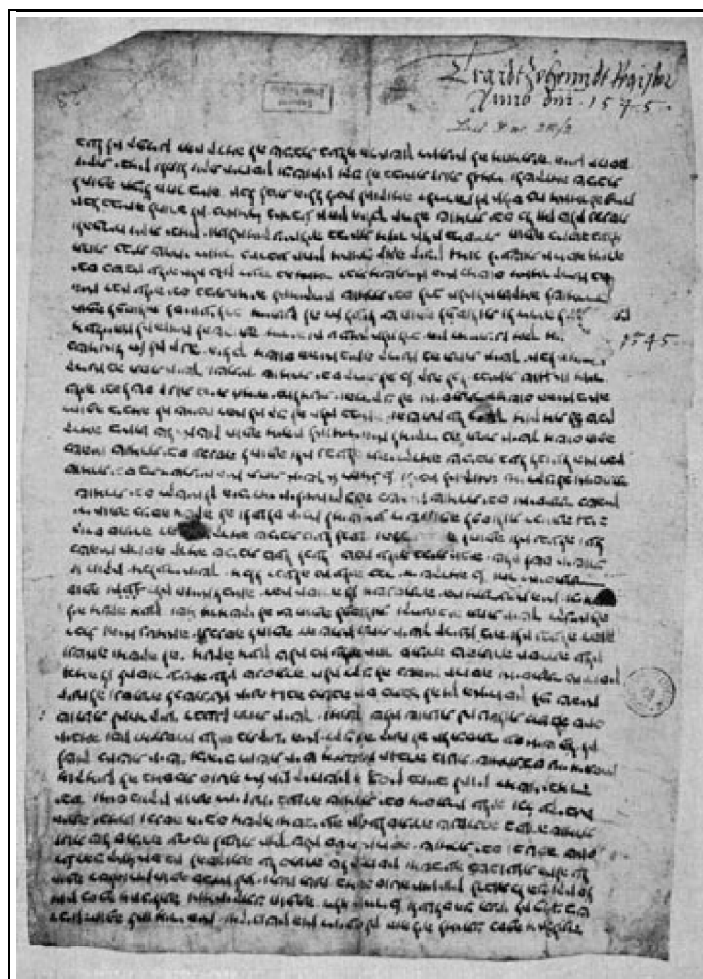
A kéziratban sok szövegeltérés észlelhető, s ezek általában párhuzamot mutatnak az 1343-ban készült müncheni talmud-kódex szövegével.[23\(77\)](#) A MS 7-ik oldalának első hasábján egy hosszabb betoldás található, amit a másoló – nyilván – marginális jegyzet alapján tévesen a szöveg közé írt. A betoldott magyarázat egyébként jó értelmet ad egy meglehetősen bonyolult szövegrészhez – ad Jóma 58b – egy minimális javítással.

Megjegyezzük még, hogy ma az egy-egy fejezethez tartozó Misnákat a Talmudon belül szétszórtan találjuk úgy, hogy egy-egy Misna köré lehetőleg csak az ahhoz tartozó diszkusziókat csoportosítjuk. Ezzel szemben a középkorban az egy fejezethez tartozó Misnákat összpontosítva helyezték el az egyes fejezetek elején. Ezt látjuk a soproni töredékeknél is.[24\(78\)](#) A kairói templompadlásán a múlt század végén talált „genizah” (= elrejtett) töredékek viszont számos más példát is mutatnak. Lehet, hogy a soproni töredékeknél észlelt eljárás főleg a német kultúrvidéken dívott.

3. Kéthasábos kódex maradványa, 2 lap, az elsőnek bal, a másodiknak jobb oldala erősen sérült (28 x 35 cm). *Szukah*, a sátoros ünnepről szóló traktátushoz. „Rayttregister 1539” borító lapja. *Jelzet: No. 4 (T. 2).*

I-ső lap: 35b, 28-tól 38a, 14-ig;

II-ik lap: Misnák az V-ik fej.-hez (V-iktól a fej. végéig, majd Talmud, scl. Gemarah 50b, 1-től 51b végéig.

323Rabbi Juda ben Nathan „Jebamoth” traktátushoz készült talmud kommentárának töredéke

324Több szövegtérés állapítható meg; úgy látszik, az előbbi kódex írójától való, s talán annak töredéke.

4. Egyhasábos kódex maradványa, 2 lap, jobb szélük sérült (25,5 x 32,5 cm). *Kethuboth*, házassági szerződésekről szóló traktátushoz. „Hans Reisser Camerers Raytt Register 1538” borító lapja. *Jelzet:* 5 (T. 3).

95a, 27-től 97b, 26-ig, valamint a XI-ik fejezet Misnáí (MS I-ik lap).

A variációk itt is általában a müncheni kódex szövegével mutatnak rokonságot.

5. Kéthasábos kódex maradványa, 1 lap (23,5 x 30,5 cm). *Szotah*, a hűtlenséggel gyanúsított nőről szóló traktátushoz. „Weinzhend Register anno dni 1546” borító lapja. *Jelzet:* No. 21.

35a, 32-től 36b, 5-ig.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / II. Halachoth Gedoloth.

II. Halachoth Gedoloth.²⁵⁽⁷⁹⁾

A Talmud szerkesztőinek közvetlen céljuk az invenció, az anyag összegyűjtése volt; nem pedig a decizió, a döntés, vagy akár az anyag szelektálása és olyképpen való feldolgozása, hogy az átlag tanuló ember is egykönnyen megállapíthassa, melyek azok a nézetek, amelyek a vallási és a jogi élet számára irányadók. Szükség volt tehát egy – főleg a talmudi sorrend alapján – készült leegyszerűsített kompendiumra, amely elsősorban a gyakorlati élet számára készül. Egyik legrégebb ilyen ránkmaradt mű a Halachoth Gedoloth. Szerzője a mezopotámiai *Kayyar* községből²⁶⁽⁸⁰⁾ származó *Simon Kayyara*. Egyébként a szerző személyét illetően igen sok vita folyt.²⁷⁽⁸¹⁾

A könyv igen nagy tekintélyre tett szert, a X-ik századtól kezdve gyakran utalnak rá, s döntéseit általában irányadónak ítélik. Érthető, hogy a soproni zsidók igyekeztek ezt a művet is megszerezni maguknak. Két verziót ismernek belőle: egy babiloniait és egy spanyolt. A soproni töredék, miként az előre várható, a frankó-germán zsidóknál használt – elsőnek említett – verziót tartalmazza.

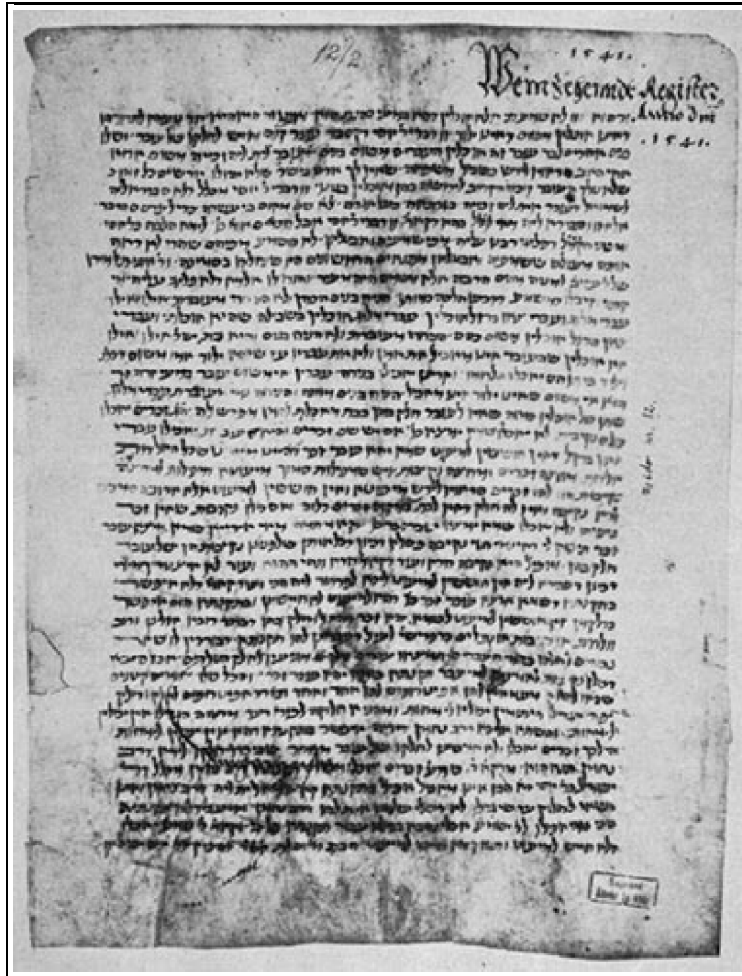
6. *Hal. Ged.* kódex töredéke, 2 lap, elsőnek felső, másodiknak alsó bal sarka sérült (25,4 x 31 cm). „Raytregister 1542” borító lapja. *Jelzet: No. 3.*

I-ső lap: 48b, 42-től 48c, 56-ig (ed. Wien 1810);

II-ik lap: 50c, 47-től 51a, 10-ig.

A töredék a „Chalicah és Miun” – mindkettő házasságjogi vonatkozású – törvényeit tartalmazza. Pollák nem tudta a töredéket azonosítani.²⁸⁽⁸²⁾

A kódex keletkezési idejét a XII-ik század kiváló krónikása, a toledói *Ábrahám ibn Daud* 741-re helyezi,²⁹⁽⁸³⁾ s ez az állítása a kódexben található ³²⁶egyik okmányminta dátumára épül. Ibn Daud nézetét erősen vitatják, s inkább a IX-ik századra teszik Kayyara működését.³⁰⁽⁸⁴⁾ Megjegyezzük: a soproni MS-ban (II. lap, 2, 12-ik sor) nincs benne az a dátum, amely a 74. évre utalna.

325Töredék a »Széfer–Vehizhir«-ből (unikum)

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / III. Széfer „Vehizhir”.

III. Széfer „Vehizhir”.³¹⁽⁸⁵⁾

„Vehizhir” könyve homiliákat tartalmaz a Tóra, Mózes öt könyve több lekiójához, hetiszakaszához. A X-ik században keletkezett az akkori Palesztinában, s nevét onnét kapta, hogy gyakori benne a „vehizhir” kifejezés, aminek jelentése: „s figyelmeztette (Isten Izraelt).³²⁽⁸⁶⁾

Az egyes homiliákban, beszédekben a szerző olyan természetű vallásjogi és etikai kérdéseket vet fel, amelyek a hetiszakasz tartalmával függnek össze, s annak tárgyalása keretében oldja is meg a felvetett problémákat.

A mű egyetlen – hiányos – kézirat alapján jelent meg,^{32a(87)} s egyesek szerint eredetileg sem tárgyalta a Mózes IV-ik könyvének „Naszó” után következő hetiszakaszait.³³⁽⁸⁸⁾ A leírandó 8-ik töredék határozottan

igazolja ennek ellenkezőjét. A fragmentum ugyanis Mózes IV. könyvének jóval későbbi lekiójához kapcsolódik. Ez a töredék szövegénél fogva: *unicum!*

Az azonosítás a töredék terminológiája, nyelvezete és strukturája alapján történt – minden kétséget kizárva.³⁴⁽⁸⁹⁾

A művet több – főleg német és francia – tudós idézi. A bécsi *Jicchak ben Móse* „Or Zarua” (XIII. sz.), valamint az ausztriai *Kremsben* élt (XIII–XIV. sz.) Rabbi *Jiszrael* ismerték,³⁵⁽⁹⁰⁾ így könnyen felkelthette a közeli Sopronban lakó zsidóság érdeklődését. S amint látni fogjuk, legalább két példány jutott el hozzánk:

7. *Vehizhir* töredéke, 2 lap, a II-iknak felső balsarka sérült (26 x 31,5 cm). 1545. évi számadáskönyv borító lapja. *Jelzet: No. 2.*

I-só lap: 115, 1-től 123, 12-ig (ed. *Freimann*, I.);

II-ik lap: 159, 13-tól 174, 5-ig.

Pollák a töredéket tévesen „Mechiltha”-val azonosította.³⁶⁽⁹¹⁾

8. *Vehizhir* töredéke, 1 lap (22 x 30 cm). „Traidt Zehendt Register Anno dni 1543” borító lapja. *Jelzet: No. 22.*

IV. Mózes, XXXVII. fejezet 8–11 verseihez (*unicum*).

IV. **RASI** (= Rabbi Slomó Jicchaki).

A Talmud tanulmányozása nagy nehézségekbe ütközik. Ennek egyik legfőbb oka: hiányzik a problémák aprólékos kifejtése és a kellő összekötő szöveg. Ezen a nehézségen segíteni igyekezett – s mondjuk meg: szerencsésen – Rabbi Slomó Jicchaki (1040–1105) híres kommentárával, amit nevének kezdőbetűi után „RASI”-nak nevezünk.

327 Rabbi Juda ben Nathan »Jebamoth«-kommentárának töredéke

328A középkor e kiváló kommentátoráról, aki a Bibliát is magyarázta, magyar nyelvű monográfia is tájékoztat bennünket,³⁷⁽⁹²⁾ ahol természetesen sok szó esik a Talmudhoz készült magyarázatáról.³⁸⁽⁹³⁾

Pollák a következőket írja: „foglalkoztak a babiloniai³⁹⁽⁹⁴⁾ Talmuddal, amelyet leginkább kommentár nélkül tanultak; legalább a rendes talmud-magyarázatok közül nemcsak, hogy a lap szélére nincs egy sem írva, hanem általában nincs egy se a töredékek közt”.⁴⁰⁽⁹⁵⁾ Természetesen az élő mester pótolhat írott kommentárt, s így elméletileg elképzelhető a tanulás pusztán talmudi szöveg alapján. Mégis, maga a megállapítás helytelen, s az e fejezet végén leírásra kerülő töredék csattanóan bizonyítja majd Pollák állításának helytelen voltát. Igenis, volt kommentár – Sopronban is – de technikai okokból nem a talmudszöveg mellé, hanem külön kódexben írták.

9. *RASI* talmudkommentárának kéthasábos töredéke, 2 lap, elsőnek bal negyede levágva (20,5 x 22,5 cm). *Szukah*⁴¹⁽⁹⁶⁾ traktátushoz. „Kammer Rechnung 1514” borító lapja. *Jelzet: No. 19.*

4b-től, ad vocem „betarte” 8a-ig. a. v. „besivszár”.

Az 1514-es évszám megelőzi a zsidóknak Sopronból való kiűzetésüket. Úgy hiszem, a borító lapot csak

később, 1526 után helyezték a Kammer Rechnung-ra.

V. **RIBN** (= Rabbi Juda ben Nathan).

Rabbi Juda ben Nathan (= Nathan fia) – élt 1100 körül – tanítványa és veje volt a IV. fejezetben tárgyalt Slomó Jicchaki-nak. S mint apja, ő is írt a Talmudhoz kommentárt. Ennek alapja mesterének magyarázata volt. Sokszor szinte betűről-betűre veszi át RASI-t, de néhol merőben eltér attól. Ez a körülmény azt a látszatot kelti pusztán a kommentár olvasása alapján, hogy az tulajdonképpen RASI művének egy korábbi verziója, mivel bizonyos adatok szerint RASI többször dolgozta át kommentárát. Jómagam is ezt gondoltam az e fejezetben leírandó töredékekről az első olvasás alapján.⁴²⁽⁹⁷⁾

Juda ben Nathan magyarázatára igen sokszor hivatkoztak a XII–XIII. századokban, de maga a mű eltűnt volt. *Aszaf* Simchah, a Héber-Egyetem 1953-ban elhunyt professzora RASI műve első verziójának problémájával foglalkozva egy leningrádi kéziratot (*Antonin*-gyűjtemény, No. 287) talált, amelyet szintén egy ilyen korai verzióknak vélt, s ennek a szövegnek közlésére készült. *Epstein* J. N. kollégája azonban megcáfolhatatlanul bizonyította, hogy az ismertetett ún. korai RASI verziók nem egyebek, mint Juda ben Nathan magyarázatai, s mint ilyen publikálta magát a leningrádi kéziratot.⁴³⁽⁹⁸⁾

Így került napvilágra az egyetlen kézirat, amely Juda ben Nathan talmudmagyarázatának összefüggő részét tartalmazza – *Kethoboth* traktátusához.⁴⁴⁽⁹⁹⁾

329A most regisztrálandó öt lapnyi töredékekkel pedig sikerült egy másik nagyobb mennyiségű és összefüggő kommentár-részt találnunk *Jebamoth* traktátusához.⁴⁵⁽¹⁰⁰⁾

A töredékek azonosítását illetően a következő jelenség volt döntő: a már említett bécsi Jicchak ben Móse „Or Zarua” művében⁴⁶⁽¹⁰¹⁾ többször utal RIBN magyarázataira, s közöl nevében több olyan részt, amely sehol másutt nem található. Történetesen, mindezek az adatok megtalálhatók éppen a soproni töredékekben.⁴⁷⁽¹⁰²⁾ Az öt lapnyi anyag tehát *szintén unikum!*

10. *RIBN* kommentárának egyhasábos töredéke, 2 nem összefüggő lap (24,5 x 26,5 cm) *Jebamoth*-hoz. „Copeien allerlay Sendschreiben der Statt Odenburg... anno dni 1545–1551” borító lapja. *Jelzet: No. 14.*

I-ső lap: 56b-től, a. v. „nitharmelu” – 57b-ig, a. v. „af anan”;

II-ik lap: 59b-től, a. v. „ha manni” – 60b-ig, a. v. „heve omer”.

11. Ugyanaz, 1 lap, „Traidtzehendt Register anno dni 1545” borító lapja. *Jelzet: No. 23.*

Előző töredék első lapjának közvetlen folytatása – 58b-ig, a. v. „i hachi”.

12. Ugyanaz, 1 lap. „Steuer Register der Statt Odenburg anno dni 1542” borító lapja. *Jelzet: No. 24.*

65b-től, a. v. „chutra” – 60b-ig, a. v. „beschen”.

13. Ugyanaz, 1 lap, „Weinzehendt Register anno dni 1541” borító lapja. *Jelzet: No. 12.*

Az előbbi töredék közvetlen folytatása – 67b-ig, a. v. „habbath ma’ achil”.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / III. Széfer „Vehizhir”. / VI. Misne Torah.48

VI. Misne Torah.⁴⁸⁽¹⁰³⁾

Móse ben Maimun (1135–1204), másnéven *Maimonidesz* legfontosabb, de mindenképpen legnagyobb alkotása az 1180-ban befejezett „*Misne Torah*” című törvénykódexe. Előtte is készültek kódexek – mint például a II. fejezetben tárgyalt „*Halachoth Gedoloth*” – és *Jicchak Al-Fassi* „RIF” című műve.⁴⁹⁽¹⁰⁴⁾ Mindkettő a Talmud beosztását és nyelvezetét választotta kódexének keretéül; mellőzték egyben művükből mindazt, aminek napjainkban nincs gyakorlati jelentősége.

Alapvetően eltér ezektől Maimonidesz kódexe. Tartalomra nézve szinte teljes nyelvezete héber; a szabályok csoportosítása pedig teljesen tematikus, s így egy-egy ügykörre vonatkozó törvények egy helyen csoportosulnak. A kódex – különösen rendszerezés szempontjából – vallásjogi irodalmunk legkitűnőbb alkotása.⁵⁰⁽¹⁰⁵⁾

³³⁰A kódex már a szerző életében ismert volt messze földön, s természetesnek tűnik, hogy Sopronban is tanulmányozták – a hozzáértők.

Maimonidesz legnagyobb bírálója az ugyancsak a XII. században élt posquiersi *Ábraham ben Dávid* volt, akinek bíráló megjegyzései idővel bekerültek magába a kódexbe, mint glosszák.

Megjegyezzük: a leírandó soproni töredékekben nyoma sincs ezeknek a glosszáknak.

Rottenburgi Meir (XIII. sz.) iskolájában különös intenzitással tanulmányozták a *Mise Tóra*-t, s tanítványai közül többen is írtak jegyzeteket a kódexhez – főleg a mestertől hallottak alapján.⁵¹⁽¹⁰⁶⁾ Ezek a glosszák „*Hagahoth Maimunioth*”, azaz: „Maimuni művéhez szóló megjegyzések” címen ismeretesek, s szintén megtalálhatók az edíciókban, a lapok oldalán vagy alsó felén, mint jegyzetek, jegyzetszámokkal ellátva. Ez az eljárás természetes is. A soproni töredékekben ezek a megjegyzések magában a kódexszövegben – csak kisebb betűkkel – találhatók, beágyazva a mellé a rész mellé, amelyhez a glossza szól. Ennek nagy az előnye. Ugyanis egy lapnak – No. 25. – tanulmányozása és az edícióval való egybevetése elég volt, hogy megállapítsuk: az edíciókban számos glossza értelmetlenné vált, mert a jegyzetszámot nem a megfelelő helyre iktatták be.⁵²⁽¹⁰⁷⁾

Ha csak ezt az egy lapot vesszük mint „*pars pro toto*” – sajnos a többi lap szövege igen elmosódott –, talán indokolttá válik a „*Hagahoth Maimunioth*” teljes szövegének kritikai átvizsgálása abból a szempontból, vajon jó helyre iktatták-e be a jegyzeteket.

Egyébként a *Misne Tóra*-ból Sopronban a következő négy töredék van:

14. *Misne Tóra* töredéke, 1 lap (25 x 31,5 cm). „*Aidt Steur Register anno dni 1542*” borító lapja. *Jelzet: No. 15.*

ad *Hilchoth Genevah*, lopásról szóló szabályok; VII. fejezet 9. §-tól IX. 3. §-ig.

15. Ugyanaz, 2 nem összefüggő lap. „*Copeien allaerlay... anno dni 1542*” borító lapja. *Jelzet: No. 13.*

ad *Hilchoth Gezelah va-Avedah*, rablásról és talált tárgyakról szóló szabályok;

1. lap: I. fej. 11. §-tól III. fej. 4. §-ig;

2. lap: VIII. fej. elejétől IX. §-ig.

16. Ugyanaz, 1 lap. „Weinzehendt Register anno dni 1544” borító lapja. *Jelzet: No. 25.*

Előző töredék első lapjának közvetlen folytatása – IV. fejezet 8. §-ig.

17. Ugyanaz, 1 lap. „Muster Register der Burgerschaft in der Statt und Vorstatt zu Odenburg, auch derselben zugehörigen Underthanen zu den Syben doerfen. Anno dni 1543” borító lapja. *Jelzet: No. 26.*

XIV. fej. 1. §-tól XVI. fej. 8. §-ig.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / VII. Szefer ha-Terumah.

331 VII. Szefer ha-Terumah. [53\(108\)](#)

A wormsi *Baruch ben Jicchak* (meghalt: 1202-ben) fenti címmel kompendiumot írt. Ebben az ételek rituális elkészítéséről: a kóserságról, a menstruációról, a válásról, az idegen kultuszról és tartozékairól, a Tóra és a filakterion⁵⁴⁽¹⁰⁹⁾ készítéséről, valamint a szombatról értekeznek. Miként maga írja: nem annyira saját, hanem inkább mestereinek – főleg Dampierre-i Rabbi Jicchak – döntéseit rögzíti. Baruch ben Jicchak korának egyik kiválósága volt, művének nagy tekintélye, s döntéseinek általában súlya volt. Érthető, hogy a soproniak is igyekeztek megszerezni maguknak az értékes kompendiumot, amelyből az alábbi öt töredék maradt ránk:

18. *Szefer ha-Terumah* kéthasábos töredéke, 2 nem összefüggő lap (22 x 30 cm). „Muster Register im 1532” borító lapja. *Jelzet: No. 7.*

I-ső lap: 49a, 5-től 49c, 30-ig (ed. Zolkiew 5711–1811);

II-ik lap: 52b, 17-től 53a, 18-ig.

19. Ugyanaz, 2 összefüggő lap. „Steuer Register der Statt Odenburg in 1532” borító lapja. *Jelzet: No. 8.*

50b, 4-től 51c, 18-ig.

20. Ugyanaz, 2 összefüggő lap, alsó fele csonka. „Steuer Register im Jare (sic!) 1533” borító lapja. *Jelzet: No. 9.*

60d, 39-től 62a, 12-ig.

21. Ugyanaz, 1 lap. „Steuer Register anno dni 1536” borító lapja. *Jelzet: No. 11.*

78a, utolsóelőtti sortól 79a, 22-ig.

22. Ugyanaz, 1 lap. „Steuer Register im Jare 1534” borító lapja. *Jelzet: No. 10.*

Előbbi töredék folytatása – 79c, 18-ig.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / Kiccur ha-Terumah.

Kiccur ha-Terumah.[55\(110\)](#)

Az előbb tárgyalt Szefer ha-Terumah-ból készült egy kivonatos és erősen lerövidített kompendium. Ez megtalálható az edíciókban is, de úgylátszik terjesztették az eredeti műtől függetlenül is. Egy ilyen, csak rövidített ha-Terumah található például a Magyar Nemzeti Múzeum héber kéziratái között (Heb. folio V.)[56\(111\)](#)

Sopronban szintén volt egy „Kiccur ha-Terumah”, de nem tudható, tartozott-e hozzá egy teljes Terumah is, vagy nem. Egy bizonyos: nem annak a kódexnek a töredéke, amelyet az imént regisztráltunk.

Maga Baruch ben Jicchak készített művéből egy kivonatot, de nyoma van annak, hogy ehhez hasonlót más is végzett.[57\(112\)](#) Úgy látom: az edíció, a [332](#)soproni, s a Nemzeti Múzeum-féle rövidített ha-Terumah szövege egymástól eltér. Így legalább három verzió készült belőle.

23. *Kiccur ha-Terumah*, egyhasábos töredéke, 2 nem összefüggő lap (23,5 x 30 cm). Rayttregister 1533” (Töltl Farkas gyámszámadása) bekötési táblája. *Jelzet: No. 6.*

Az ételekre vonatkozó és a menstruációval kapcsolatos szabályok egy részét tartalmazza:

1. lap: 69–73. fejezetekből (ed. Zolkiew-ban: 74–79. fej.);
2. lap: 1–15. fej.-ből (menstr. szabályok; ed. Zolkiew-ben: 86–101 fej.).

A töredéket Pollák ismerte, de nem tudta azonosítani.[58\(113\)](#)

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kézíratairól / VIII. Turim.

VIII. Turim.[59\(114\)](#)

A mai zsidóság irányadó vallásjogi kódexe a négy részre osztott „Sulchan Aruch”, azaz: „terített asztal”, amelyet *Karo* József (1488–1575) szerkesztett.

Az első rész a mindennapi élet és az ünnepek meg a böjtök vallásos rendjét szabályozza. A második rész főleg kóserságról, idegen kultuszról, kamatszédésről, menstruációról és rituális fürdőről, szülők és mesterek iránt kijáró kötelező tiszteletadásról, tanulásról, jótekonyságról, circumcisio-ról, szolgákról és prozelitákról, Tóra és Mezuza[60\(115\)](#) készítéséről, néhány mezőgazdasági vonatkozású kérdésről, elsőszülöttről, kóhénnak[61\(116\)](#) való juttatásokról, kiközösítésről s végül a gyásztörvényekről szól. A harmadik rész a házasságjogot tartalmazza; a negyedik pedig szinte kizárólag a magánjogot, főleg annak pénzügyi vonatkozásait tárgyalja.

A Sulchan Aruch beosztását és alapját a Németországból származó és a Toledoban 1340 után meghalt *Jakob ben Aser* rakta le először[62\(117\)](#) mai napig is sokat forgatott törvénykódexében. Címe: „Turim”, jelentése: sorok. A főpap mellvértével kapcsolatban mondja a vers: „foglalj bele kitöltő köveket, *négy sor követ*”.[63\(118\)](#) Innét a négyrészes könyv címe. Vajon a beosztás szülte-e a címet, vagy a cím adta a négyes beosztásra a gondolatot, nem tudjuk.

A kódex fontosságára tekintettel természetes, hogy a soproniak gondoskodtak legalább egy példány beszerzéséről.

A töredékeken látható fejezetszámok gyakran eltérnek az edíciókban látható számoktól. Ebből arra lehet következtetni, hogy a számozás s a fejezet-beosztások – talán – nem magától Jakob ben Aser-től származnak.

A „Turim” legtöbbet tanult része az első, de semmiképpen nem a harmadik, amelyikhez a soproni töredékek tartoznak. Természetesen itt is arra kell gondolnunk, a másik három részt tartalmazó „Turim” is megvolt, csupán elkallódott.

333S íme a véletlen: Körmenden, a volt *Batthyány*-uradalom levéltárában találtak is egy kétlapos „Turim” töredéket, amely határozottan a soproni töredék-csoportozáshoz tartozik – ez a körmendi rész pedig valóban a törvénykódex első részének tartozéka. *Büchler* Sándor, a kiváló történész, Keszthely mártírhalált szenvedett rabbija – volt egyetemi m. tanár – a töredék ismertetője a következőket írja: „Az évszámból (1541) arra lehet következtetni, hogy egy olyan könyvnek kiszakított darabja volt ez, melyet másfél évtizeddel előbb, 1526-ban Sopronból hordott el a garázda tömeg”.⁶⁴⁽¹¹⁹⁾ S íme, a kitűnő történész megérzése most teljes bizonyítást nyert! A körmendi töredék valóban Sopronban egykoron használt törvénykódex része.

Büchler azt is bizonyítani igyekszik, hogy a kódex szerkesztési ideje – legalábbis ennek a résznek – 1310 körül lehetett, mivel a körmendi – s egyben a soproni – töredékben Jakob ben Aser *Jechiel* nevű fivérééről mint előről emlékezik meg – eltérően a kinyomatott példányok szövegétől, ahol *Jechiel* neve mellett a halottak eulogiája is olvasható. De ebben semmiképpen nem követhetjük *Büchler*-t! Ugyanis *Jechiel* még apja életében halt meg, 1327 előtt, márpedig az apa neve mellett állandóan olvasható az eulogia mind a körmendi, mind a soproni töredékben. A tárgyalt részt tehát mindenképpen 1327 után írta Aser. A *Jechiel* neve mellől hiányzó eulogia önmagában véve nem bizonyít semmit, az lehet a véletlen következménye is.

Egyébként a „Turim”-ből maradt ránk Sopronban a legtöbb önálló borító lap: hét.

24. *Turim* kéthasábos töredéke, 1 lap (23 x 32 cm). *Eben ha-Ezer*, házassági jogi rész. „Weinzehendt Register im Jar 1554” borító lapja. *Jelzet: No. 27.*

XXVIII–XLVII. fejezetek (ed. Warsawa 1882: 71a, utolsó sortól 76b, 1-ső sorig).

25. Ugyanaz, 1 lap, alsó bal sarka sérült. „...gister 1545” borító lapja. *Jelzet: No. 28.*

LXXVII–LXXX. fej. (ed. War. 112a, 16-tól 118b, 2-ig).

26. Ugyanaz, 1 lap. „Traidt Zehendt Register der Statt Odenburg de Anno dni 1544” borító lapja. *Jelzet: No. 29.*

Előbbi töredék közvetlen folytatása – LXXXVII. fej (ed. War. 118b, 1-től 119b utolsó sorig).

27. Ugyanaz, 1 lap. „Pergkh Ordnunk der Statt Odenburg 1545” borító lapja. *Jelzet: No. 30.*

CIX–CXI. fej. (ed. War. 155b, 15-től 158a, 8-ig).

28. Ugyanaz, 1 lap. „Steuer Register anno dni 1546” borító lapja. *Jelzet: No. 16.*

Előbbi töredék közvetlen folytatása – CXIV. fej. (ed. War. 158a, 8-tól 160a, 23-ig).

29. Ugyanaz, 1 lap. „Wein Zehendt Register anno dni 1547” borító lapja. *Jelzet: No. 31.*

CXXXVI–CXXXVII. fej. (ed. War. II. rész: 34b, 13-tól 39b, 9-ig).

30. Ugyanaz, 1 lap. 1548. évi adójegyzék borító lapja. *Jelzet: No. 17.* CXLI. fejezetből (ed. War. II. 51b, 6-tól 54b, 5-ig).

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól / IX. Liturgia.

334 IX. Liturgia.

Az eddig tárgyalt fragmentumok valamennyien a Sopronban egykor folyt rabbinikus jellegű tanulmányok hírmondói. Hiányzik viszont minden emléke annak, hogy miből imádkoztak, milyen Biblia volt tulajdonukban, s nincs töredék az egykori Tóráikból sem. Pedig biztos, hogy mindezekkel is rendelkeztek, csak – sajnos – elvesztek. Mindössze egyetlen töredék maradt meg a liturgia köréből:

31. *Szelichoth*⁶⁵⁽¹²⁰⁾ töredék, összefüggő 2 lap (15 x 23 cm). Egy 1424-es Registeren volt. A töredék az „újév” ünnepet megelőző hajnali liturgia egy részét tartalmazza néhány szövegeltéréssel. *Jelzet: No. 18.*

Összefoglalva: a soproni Állami Levéltár összesen tizennégy középkori héber kódex maradványát őrzi, 31 töredék formájában, lapszámuk: 49.

Szövegtanilag nem foglalkozhattunk azokkal ebben a cikkben, inkább tartalmukat igyekeztünk érzékeltetni. S ami a legfőbb: *katalogizáltuk*, hogy ezáltal ismertté válhassanak a nemzetközi tudományos élet számára.

Hirdessék e sorok is azoknak a széplelkű embereknek emlékét, akik megélhetésükért küzdve minden szabad idejüket a tanulásnak szentelték, de őket a középkori türelmetlenség 430 évvel ezelőtt békés otthonukból száműzte!

Az Új utca (a középkori gettó) 1870 körül. Rupprecht Mihály felvétele

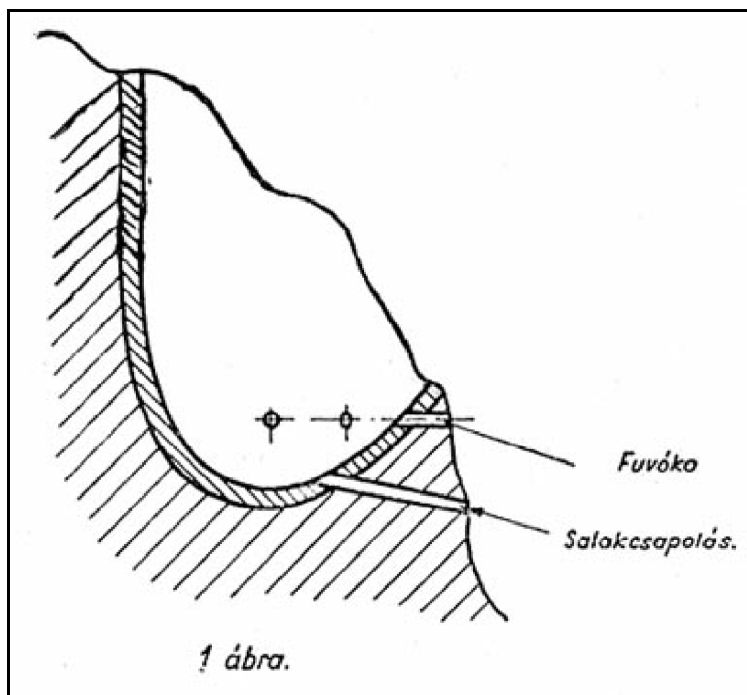
1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sodró László: A Sopron környéki őskori vaskohászatra vonatkozó eddigi kutatásokról

Sodró László: A Sopron környéki őskori vaskohászatra vonatkozó eddigi kutatásokról

A három- és ötéves tervek nyomán lendületes fejlődésnek indult vaskohászatunk európai viszonylatban is jelentős méretű, korszerű üzemekkel gyarapodott. A jövő terveinek készítése és e tervek megvalósítása közben – a művelődési és társadalom-történeti, valamint szakmai szempontokat is szem előtt tartva – nem szabad elhanyagolnunk a hazánk területén lévő vaskohászati emlékek felkutatását sem. E téren az utóbbi években jelentős lépés volt a 18–19. században működött *újmassai „őskohó”* helyreállítása. Jelen tanulmányom jóval régebbi – kb. 2 évezredes – vaskohászati emlékekkel, valamint a rájuk vonatkozó eddigi kutatásokkal kíván foglalkozni. A részletes ismertetés előtt azonban nagy vonásokban vázolom az ókori és középkori vasgyártás általános történeti fejlődését.

Az ókorban és a középkor végéig az ércekből csupán képlékeny állapotú, elemi szénben¹⁽¹²¹⁾ szegény vasat állítottak elő, míg a mai értelemben vett nyersvas készítésének első nyomai csupán a középkor második felében mutatkoznak.

A vas érceiből való előállítására szolgáló legrégebb kemence fajta az úgynevezett „*bucakemence*”²⁽¹²²⁾ (Rennfeuer, Rennofen) volt. A bucakemencékkel kapcsolatban két – elvileg azonos, de szerkezeti megoldásban különböző – típus ismeretes:

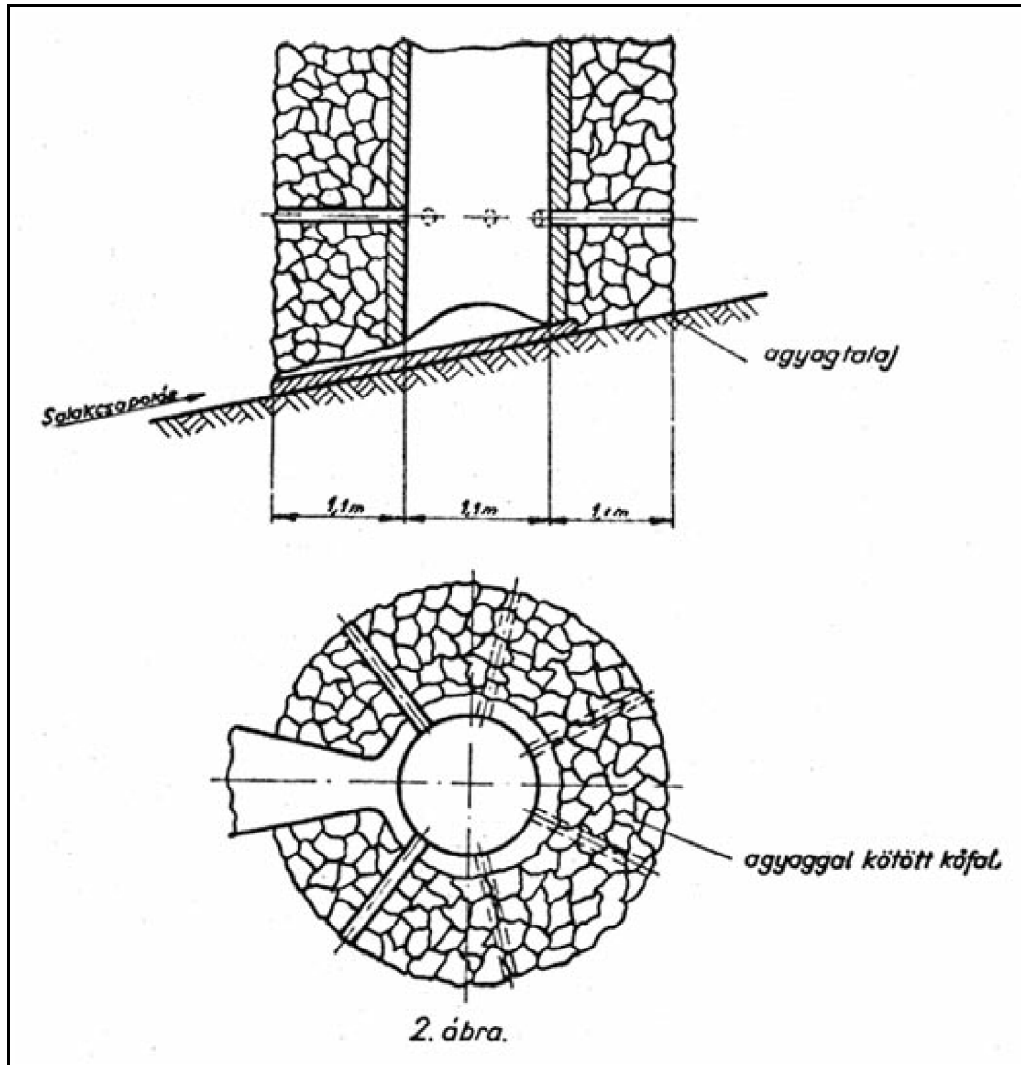
1. agyaggal kitapasztott, domboldalba vájt gödör. 1. ábra.

2. kívül terméskőből rakott, belül agyaggal kitapasztott aknaszerű építmény. 2. ábra.

Mindkét esetben megtalálható a salak lecsapolását szolgáló nyílás és az égéshez szükséges levegőt bevezető nyílások (égetett agyag csövek), melyek a primitív fűjtató berendezésekkel voltak összekötötésben.

A kemencék belső üregét üzembehelyezéskor először fával és faszénnel, majd a begyújtás után ércel és faszénnel töltötték ki. A begyújtás a salak csapolónyíláson keresztül történik. *A berakott ércből faszén segítségével képlékeny, 336szívacsos állapotú, kisebb-nagyobb tömegű vasgomolya, más szóval buca képződött.* A faszén az ércekből közvetlen redukcióval vonta el az oxigént, amelyet az alábbi kémiai egyenletek fejeznek ki:

Ezek a folyamatok kb. 900–1000 C°-os hőmérsékleten kezdődnek. A primitív fűjtatóberendezésekkel ellátott bucakemencékben csupán 1100–1200 C°-os hőmérsékletet tudtak előállítani, a tiszta vas olvadási pontja viszont 1539 C°, ezért a redukációs folyamatok eredményeként nem folyékony halmazállapotú nyersvasat, hanem képlékeny vasszivacsot nyertek. Ez a vassgomolya a szivacsos-lyukacsos állapotú vason kívül még salak zárványokat is tartalmazott. A salak nagyrészt a kohósítás során folyékonyan csapolták le. Amikor a kemence fenekén kívánt mennyiségű szivacsos vas keletkezett, a levegő fuvatást befejezve a kemence falát a vas kiemelése céljából áttörték. A képlékeny állapotban lévő gomolyából a salakot kikovácsolták, majd a vasat tovább alakították. A bucakemencék és a mai nagyolvasztó (kohó) közötti alapvető különbségek tehát:

1. a bucakemencéből a vasat képlékeny állapotban nyerték – a kohóból folyékonyan csapolják.
2. a bucakemencék üzeme megszakításos volt – a kohóké folyamatos.
3. a bucakemencéből nyert szivacsos nyersvasat a metallografia klasszikus meghatározása szerint – mivel

C tartalma 1,7 százaléknál kisebb – acélnak nevezzük.

Ez a „buca nyersvas” meleg állapotban tehát képlékenyen alakítható: kovácsolható. – A kohókból csapolt nyersvas C tartalma viszont 2–3 százalék: vagyis rideg, törik, melegen sem alakítható.

E különbségekből tehát látható, hogy míg az ókorban az ércből közvetlenül acélt nyertek a nagyolvasztó űsének megjelenésétől kezdve az acél előállításához két műveletre van szükség: ércből nyersvasat kapunk, majd acélhulladékból és nyersvasból állítjuk elő az acélt. Meg kell jegyezni, hogy az utóbbi években – főleg minőségi acélok gyártásánál – több országban félüzemi kísérletek folynak az ércekből való közvetlen acélgyártásra vonatkozóan, ami az őskori gondolathoz való elvi visszatérést jelenti. (De Vecchis, Krupp–Renn, Stürzelbergi, Norsk–Stahl stb. eljárások).

A bucakemencék nagyságának növelésével a fűjtetés erősségét is fokozni kellett. Az erősebb fűjtetés viszont nagyobb hőfokot eredményezett. Ez a fejlődés tehát elsősorban a fűvógépek tökéletesítésétől [337](#)függött, s egyik legdöntőbb lépése a vízierőnek, mint meghajtó erőnek alkalmazása volt. A víz energiáját fúvatásra alkalmazó, bőrtömlős fűjtatókkal ellátott kemencék – amelyekkel sikerült elérni a tiszta vas olvadáspontjának: 1539 C°-nak megfelelő hőmérsékletet – a 14. század elején jelennek meg. Az új terméknek – a folyékony nyersvasnak – eleinte nem nagyon örültek, hiszen nem volt kovácsolható, s éppen ezért nemigen tudtak vele mit kezdeni. Ezt leghívebben talán a „nyersvas” szó angol megfelelőjének szó szerinti értelmezése bizonyítja: „pig iron” = „disznó vas”.

A 15–16. század fordulóján a középkori Európa leghíresebb vasipari telepén *Schmalkaldenben* már a mai nagyolvasztó alakjára emlékeztető falazott kemencét találunk. [3\(123\)](#) A bucakemencék, mint önálló üzemek viszont a 18. század végéig teljesen kiszorultak Európából.

A nyersvas és öntött vas rendszeres gyártása azonban már a 14. században megkezdődött: ekkor tanulják meg az agyag- és homokformába való mintázást és vasöntést.

Az olvasztók faszénnel dolgoztak, tehát leginkább erdős vidékeken és – mivel a levegő szolgáltatására a fejlődés későbbi szakaszán vízi kerékkel meghajtott fűjtatókat használtak – vízfolyások mellett települtek. Innen erednek az olvasztókra régebben alkalmazott német „*Flussofen*” és „*Blaseofen*” kifejezések.

A Sopron környéki őskori vaskohászat első emlékeire a 20. század első évtizedében bukkant Reitter Mihály harkai gazda, aki Romwalter Alfréd egyetemi tanár közlései szerint [4–5\(124\)](#) az 1907–1937 közötti időben három helyen: a Kányaszurdokban, a Harkától északra fekvő „Jezsuita szántók” közelében és egy, a katonai lőtérnél lévő szántón falazott tüzelő berendezések romjaira bukkant. A romok közelében Reitter Mihály nagymennyiségű salakot talált, melynek kiterjedését „markolós vashuzal” többszöri földbeszúrásával állapította meg.

A salakok közelében talált téglák Bella Lajos szerint római korúak voltak. A téglákra vonatkozóan Vendl Miklós egyetemi tanár végzett közzétani vizsgálatokat. [6\(125\)](#)

A Reitter által talált salakok sötét színűek, sűrűségük a hólyagosság ellenére is nagyobb a szilikát közeteknél.

Egy ilyen salakdarab porának teljes elemzését Romwalter professzor végezte el, aki a következő eredményt kapta:

SiO ₂	32,80 %
Al ₂ O ₃	18,50 %
FeO	46,28 %
CaO	1,59 %
MgO	0,85 %
összesen:	100,02 %

Romwalter vizsgálatai igazolták azt a feltevést, hogy a salakok ősi vastermelés melléktermékei.

Két kérdés vetődött azonban fel a leletekkel kapcsolatban: honnan és hogyan keletkezett a salak, és milyen összefüggésben van a közelében talált romokkal? Kielégítő, meggyőző erejű bizonyítékok híján mindkét kérdés sok éven át vita tárgyát képezte. Széki János egyetemi tanár a 30-as években abból a feltevésből indult ki, hogy vasérc a közelben nincs és nem valószínű, hogy az ércet nagy távolságból szállították: a salak tehát nem vastermelés, hanem vas feldolgozás nyoma.

Ezt a feltevést első tanulmányában⁵⁽¹²⁶⁾ Romwalter is teljes mértékben magáévá tette. Az ő leírása alapján vannak adataink a kányaszurdoki és a lövöldei romok szerkezetére, valamint az ásatásokra vonatkozóan, amelyekről hivatalos feljegyzések, helyszínrajzok stb. sajnos nem készültek. Romwalter idézett tanulmányában megállapítja, hogy ezek az építmények római kori épületek, vagy még inkább fürdőmedencék fűtőberendezései: földbe mélyített hypocaustumok voltak és a vastermeléssel, vagyis a salakleletekkel legfeljebb közvetve lehetnek kapcsolatban.

Fenti kutatások közben zavarólag hatott az a körülmény, hogy a közelben **338** az előbb leírt tüzelőberendezésekből származó salakká olvadt téгла- és habarcsanyag is volt. Az ásatások helyén tehát kétféle salak fordult elő. Első tanulmányában Romwalter kielégítő bizonyítékok hiányában nem tudta megállapítani: vajon a salak leletek a kemence maradványokkal együtt római korúak-e, avagy a rómaiakat megelőző (kelta), esetleg az őket követő időből valók. Későbbi tanulmányaiban⁷⁻⁸⁽¹²⁷⁾ Alphons Barb osztrák régész tárgyavágó munkájának⁹⁽¹²⁸⁾ hatása alatt egyrészt a talált salakok keletkezési idejeként a Hallstatt – La Tène kort jelölte meg, másrészt határozottan állást foglal amellelt, hogy a talált salakok vastermelés, nem pedig vasfeldolgozás nyomai. Barb idézett⁹⁽¹²⁹⁾ „Az ősi vastermelés nyomai a mai Burgenlandban” című értékes munkájában összefoglalóan ismerteti a közvetlenül szomszédos osztrák területek számos leletét.

Ezzel kapcsolatban Romwalter megjegyzi, hogy a soproni leleteket – amelyeket a Barb által ismertetett burgenlandi lelőhelyek földrajzilag körülvesznek – egyidőseknek vehetjük a Hallstatt–La Tène korúnak minősített ausztriai leletekkel.

Azokat a tényeket viszont, hogy a salak lelőhelyek közelében, vagy éppen ott római kori épületmaradványokra bukkantak, Barb⁹⁽¹³⁰⁾ és Romwalter⁷⁻⁸⁽¹³¹⁾ munkáikban azzal hozzák összefüggésbe, hogy a régi kohászok közvetlen működési területük környékén az erdőt teljesen kiirtották. Az így keletkezett tisztások nagymértékben megkönnyítették a földművelést és az építkezést. Ily módon szerintük a rómaiak

előtti (kelta) kohászok szinte a római hódítók és telepések részére végezték az irtást.

Egy lényeges kérdés azonban továbbra is nyitott maradt: honnan való az az érc, amelyet a bucakemencékben kohósítottak?

Az irodalomban több helyen található utalás a Fertő tó körül fekvő szőlőkben egykor létezett kisebb limonit (gyepvasérc, mocsár-érc) lelőhelyekre.¹⁰⁽¹³²⁾ Barb tanulmányában¹¹⁽¹³³⁾ egy angol szemelvényt idéz. Eszerint a 18. században Kismartonban járt két angol utazó elmondja, hogy ott csak néhány évtizeddel azelőtt és azért maradt abba a vasérc kohósítása, mert a vele foglalkozó emberek a szőlőtermeléssel többet kerestek. A vastermelésre utal Kismarton német neve is (Eisenstadt) és még számos szláv, magyar és német helység-, dülő- és folyónév a mai Burgenlandban.

Romwalter egyik tanulmányában részletes feltevéseket közölt a kérdéses bucakemencékre vonatkozóan. Szerinte a kemencék belső térfogata 50–100 l. között mozgott. Számításai szerint pl. egy 100 l. térfogatú kemencébe 38,4 kg érc és 22,9 kg faszén fér el. Egy ilyen kemence napi teljesítménye – az akkor használatos úgynevezett „páros (kézi) fűjtató eszközöket” figyelembevéve – folytonos üzem esetén is 10 kg alatt van.

Meg kell azonban jegyezni, hogy Romwalter mind a folyamatos üzemet, mind pedig a 10 kg-os napi termelést erősen túlzottnak tartja. Megállapítása helytálló, hiszen a külföldi kutatások eredményei is hasonló értékeket jeleznek.¹²⁽¹³⁴⁾

339A Barb által felsorolt 30 burgenlandi és a Sopron környéki eddig ismert 6 salak lelőhelyen működött kemence napi termelése tehát még a legmerészebb elképzelések szerint – vagyis a felsorolt kemencék egyidejű keletkezését és működését feltételezve – sem érte el a 300 kg-ot. Ha ezeket a számadatokat mérlegeljük, bátran kimondhatjuk, hogy a kérdéses terület elszórt vasérc-mennyisége elegendő volt a törpekohók üzemeltetéséhez. A csekély vasérc szükségletet feltehetően nem rendszeres bányászattal, hanem más munkák mellett alkalmasszerűen gyűjtéssel biztosították.

Barb és Romwalter feltételezik azt is, hogy a házigazdaság munkái közben gyűjtött ércet a vasműveseknél meghatározott súlyarány szerint vasszerszám ellenében cserélték be. Ebben az időben tehát a vaskohászat még nem volt érctelepekhez kötve, sőt minden erdőben megtelepedhetett, ahol ércelőfordulás volt.

1952. nyarán a soproni hegyekben lévő *Magashíd* környékén egy erdei út javításakor salakokra és fűjtató csövekre bukkantak, amelyeket Bschaden Emil erdész a Liszt Ferenc Múzeumnak adott át. A leletek nyomán 1952. októberében folytatott ásításokról Nováki Gyula számolt be e folyóirat hasábjain.¹³⁽¹³⁵⁾ Sajnos a jelzett helyen egymástól 10–15 m távolságban talált három salakdomb közül 1952-ben csupán az az egy került feltárássra, amelyre az erdei út javításakor bukkantak.^{13a(136)} 1956. őszén a másik kis kohó is feltárássra került, az eredmény az elsőhöz hasonló volt.

A kiásott salakdomb helyén azonban nem lehetett felismerni az egykori kemence alakjának körvonalait. Csupán a megtalált nagyobb faldarabok ívéből következtethetett Nováki arra, hogy a kemence átmérője 90–100 cm lehetett. Ez az adat teljesen megfelel a Barb által közölteknek, valamint Romwalter előbb ismertetett feltevéseinek.

Annak ellenére, hogy a feltárt kemence környékén semmilyen korhatározó leletet nem találtak, említett tanulmányában Nováki elveti a Hallstatt-kori (ie. 900–400) keletkezés feltevését, s a kohók működési idejeként a kelta kort (ie. 400–18) vagy a római kort (ie. 18-tól iu. 400-ig) jelöli meg. Szíves közlése révén

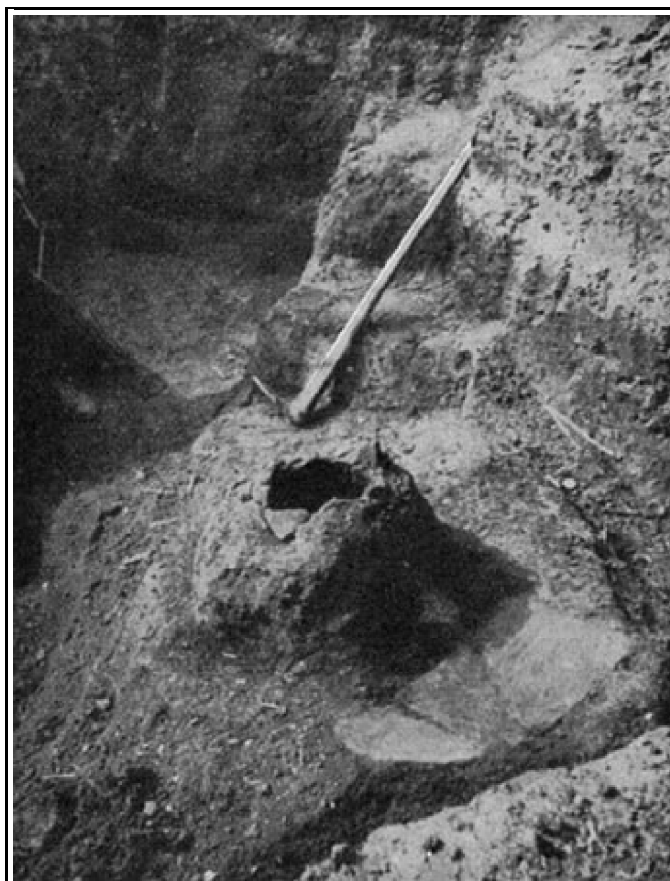
a 3. sz. ábrán bemutatom a magashídi ásatás helyszínrajzát. Az 1. sz. fényképen az egyik fúvóka maradványa, a 2. sz. fényképen pedig a jellegzetes szivacsos bucasalak egy darabja látható. Ugyancsak ő bocsátott rendelkezésemre az ott talált salakok közül több darabot, amelyeket teljes elemzésnek alávetve a következő eredmény adódott:

SiO ₂	29,10 %
Al ₂ O ₃	11,00 %
FeO	53,50 %
CaO	1,50 %
MgO	1,40 %
MnO	3,20 %
összesen:	99,70 %

Ez az eredmény tehát a Romwalter által közölt adattal összevetve, valamint az egyéb ismeretes buca-salak összetételekhez hasonlítva, a jellemző értékhatárokon belül van.[14\(137\)](#)

1955. augusztus és szeptember hónapokban a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeum, részéről R. Alföldi Mária a soproni Sztálin (Deák) téren az új bérházépítkezés helyén ásatást vezetett. A Sztálin tér, Mátyás király utca, Lenkey (Gensel Á.) utca és Széchenyi tér által határolt terület már régebben ismert gazdag római kori temető volt, ahonnan már 1945 előtt is számos értékes lelet került napvilágra. A terület beépítése előtt megindított leletmentő ásatás újabb adatokkal gazdagította a római Scarbantiára vonatkozó ismereteinket. A talált leletek közül érdekességénél és értékénél fogva is kiemelkedik a római út tözszomszédságában feltárt törpekohó, amely nemcsak azért becses lelet, mert hazánk területén talált s legjobb állapotban megmentett őskori kohászati emlékünknél, hanem azért is, mert a körülötte – alatta és felette – talált leletek alapján a törpekohó kora, eredete egyértelműen meghatározható.

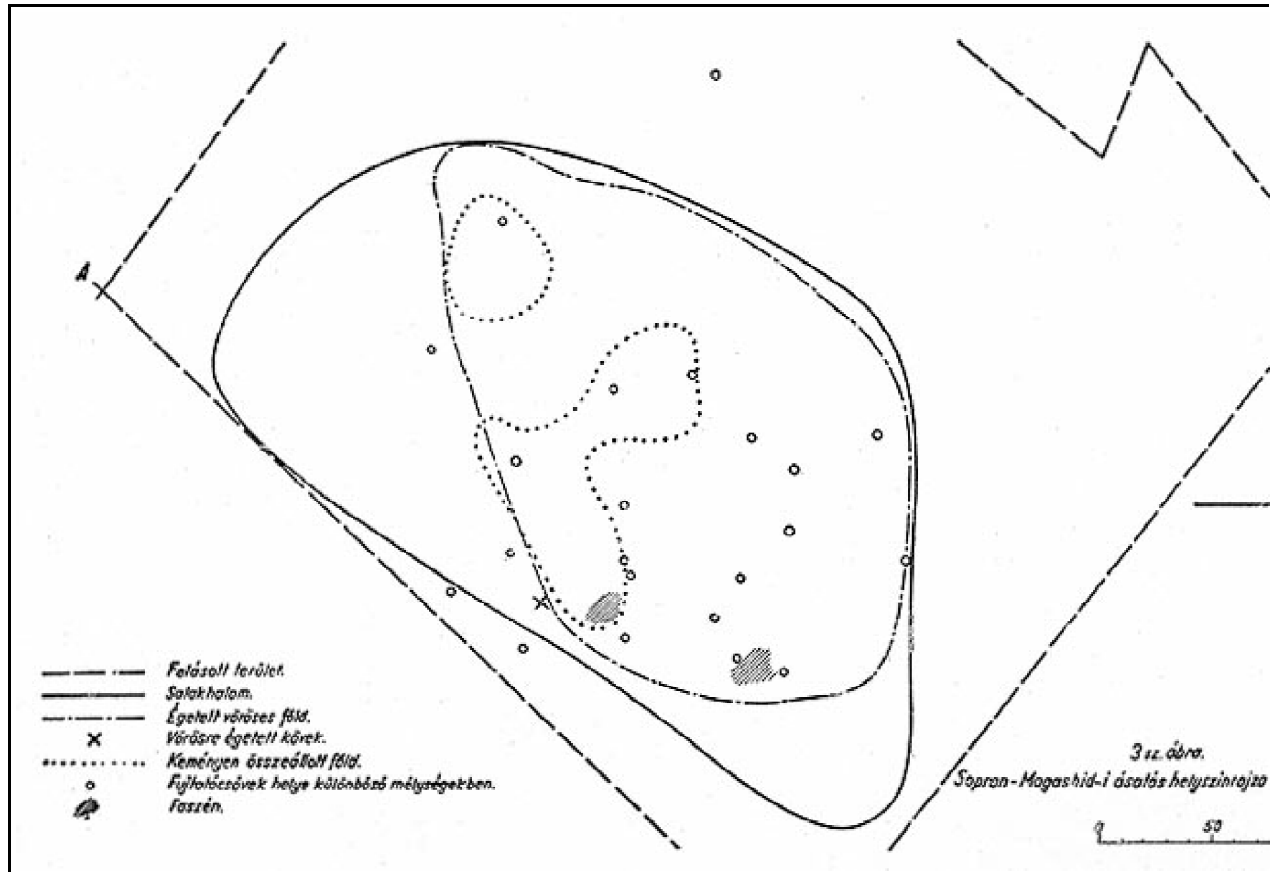
A teljesen feltárt leletet a 3. sz. fénykép mutatja be, a 4. sz. ábrán viszont a törpekohó metszetei láthatók. Ezek áttanulmányozása után megállapítható, [340](#) hogy a kérdéses törpekohó feltehetően kisebb mint a Romwalter A., A. Barb és Nováki Gy. által korábban ismertetett kohók. A magashídi lelőhellyel ellentétben a Sztálin (Deák) téri törpekohó környékén nem találtak fúvókadarabokat. Vajon feltételezhetjük-e ezek után, hogy fúvókák nélkül működött? Egyáltalán nem, hiszen a primitív fújtató berendezések nélkül elképzelhetetlen lett volna a vasszivacs előállítás. A részben épségben megmentett kemence viszont azt bizonyítja, hogy a fúvókák elrendezése nem volt az általánosan megszokott és ma is használatos vízszintes tengelyű (l. pl. a 2. sz. ábrát), hanem a csehszlovák Radomir Pleinernek a Zelechovice-i ókori kohókról szóló ismertetésében [15\(138\)](#) közölt megoldásához hasonlóan a fúvókák tengelye ferde volt. Ezt a feltevésünket rajzoltuk be szaggatott vonalakkal a 4. sz. ábrán. A fúvókák valószínűleg a kemence felső részével együtt pusztultak el. Meg kell említenünk, hogy Radomir Pleiner Tuchlovice környékén vízszintes tengelyű fúvókás olvasztókemencét is talált. [16\(139\)](#)

A Sztálin téri építkezéseknél előkerült vasolvasztó

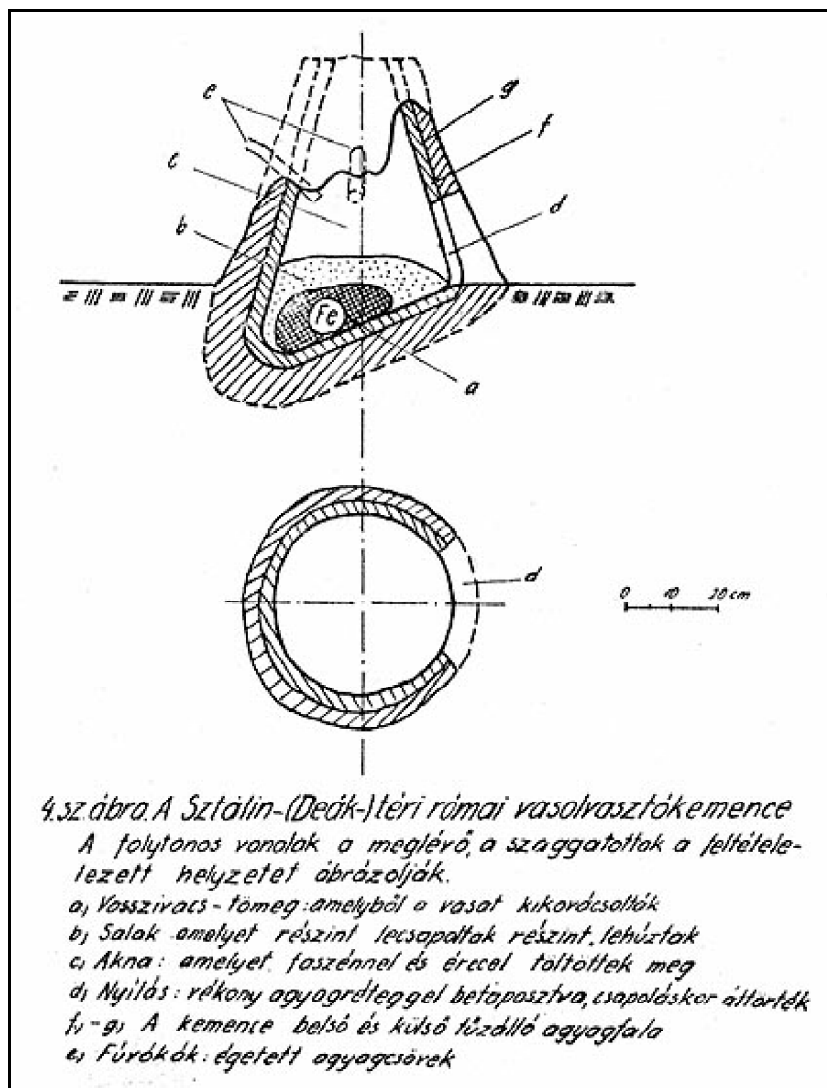
A Sztálin téri lelőhelyen talált salakdarabokat teljes salakelemzés alá vetve, a következő eredményt kaptuk: [14\(140\)](#)

SiO ₂	29,80 %
Al ₂ O ₃	10,50 %
FeO	50,50 %
CaO	4,80 %
MgO	1,50 %
MnO	2,80 %
Összesen:	99,90 %

342A kapott eredmények meglepően hasonlóak a magashídi salakleletek elemzési adataihoz.

Kohászati szempontból a hasonló FeO tartalom annak a bizonyítéka, hogy a most és régebben feltárt törpekohókban, ha nem is azonos, de kb. egyenlő hőmérsékleten mentek végbe a redukációs folyamatok. A vaskohászat fejlődésének első és második korszaka, vagyis az első vasszivacs-gyártó kemence («bucakemence») és ezzel kapcsolatban az első vastárgy megjelenése (kb. i. e. 1000 körül), valamint a vízierőt a primitív fújtatóberendezések meghajtására szolgáló: folyékony vasat adó kohó megjelenése (kb. i. u. 1300–1400) között eltelt hosszú időszakban a termelőeszközök alig fejlődtek.

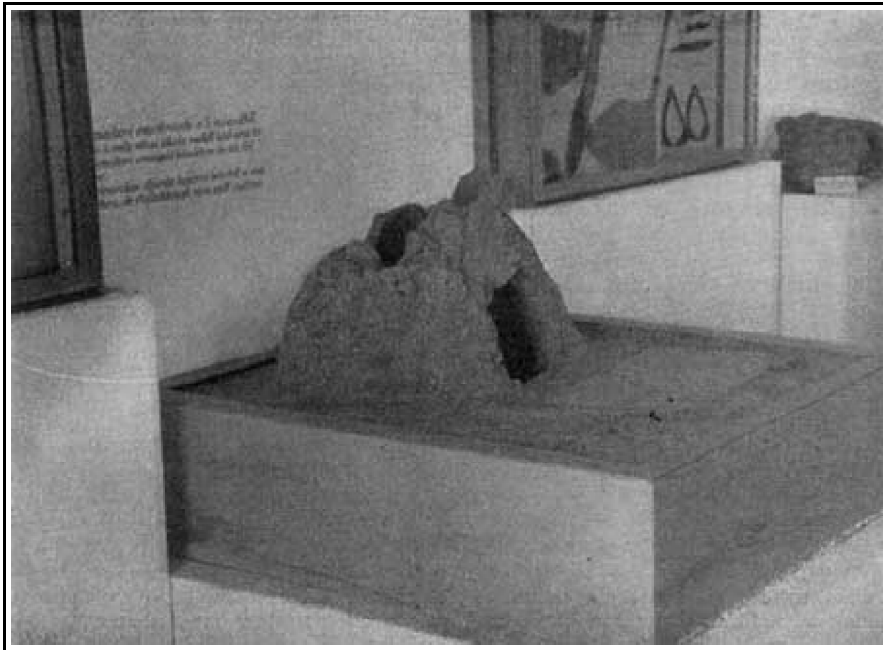

Kizárólagosan a fúvóka darabok megítélése, vagy a talált salakdarabok elemzése útján nem lehetséges egy-egy törpekohó korának meghatározása.

Ezért nem mondhattunk még ma sem végleges véleményt a lövöldei és magashídi romok eredetéről. A Sztálin téri ásatásoknál a kiskohó környékén olyan leletek kerültek napvilágra, amelyek kétségbevonhatatlanul bizonyítják azt, hogy a kohó működése csakis az i. u. III. sz-ra, s annak is első felére tehető. A kemence eredetére vonatkozó régészeti szakvéleményt az ásatásokat vezető R. Alföldi Mária szíves közlése alapján adjuk meg:

»A Sopron – Sztálin (Deák) téri római temető egyike a város legrégebben ismert római régészeti lelőhelyeinek. Az 1955. évi leletmentő ásatás célja az volt, hogy az újonnan épülő bérház területén, a volt Domonkos-kert mögött viszonylag kevésbé bolygatott környezetben amennyire [343](#) lehet, hitelesítse a korábbi, inkább szórványosan, ajándékként és csak nagy ritkán hitelesen a múzeumba került leleteket. E viszonylag nagyszámú Deák téri régészeti anyag komoly problémát jelentett a római kori Scarbantia

problémáinak megoldásában: éppen, mert kevésbé hiteles volt ez az anyag, nem értettük, hogy miért ennyire széteső időben. A régészeti emlékek egy része ugyanis biztosan II. századi temetkezésekre mutatott, más része viszont már a III. század második felére, sőt a IV. század elejére és középső szakaszára volt jellemző.

A Sztálin téri építkezéseknél előkerült vasolvastó a Lábasházban felállítva

Mindezekre a nyitott kérdésekre a fentebb műszaki tekintetben elemzett kis vasolvastó kemence ad választ. Közel az új épületek területén megtalált nagy római úthoz, amely egyike a római Dunántúl legrégebbi római útjainak, a temetőterület belsejében feküdt a kemence. Közvetlenül alatta II. századi égetett sírt találtunk, valamivel arrébb pedig IV. századi csontvázak temetkezést. Ez tehát annyit jelent, hogy a Deák téri temető, mint Scarbantia egyik legkorábbi temetője, nagyjában az ún. borostyánkő útra rendeződött s használták is, minden valószínűség szerint a II. század utolsó harmadában lefolyt markomann-szarmata háborúig. Ezek a háborúk az újabb kutatás szerint a római birodalom határai mögött elterülő területeket is sújtották, hogy Scarbantia milyen mértékben, ma még nem tudjuk. Ekkor a város lakói másfelé kezdenek temetkezni, majd a lakóterületek kibővítésével egyúttal meg is feledkeznek arról, hogy a mai Deák tér területén korábban temető volt. Ekkor keletkezhetett e nagy forgalmú út mentén a III. század első felében az a kis kovácsműhely, amelyhez a kemence tartozott. A III. század közepe után újabb hatalmas csapás éri a római Dunántúlt. Úgy látszik, hogy ez a kis műhely ekkor pusztulhatott el. A IV. században azután amikor a római települések élete egyre bizonytalanabbá válik, a lakosság – közel a falakhoz, s újra az út mentén – ismét temetkezésre használja ugyanazt a területet. Hogy mennyire nem tudták már a korábbi temetkezések helyét azonosítani, arra biztosan utalt az ásatás: [344](#)egy alkalommal egy IV. századi női sírt a II. századi temetkezésekből a földben maradt kőfalba vágtak bele.

Így azután a kemence műszaki és régészeti érdekességén túl egyúttal arra is alkalmas, hogy a római Scarbantia életének eddig bizonytalan időrendjére is élesebb fényt vessen. Ezért határoztuk el a kiemelését és eredeti formájában való megőrzését a „Lábasházban” felállított új kiállítás keretében.”

A soproni „Lábasházban” kiállított római kori törpekohó nemcsak várostörténeti szempontból rendkívül

érdekes és értékes lelet, hanem elsősorban mint a hazánk területén viszonylag épségben feltárt legrégebb korból származó vaskohászati emléküink tart számot az érdeklődésre.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mócsy András: Két Silvanus-oltár Sopronkőhidáról

Mócsy András: Két Silvanus-oltár Sopronkőhidáról

1952 októberében a sopronkőhidai Kecsehegy északi és nyugati lábánál halastavak számára duzzasztógátákat építettek. A hegy északi oldalán, az utolsó gát déli végénél kis túlfolyó-árkot ástak, amelyben két római oltárkő került elő. A lelőhely a Kecsehegy északi lejtőjének végén, a hegy alatt elterülő vizenyős rét szintjénél valamivel magasabban fekszik. Az oltárkők a kötörmelékös, hegyi omladékos földbe voltak elásva, kb. 150 cm mélységben. Az oltárkőknek ásott gödör barna földje élesen elvált a sárgás színű altalajban.

Az oltárkőkre találó munkások szerint a két oltár egymásra fektetve került elő. A megtalálás után néhány nappal, amikor az oltárkők már a soproni Liszt Ferenc Múzeumban voltak¹⁽¹⁴¹⁾, a lelőhelyen rövid ellenőrző ásatást végeztünk, amelynek során az oltárkők számára ásott gödör nyomát találtuk meg, de sem a gödörben, sem a környékén más lelet nem került elő.

Az oltárkők laza, szemcsés fertőrákosi mészkőből készültek. A nagyobbik oltár (Jobb kép) 74 cm magas, egyszerű felépítésű. Előoldalán a találáskor sokat szenvedett, ezért feliratát csak részben olvashatjuk el.

Silvan(o) / sa(crum) Li[....] / Mac[.... pro] / se su[isque].

„Silvanusnak szentelve. Li... Mac... a saját és övéi üdvéért”.

Az oltárt állító neve nem egészíthető ki biztonsággal. Li[cinius] Mac[er], Li[vius] Mag[nus], stb. jöhetne szóba.

A kisebbik oltár (Bal kép) jó állapotban maradt meg. 57 cm magas, tetején leegyszerűsített volutapárna. Felirata egy betű kivételével ép. A betűk vörös festése nagyrészt megvan.

Silvan/o sacr(um) / Iul(ius) Sen/ilis neg(otiator) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

„Silvanusnak szentelve. Iulius Senilis kereskedő szívesen váltotta be fogadalmát, amit (az isten) megérdemelt”.

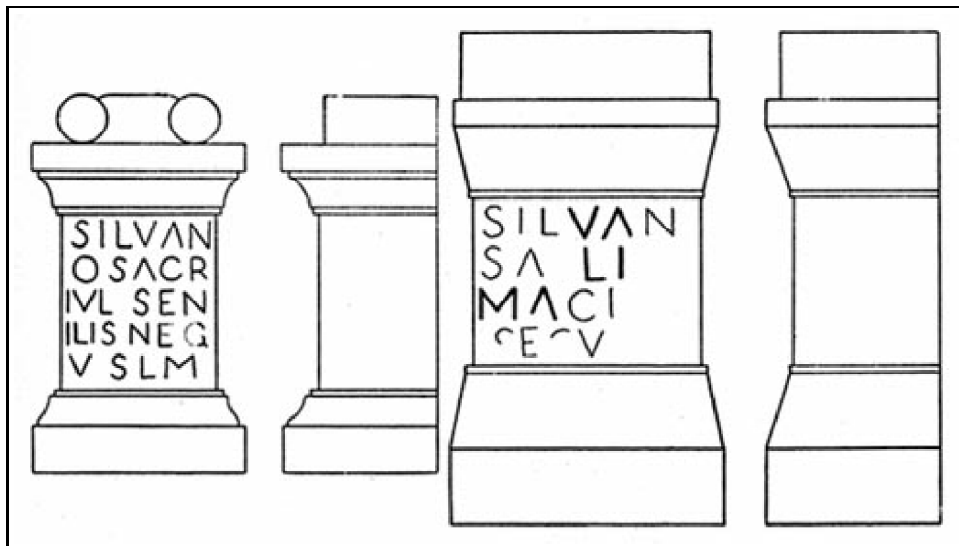
Az oltárkők kora nem állapítható meg pontosan. Az I. sz. nem jöhet szóba egyrészt az oltárkők kevésbé gondos, sablonos kivitele, másrészt a feliratok néhány sajátosága miatt. Hiányzik az oltárállítók praenomene, és a „v. s. l. m.” formula sem utal korai időre. A betűk vésetése nem mutatja a korai idők gondosságát, amire éppen Scarbantiaiból számos példát idézhetnénk. – Az oltárkők kora a II–III. sz.

Néhány szót kell szólnunk Iulius Senilis nevééről. A Iulius családi név (nomen) egyike a leggyakoribbaknak. Viselőjének őse Iulius Caesartól, Augustus, Tiberius vagy Caligula császároktól kapta polgárjogát; azonban Pannoniában alig valószínű, hogy egy itt polgárjogot kapott bennszülött ember viselné e nevet. Scarbantia vidékén számolhatunk azzal, hogy az I. sz. első felében letelepült Iulius nevű veteránok²⁽¹⁴²⁾ vagy polgári személyek³⁽¹⁴³⁾ utódjával van dolgunk. A név második része, a Senilis cognomen többet

elárul.

E név a ritkábban előforduló római cognomenek közé tartozik. Ha előfordulásait összegyűjtjük, azonnal szembetűnik, hogy a Pannoniától nyugatra fekvő tartományokra jellemző, mégpedig leginkább Galliára és Germániára. Sokkal kisebb számban ismert a Dunavidéken, [345](#) ahol csak Noricumban (Ausztria) fordul elő gyakrabban. [4\(144\)](#) Elterjedését kapcsolatba hozhatjuk egy *Senil*-kezdetű kelta névvel, [5\(145\)](#) amelynek latinositott formája lehetett. Emellett szól az is, hogy Dél-Galliában és Noricumban [6\(146\)](#) gyakran fordul elő bennszülötteknél. – Pannoniában eddig egy *Senilis* nevű ember sem volt ismeretes. Ebből arra következtethetünk, hogy az oltárt állító Julius *Senilis* a birodalom valamely nyugati tartományából került Scarbantia vidékére. Foglalkozása is idegen eredetre utal. A *negotiator* kifejezéssel gyakran találkozunk római feliratokon éppen Scarbantia vidékén. [7\(147\)](#) Ez a kereskedőtípus megkülönböztetendő a *mercator*-tól, akinek boltja, üzlete van, és bizonyos árucsoport eladásával foglalkozik. A *negotiator* nagyvonalú üzletember.

Az oltárokat *Silvanus* istennek állították. Mivel mindkét oltár hátoldala síma, kidolgozatlan, valószínűleg egy szentély belsejében, fal mellett voltak felállítva.

Silvanus köztudomásúan Pannonia őslakosságának főisteneként van számontartva. [8\(148\)](#) A kutatás csak az utóbbi időben hívta fel arra a figyelmet, hogy a pannoniai *Silvanus*-oltárok nagy része idegenektől származik, hogy a pannoniai *Silvanus*-ban alig fedezhetők fel speciális bennszülött vonások. [9\(149\)](#) A két sopronkőhidai oltárt sem bennszülöttek állították, és ha a Scarbantiában és környékén előkerült többi *Silvanus*-oltárt nézzük végig, [10\(150\)](#) ezek állítóit sem tarthatjuk bennszülötteknek. Azonban a Pannoniára annyira [346](#) jellemző nagyarányú *Silvanus*-kultusz mögött mégis valamilyen helyi elképzelés római átfogalmazását kell látnunk. Hogy elsősorban idegenektől származnak az oltárok, [11\(151\)](#) az abban leli magyarázatát, hogy az őslakosság kultuszformái mások voltak, mint a római kultusz feliratokon keresztül megfogható kultikus szokásai (oltárállítás, votívtárgyak, kultuszképek, stb.). A bennszülöttek nem vették át, vagy csak igen későn vették át az oltárok és kultuszképek állításának klasszikus szokásait. A helyi kultuszok római átfogalmazása nem a romanizálódó bennszülöttektől indult ki, hanem a Pannoniába került idegenektől, akik valamely itt tisztelt, ősi istenség egyes vonásaiban egy általuk ismert római isten vonásait

fedezték fel.¹²⁽¹⁵²⁾ Az idegenek szívesen állítottak oltárokat a helyi isteneknek, a helyi geniusának.¹³⁽¹⁵³⁾

Érdekes párhuzamot vet fel a sopronkőhidai oltárok lelőhelye. Aquincumban régóta ismert egy oltár, amely a Gellérthegyen került elő.¹⁴⁽¹⁵⁴⁾ Ezen az oltáron az eraviscus törzs említésével találkozunk, akiknek központja a római uralom előtt a Gellérthegy volt. A római korban azonban a Gellérthegy már lakatlan volt,¹⁵⁽¹⁵⁵⁾ de úgy látszik, hogy a régi bennszülött kultusz helye fennmaradt, és még a III. sz-ban is, mint kultuszhelynek, jelentősége volt. – Mármost tudjuk azt, hogy a sopronkőhidai Kecskéhegy a rómaiakat megelőző időben szintén erődített földvár volt.¹⁶⁽¹⁵⁶⁾ Nem tarthatjuk kizártnak, hogy a Silvanus-oltárok a földvár egy szentélykörzetének folytonosságát tanúsítják a római korban.

Mindkét oltár ép, csak a rátaláló munkások csákánya ejtett rajtuk kisebb sérüléseket. A leletkörülmények arra mutattak, hogy szándékosan rejtették őket el úgy, hogy vigyáztak állapotukra is. Sok ókori pogány szentélynek ez lett a sorsa a kereszténység államvallássá válásának korában. A Fejér megyei Sárkesziben feltárt Mithras-szentély oltárait hasonló módon rejtették el a szentély előterében.¹⁷⁽¹⁵⁷⁾ Lehetséges, hogy a mi oltáraink is egy szentély közelében kerültek a földre. Az elrejtés oka Sárkesziben és Sopronkőhidán egyaránt az volt, hogy az utolsó pogányok a keresztények pusztításai elől akarták így a kultusztárgyakat megóvni.¹⁸⁽¹⁵⁸⁾ Sok olyan római szentélyt ismerünk, amelyek a IV. sz-ban erőszakos pusztításnak estek áldozatul. Így Pannoniában az egyik aquincumi Mithras-szentélyt II. Constantius alatt dúlták fel,¹⁹⁽¹⁵⁹⁾ az ajkai Hercules-szentély szobrát darabokra törve gödörbe szórták.²⁰⁽¹⁶⁰⁾ Hasonló sorsa volt a scarbantiai Capitolium nagy istenszobrainak is.²¹⁽¹⁶¹⁾ Nyugat-Európában sok korabeli irodalmi adat is szól e pusztításokról.²²⁽¹⁶²⁾ – A Fertő tó vidékének őkeresztény életét már némileg ismerjük a régészeti emlékek alapján.²³⁽¹⁶³⁾ Két Silvanus-oltárunk földbekerülési körülményei arra mutatnak, hogy az i. u. IV. sz. nyugtalan korszakának világnézeti harcai Scarbantia környékén sem múltak el nyomtalanul.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: A képmutogatók

Csatkai Endre: A képmutogatók

Id. Storno Ferenc 1846. évben megtöltött 9-es számú vázlatkönyvében a 27. lapon egy odavetett ceruzavázlat kötötte le a figyelmemet. Egy sapkás férfi kezében papírra festett emberi fejet tart, mögötte pedig feszülten figyelő csoport, felnőttek és gyermekek egyaránt. A rajz jelzése: „*Nach dem Leben gezeichnet*” arra mutat, hogy a művész nem valami kompozíció tervezete számára készítette, hanem megragadta a soproni vásárnak ez az érdekes jelenete és megörökítette a mindennapi mozzanatot: a képmutogatót.¹⁽¹⁶⁴⁾

A képmutogató a hajdani vásárok jellegzetes alakja volt Európa-szerte. Magyarországon is jól ismerték, de már a ma élő nemzedék idősebbjei sem tudnak róla. Két jelentősebb tanulmány is foglalkozik vele a néprajz területén. 1921-ben az Ethnographia hasábjain Tolnai Vilmos, neves irodalomtörténész és nyelvész írt róla.²⁽¹⁶⁵⁾ 1921-ben egy nagyobb német összefoglalás jelent meg a képmutogatónak megfelelő német Baenkelsaengerről Naumann néprajzos tollából és e cikk tanulságait foglalja össze először Tolnai.³⁽¹⁶⁶⁾ A képmutogató vásárról vásárra járt, ott állványra felaggatta képeit, amelyek többnyire valamely képzelt vagy valódi háborzongató eseményt ábrázoltak. Maga egy elébe állított padra kapaszkodott fel és ezeket a képeket prózában elmagyarázta, majd a történetet versben, valamely ismert dallamra el is énekelte. Sípláda is állott mellette, a közöket azzal töltötte ki egy társa, vagy kísérte vele az éneket.⁴⁽¹⁶⁷⁾ A pad és ének határozta meg a német nevet: Baenkelsaenger. A képek felé egy pálcával hadonászott a képmutogató. Egy vagy több történet bemutatása után a szöveget és a dalt nyomtatottan is árulták. Naumann szerint a képmutogató nem akart mulattatni, inkább megborzongatni a népet és erkölcsét javítani.

³⁴⁸Bátran hozzátehető volna, hogy a pénzt is kicsalni. Naumann úgy gondolja, hogy ezek a kis, többnyire csak egy lapos nyomtatványok az első újságok leszármazottjai. Az előadott rémhíreknek Moritat a neve.

A képmutogatónak német elnevezése több is volt, ezek közé tartozik a Marktsaenger is. Neumann figyelmeztet, hogy a vásárokon szereplő Spielmann megint más, az a közönség mulattatására bohó tréfákat szokott előadni.

A képmutogatók a német nyelvterületen az első világháború idején eltűntek, ugyanúgy azok a különleges nyomdák is, amelyek efféle ponyvatermékeket gyártottak. Tolnai ezekhez a fejtegetésekhez hozzáteszi a magyar viszonyokról szerzett tapasztalatait. Nálunk is megvoltak a képmutogatók, maga a 19. század utolsó évtizedeiben Aradon és a környékbeli vásárokon látott efféléket. A vásáron 6–8 kocka volt és bennük ugyananyai ábrázolás. Gyalázatos magyarsággal adták elő a szöveget a mi, nyilván német származású képmutogatóink. Arany János egy kései balladát is írt ilyen címmel és egy tragikus történetet annak modorában ad elő. Petőfi és több más magyar író szintén szerepelteti a képmutogatót, tehát nagyon el lehetett terjedve. Az első világháború idején a rémes történeteket Tolnai szerint a mozi vette át.

A második cikket a képmutogatókról Visky Károly, 1945-ben elhunyt kiváló néprajzos írta a Népünk és nyelvünk folyóirat 1934-es évfolyamában.⁵⁽¹⁶⁸⁾ Oly szerencsés volt, hogy sikerült a Néprajzi Múzeum számára egy táblát szereznie, amelynek 1,34x0,74 m. volt a mérete. Visky szerint korunkban a szenzációt hajhászó napilapok nagybetűs címeiben lehet a képmutogatók újabb kiadását megtalálni.

Ezek után nem meglepő, hogy a soproni és Sopron környéki vásárokon sem hiányoztak a képmutogatók. Kismartonban a városi plébánián 1716. augusztus 16-án köt házasságot Veress János „Marckhsinger”, azaz mint láttuk, képmutogató. Sajátságos, hogy itt magyar nevű és tán magyar anyanyelvű is a szóban forgó, míg általában németek terjesztették így az álkultúrát vásárainkon. Érdekes, hogy két évvel előtte, 1714. április 12-én meg egy „Spielmann”, Wiener Lőrinc köt házasságot ugyanezen a plébánián, de az ausztriai Stixneusiedlből való volt.⁶⁽¹⁶⁹⁾ Lehetséges, hogy mikor a ruszti templomgondnok 1745. november 16-án azt jegyzi fel: „kaufte allhier von einem Bilder-Trager 2 Crucifixe” (vettem itt egy képárustól 2 feszületet), akkor tán efféle vásári képmutogatót ért, mert a leleményesebbje árult más képet is.

Ilyen nyomnak látszik Prix déltiroli képáros Bilderhaendler felvétele soproni polgárnak az 1810-es évek folyamán. Persze nem biztos, hogy képmutogatóként is szerepelt.⁷⁽¹⁷⁰⁾ Storno rajza az első biztos támasztó pont. Fia, ifjabb Storno Ferenc († 1938) később ellátta pár magyarázó sorral a rajzot, nyilván arra gondolva, hogy később teljesen feledésbe megy a vásári alak. Ezek szerint a képmutogató előadása után kéregetett; egy másik felírás szerint 1860-ig divatozott a szokás; a cédulára nyomott szöveget felolvasták és eladták. Tílalom folytán megszűnt a vásárokon a képmutogató szereplése. Ifjabb Storno megjegyzi, hogy a mozi kezdetben éppen ilyen moritat-féle darabokkal igyekezett hatást kelteni. A képen a mutogató nem áll padon és így a jellegzetes pálca is hiányzik, míg régi kismartoniaktól úgy hallottam, hogy a jelen század elején ott még gyakori vendég volt a képmutogató a vásárokon, nemcsak összefüggő történeteket magyarázgatott, palcájával mutogatva a magasra függesztett képek felé, hanem egyes szörnyszülötteket és más efféle ábrázolásokat is.

De hogy Sopron valamelyest központja lehetett a képmutogatóknak, az bizonyítja, hogy a Romwalter-nyomdában is állítottak elő megfelelő szövegeket. A soproni Liszt Ferenc Múzeum Scholz János gyűjteményével négy soproni efféle nyomtatványhoz jutott. Tartalmuknak semmi köze nincs Sopronhoz. Keletkezési idejük nyilván a Bach-korszak. Vegyük sorra őket.

Az elsőnek címe: *Wahrheitsgetreue* ³⁴⁹*Schilderung über die furchtbare Übersehwemmung und die erschrecklichen Elementar-Ereignisse, womit in den ersten Tagen des Monats August 1851 unser liebes Vaterland Tirol und Voralberg heimgesucht und in Noth und Schrecken gesetzt worden ist.* (Igazsághű leírása annak a félelmetes árvíznek és az ijesztő elemi csapásoknak, amelyek kedves hazánkat, Tirolt és Voralberget 1851 augusztusának első napjaiban érték és nyomorba és rémületbe ejtették). Hosszú cím, akár a szenzációt hajszoló korábbi lapokban. A prózában leírt eseményeknek azonban politikai mellékíze is van: dicsérik a zsandárokat, akik életet és vagyont mentettek, továbbá Ferenc Józsefet, aki adjutánsát küldte a vész színhelyére és vele 25 000 Ft-ot. A háromlappos leíráshoz az utolsó lapon az egész történet versbe szedve jelenik meg (Lied). Jelezte a nyomda: *Carl Romwalter in Oedenburg.*

Mint hogy a második darab azonos betűtípussal jelzett, és a szöveget is egyazon betűvel szedték, mint az első darabot, az is az 1850-es évek legelejéről való lehet. Címe: *Wunderbare Zusammenkunft der zwei Brüder in Ungarn.* (Két fivér csodálatos találkozása Magyarországon). Szerzőjét is megnevezi a címlap: *Johann Ernst.* Tartalma is arra utal, hogy hamarosan a magyar szabadságharc után készült. Ennek egy csatáján egy dragonyos vitézül küzd ellenfelével, egy felkelővel, végre legyőzi, vitézsége miatt meghagyja életét, nevét kérdi, akkor derül ki, hogy tulajdon fivérét győzte le. Ezután Bécsben volt munkás, ott a szabadcsapatba állt, majd Bécs eleste után a honvédek közé ment. A dragonyos kénytelen öccsét fogságba vinni, de az hamar kiszabadul, mert beáll a dragonyosok közé. Együtt küzdenek és egy csata után egy paraszt házába térnek pihenni. Kiderül, hogy ott a háziasszony a tulajdon húguk, mire végül megjelenik az anyjuk is. Két napi pihenő után tovább vonulnak a hadfiak, az anya császárhűségre inti őket.

A harmadik és negyedik más betűtípust mutat, de szintén a soproni nyomda jelzi, a harmadiknak már nincs vonatkozása a korára. Különösen ez a mozgalmasságával arra enged következtetni, hogy képsorozat magyarázására volt való. Címe: *Die Geschichte von elf herumirrenden vater- und mutterlosen Waisen, worunter sich 6 Söhne und 3 Töchter befanden, jedoch alle Kinder durch die göttliche Vorsehung und durch einen wunderbaren Zufall glücklich versorgt wurden. Eine wahre Geschichte.* (Történet 11 kóborló, apátlan, anyátlan árváról, akik között nyolc fiú és három lány volt, de az isteni gondviselés és a csodálatos véletlen folytán mindegyik gyermek megélhetéshez jutott. Igaz történet). 11. gyermekét szülte az anya, az apa orvosért ment a városba. Az lóháton jött, megelőzte az apát; a szegény ember útközben szerencsétlenül járt, meghalt az anya is, a gyermekeket a falubeliek magukhoz vették; a legidősebb fiú naponta kiment a temetőbe és szülei sírján imádkozott, egy arra menő katonatisztnek feltűnt ez, kiderült, hogy a szerencsétlenül járt apa öccse; így összeszedte a faluban a gyermekeket, a legkisebbet ölbete és elindult gyalog velük az állomására. Útközben egy grófnővel találkozott a menet, meg is állíttatta a hintóját az úrnő és mikor meghallotta, miről van szó, a gyermekeket magához vette és később örökösei lettek. Jól jelenetezett próza és vers. A történet színhelye Strassburg környéke.

Végül a negyedik darab messzi távolba visz. *Schreckliche Mordgeschichte eines grausamen Ræuberhauptmannes, welcher der Anführer einer Bande von 500 Banditen war und den 12. Jaenner 1850 zu Toledo in Spanien hingerichtet wurde.* (Egy borzalmas rablóvezér ijesztő rémhistóriája, aki 500 tagú csapat vezére volt és akit Toledóban 1850 január 12-én kivégeztek). Ballerio Károly egy márki fia volt; a márkinét egy rabló erlabolta fiastól és egy barlangban tartogatta; ott meghalt az anya, a márki is elpusztult bánatában, a gyermek a rablók közt nevelkedett és 16 éves korában a vezérük lett. Egy grófkisasszonyt szeretett meg, el is rabolta. Végre is körülzárták rejtekhelyét a katonák, kiéheztették, kitörése után elfogták és kivégezték. A próza is elég zavaros, de a vers alig illik a történethez.

Hogy Sopron effélék gyártási helye volt, ez persze nem nagy dicsőség. Úgy látszik, maga a nyomda sem nagy súlyt fektetett erre a műfajra, a szövegben igen sok a sajtóhiba (p. o. Heer helyett Herr stb.). Mégis értékes emlékeztetők arra a korra, amikor az alsóbb néposztályok számára elégségesnek tartották efféle silány szellemi táplálék odavetését.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schwarz József: A Szent György Dómtemplom barokk orgonája

350 Schwarz József: A Szent György Dómtemplom barokk orgonája

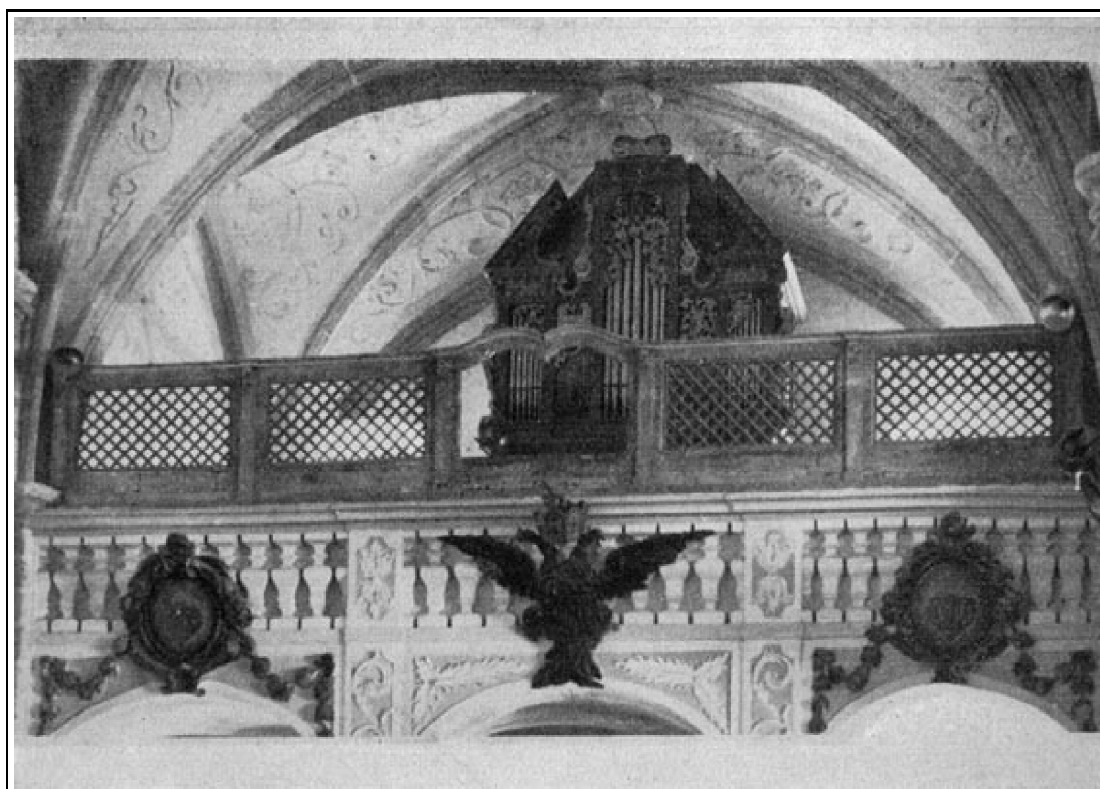
A már évtizedek óta virágzó új orgonamozgalom kutatásai meglepő eredményekkel gazdagították az európai zenekultúrát. Amióta *Oscar Walcker a Freiburg (in Br.)-i* egyetemen 1921-ben felépített egy a prätoriusi orgonaépítészeti elveknek¹⁽¹⁷¹⁾ megfelelő korabarokk stílusú új orgonát és *Hans Henny Jahn* vezetése alatt 1925-ben restaurálták a *Hamburg-i Szent Jakab-templom* 1688–93-ban *Arp Schnitger* által épített orgonáját, a régi hangszerek hangzásbeli szépségétől elragadtatva, egyre többen látták be, hogy szakítani kell a századforduló lehanyatlott és zenekart utánzó művészietlen tucatorgonájával. A régi orgonaépítő-művészek mesterségbeli tudása, művészi szelleme olyan példakép a mai orgonatudomány előtt, amelyből okulni és tanulni kell. Azóta több évtized telt el. Az orgonaépítészet és az organológia, mint a zenetudomány és zenekultúra egyik fontos ága, újra megindult a fejlődés útján.

Magyarország orgonaépítésze gazdag múlttal rendelkezik. Elég csak megemlíteni a *nagyszebeni ev. templom* a besztecebányai *Johannes Vest* által 1671-ben épített 3 manuális, 34 regiszteres orgonáját²⁽¹⁷²⁾

vagy éppen a *soproni ev. templom* 1752-ben épített és 1783-ban kibővített 2 manuálos, 27 regiszteres *Theodor Weissmann–Gottfried Malleck (Wien)* orgonáját. Mindezek a hangszerek ma már a múltéi. A legtöbb értékes hazai hangszer áldozatul esett a századforduló idején divatozó „modernizáló” törekvéseknek. Ami megmaradt, csak halvány emléke az évszázadok előtti zenei szellemet hordozó virágzó orgonakultúrának. Éppen ezért a még megmaradt műemlékorgonáinkat fel kell kutatni, helyre kell állítani és védelem alá kell helyezni, hogy elfoglalhassák a művészettörténetben az őket megillető jelentős helyet. Elég csak utalnom arra, hogy a mindkét Németországban, Ausztriában és Csehszlovákiában, valamint egyéb nyugati államokban hivatalos védelem alatt állnak az arra érdemes régi orgonák. Esetleges átalakítást és javítást csak az illetékes műemléki hivatal jóváhagyásával lehet végeztetni. Itt az ideje, hogy illetékes szerveink figyeljenek erre a kérdésre. A megvédésre érdemes régi orgonáknak nemcsak a szekrénye műemlék, hanem elsősorban az, amit a szekrény magában foglal, a tulajdonképpeni hangszer. Tévedés volna azt hinni, hogy csak a nagyobb orgonák tartandók fenn. Egy 4–6 regiszteres (sípsoros) pozitív (pedálnélküli kisorgona) éppen olyan művészi értéket képvisel, mint egy 15–25 regiszteres 2 vagy 3 manuálos orgona. Sőt éppen az ilyen kis hangszerek szűkre szabott diszpozíciója (hangképe) világít legjobban rá a barokk zenei világ igazi szellemére és arculatára. Händel orgonaversenyeit, mind ilyen, pedálnélküli 5–7 regiszteres pozitívról írta.

Ha végigtekintünk *Sopron* zenekultúráján, látnunk kell, hogy az orgona milyen fontos helyet foglal el a régmúlt zenei életében. Minden bizonnyal már a XV. sz. közepétől kezdve orgona szólt a *Szent Mihály-templomban*. Egyik legelső orgonista pap ebben a templomban a szalonaki származású *Drosendorffer György*, aki 1476-ban nyerte el állását.³⁽¹⁷³⁾ Eddigi kutatások szerint a legjelentősebb hangszer az ev. templom már említett nagy orgonája volt. Nagy jelentőségű a *Szentlélek-templom König Fülöp* soproni orgonaépítő által 1830-ban épített, az ún. parasztkorokba hajló orgonája. Ebből az orgonából sajnos csak egy az orgonakarzat mellvédjébe épített rész, (szaknyelven mű) egy hátpozitív (Rückpositiv) maradt fenn. Ez ma használaton kívül áll. A hiányzó sípsorok és azok menzurái (méretviszonyai) írásbeli adatok és König más orgonái alapján rekonstruálhatók.

³⁵¹Ez az orgonamaradvány különösen azért nagy jelentőségű, mert a XVIII. sz. közepétől kezdve egyre ritkábban építettek szerte Európában a karzat mellvédjébe helyezett hátpozitív művet. A XVIII. sz. közepéről származik a *sopronbánfalvi* kolostortemplom 1930 körül lebontott, ma magántulajdonban lévő helyreállított 5 regiszteres pozitívja.

A Dómtemplom orgonája

A századok viharát csak egyetlen hangszer vészelte át eredeti helyén, a *Dómtemplom* 1734-ben épített 10 regiszteres orgonája.⁴⁽¹⁷⁴⁾ A nagy orgonaépítő-művészek műhelyeitől távolosó, ennek következtében némi provincializmusba hajló, kismesterek által képviselt orgonaépítészetnek értékes emléke ez a hangszer. Nem lehet még e pillanatban megállapítani, hogy ki készítette ezt az orgonát. Az öt sípmezőre osztott orgonahomlokzat középső sípmezője fölött látható a templomot akkor birtokló jezsuiták jelvénye, felette világosan kivehető az 1734-es évszám az Esterházy-hercegi koronával. Elgondolkodtató az a bizonyítható tény, hogy eredetileg az orgona mindkét oldalán becsukható ajtószárnyak (*Türflügel*) voltak. Ezek behajtva a homlokzati sípok egész magasságában befödtek az orgonaszekrény homlokzatát. A szekrény mindkét oldalán megmaradt a szárnyakat tartó 2–2 vaspánt. Nem véletlen tehát, hogy a szekrény frontális alapvonala egyenes, szemben a korabeli hangszernek legtöbbször hajlított vonalú homlokzatával. Ilyen szárnyak csak a középkori és renaissance orgonáknál, elvéve a korabarrokk hangszeréknél találhatók. Megkésett, utolsó hírmondója volt e két szárny a XVI. és XVII. sz. letűnő orgonaépítőművészetének.⁵⁽¹⁷⁵⁾

352 Az orgona adományozója feltehetőleg az Esterházy-család tagja volt. Többszöri javításról tanúskodnak a javítást végzők felírásai az orgonaszekrény belsejében. Figyelmetkeltő az a javítás, amelyet véleményem szerint az orgona felállítása után néhány évtizeddel végeztek el. Ekkor ugyanis néhány fasípot megjavítván, az egymástól kissé elvált sípfalakat középkori kéziratföredékek felhasználásával is megragasztották. Ez ma is látható többek között a Fafuvola 8' és Subbass 16' sípján. Nagy kár érte az első világháború és az azt követő javítás idején az orgonát. A háború folyamán be kellett szolgáltatni a homlokzat ónsípjait. (Principál 4') A háború után Césár Gyula soproni orgonaépítő kapott megbízást az orgona megjavítására. Jellemző a századforduló zenei izlésére, hogy 5 eredeti barokk regiszter feláldozása

árán, ezek helyére nagyrészt minden orgonahangszíntől idegen, divatos vonósregisztereket helyeztek, melyeknek sípjai túlnyomórészt papírból készültek. 1943-ban ezeket szerencsére kivették és ha nem is az eredeti állapotnak és hangszíneknek megfelelően, de egészséges szellemben pótolták a hiányokat. Az eredeti diszpozíció a szóbeli hagyományok alapján és a sípsoroknak a szelládán való elhelyezkedéséből következett, minden bizonnyal a következő volt:

Man.: Fafuvola 8'

Födött 8' (fa)

Salicional 8'

Principal 4'

Csúcsfuvola 4'

Quint 2 2/3' vagy 1 1/3'

Oktáv 2,

Mixtur 1 1/3' sor.

Ped.: Subbass 16'

Flautabass 8' (fa)

Pedálkopula

A manuál – és pedálcuszkaládák⁶⁽¹⁷⁶⁾ hangterjedelme CDEFGÁBH – (c³), ill. b-ig terjed. Tehát a nagy oktávában mindkét műben hiányzott CISZ, DISZ, FISZ, GISZ, (hiányos oktáva). Helytelenül jártak el akkor, amikor 1930 körül a C, D, E billentyűkhöz tartozó sípokat E, FISZ és GISZ-re vágták le. A 3 régi ékfűvót 1948-ban új, modern fűvóval cserélték ki, amit nem lehet kifogásolni. A jelenlegi 75–78 mm-es szélnyomást azonban az eredetibbnek látszó 60–65 mm-re kell leszállítani, amennyiben ezt a sípok későbbi felvágásai megengedik. Az orgona jelenlegi állapota jó. Különösen feltűnő a manuál- és pedálládák, valamint a manuálláda mechanikus traktúrájának⁷⁽¹⁷⁷⁾ jó állapota.

Az idők folyamán többször előtérbe került az orgona jövőjének kérdése. Különböző vélemények alakultak ki, amelyek legtöbbször nem tartották szem előtt az orgona fenntartását. Az orgonaszekrény esetleges frontális kibővítésének nemcsak annak zárt architektonikus egysége mond ellen, de a művészi ízlés is. Európahírű neves németországi organológusok, *Dr. Walter Supper* főrestaurátor, *Rudolf Quoika* és *Dr. Hans Klotz* professzorok e régi hangszer megmentéséért és helyreállításáért, valamint stílushű kibővítéséért szálltak síkra.⁸⁽¹⁷⁸⁾

Az orgona helyreállításának módját röviden a következőkben foglaljuk össze.

1. A csuszkaládákat meg kell tartani. Mivel a pedál-szelláda csak 2 regiszteres ³⁵³és rövid hangterjedelmű, új, mai hangterjedelmű csuszkarendszerű pedálszelládát kell építeni a régi mintájára. A manuálszelládát

rövid hangterjedelme miatt csuszka-rendszerű, mechanikus traktúrájú pótládával kell a ma szokásos hangterjedelemre kibővíteni.

2. Az orgona eredeti diszpozícióját helyre kell állítani. Ez a sípsoroknak a szelládán való elhelyezkedéséből és hangszerünknek más hasonló példákkal való egybevetéséből állapítható meg. A sípsorok menzuráját a tágabb értelemben vett környék barokk orgonáinak megfelelő sípméretei alapján kell megállapítani.

3. Művészi szempontból helyes és indokolt, hogy az orgonát egy második manuállal bővítsük ki. Ezzel együtt jár a pedálmű regiszterszámának emelése. A második manuál hozzáépítése egy meglévő 5 regiszteres csuszkaláda felhasználásával és a mechanikus traktúra alkalmazásával történik.

4. A mechanikus billentyű- és regisztertraktúrát meg kell tartani és fel kell újítani. Csak a mechanikus billentyűtraktúra teszi lehetővé a személyesen formált művészi játékmódot.[9\(179\)](#)

5. Az orgonaszekrényt és az egyéb farészeket az esetleges szúvasodás ellen megfelelő eljárással védeni kell. A szekrény sérüléseit ki kell javítani, festését fel kell frissíteni.

6. A helyreállítás és kibővítés után az orgona diszpozíciója így alakul:

I. Man. Főmű: (az 1734-es orgona)

Fafuvola 8' (1734)

Födött 8' (1734)

Salicional 8'

Principál 4'

Csúcsfuvola 4'

Oktáva 2'

Quint 1 1/3'

Mixtur 1 1/3' 3 sor (1734)

II. Man. Hátsómű:

Quintadena 8'

Csövesfuvola 4'

Sesquialtera 2 2/3'+1 3/5'

Fuvolaprinzipál 2'

Cimbel 1' 3 sor

Tremulant/II

Pedálmű:

Subbass 16' (1734)

Principálbass 8'

Flautabass 8, (1734)

Oktáva 4'

Fagott 16'

3 Normálkopula

Városunk múltjának ez az alig elismert, értékes zenei műemléke megérdemli, hogy óvjuk, megbecsüljük és az utókor számára megmentjük. Helyreállítása és az ezzel kapcsolatos régi, kiváló orgonaépítési eredmények felhasználása gazdag tanulságul szolgál majd a magyar orgonaépítészet és zenekultúra további fejlődése számára, de követendő példaként áll majd a hazai műemlékvédelem előtt is. Ezt támogatni és elősegíteni magasrendű kulturális feladat!

Josef Schwarz: Über die Barockorgel in der Domkirche zu St. Georgen.

Die neue europäische Orgelbewegung hat so manches an den Tag gebracht. Man entdeckte alte Orgeln, deren Klangsönheit zu erreichen zum Zeil heutiger orgelbaulicher Bestrebungen wurde. Ungarn, als eines der hervorragendsten Musikländer der Erde, hatte eine reiche Orgelgeschichte. Leider wurden viele alte Instrumente demoliert. Das Land besitzt nur wenige historisch wertvolle Orgeln.

Sopron darf sich dessen rühmen eine wertvolle Orgel zu besitzen. Die Geschichte der Orgel in der Domkirche zu St. Georgen ist in Dunkelheit gehüllt. Sie wurde 1734 vermutlich von einem Fürst Esterházy der Kirche – die damals der Jesuiten gehörte – zum Geschenk gemacht und war ursprünglich mit Türflügeln versehen. Bei einer Überholung, vermutlich am Ende des XVIII. Jh., wurden einige Holzpfleifen mit mittelalterlichen Handschriften luftdicht gemacht. Leider mussten um 1925 fünf der alten Stimmen orgelfremden Registern Platz machen. 1943 wurden diese entfernt. Man muss bedenken, dass eine event. Preisgabe der alten Orgel nicht nur vom kulturellen Gesichtspunkt her gesehen, sondern auch für das Land ein unersetzlicher Verlust wäre. Auch käme ein Neubau – lediglich unter Erhaltung des alten Gehäuses – nicht in Frage.

354 *Bei einer Instandsetzung muss folgender Weise gehandelt werden.*

Beibehaltung der Schleifladen. Diese können durch eine Ergänzungslade auf heute üblichen Tonumfang gebracht werden. Beibehaltung der mechanischen Traktur. Wiederherstellung der vermutlich originalen Disposition im Hauptwerk. Das Pedal kann erweitert werden. Ein zweites Manual, ebenfalls auf Schleiflade mit mech. Traktur kann in sinnvoller Weise hinzugefügt werden. Die fehlenden Stimmen sollten alte Messuren erhalten. Es ist zu empfehlen, alle Holzteile der Orgel gegen Holzwurm zu imprägnieren. Nach der Wiederherstellung sollte die Orgel folgendes Klangbild erhalten:

I. Man. Hauptwerk: (die alte Orgel)

Holzflöte 8' (1734)

Gedackt 8' (1734)

Salizional 8'

Prinzipal 4'

Spitzflöte 4'

Oktave 2'

Quinte 1 1/3'

Mixtur 1 1/3' 3 fach (1734)

II. Man. Hinterwerk:

Quintade 8'

Rohrflöte 4'

Sesquialter 2 2/3+1 3/5'

Zimbel 1' 3 fach

Flötenprincipal 2'

Tremulant

Pedalwerk:

Subbass 16' (1734)

Prinzipalbass 8,

Flautabass 8' (1734)

Oktave 4'

Fagott 16'

3 Normalkoppeln

Diese schulemachende Instandsetzung zu fördern, dieses künstlerisch-musikalische Kleinod der Stadt zu

schützen, ist nicht nur für die Stadt Sopron, sondern für alle, die sich für Kunst einsetzen, eine schöne Aufgabe. Es wäre damit eine kulturelle Tat von Rang vollbracht!

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadása 1820–1956 (A művészt érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával)

Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadása 1820–1956 (A művészt érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával)

Liszt Ferenc tüneményes életpályája egyik-másik vonatkozásában a soproni muzsika történetével szorosabban összefonódik. Hisz a világ „hírhedt zenésze” Sopron közelében született, városunkban lépett mint csodagyermek először a nagy nyilvánosság elé és életútján négyszer is visszatért ide. Hangversenyeinek teljes jóvedelmét – mint ismeretes – itt is kulturális és emberbaráti célokra áldozta.

A művész soproni napjai mellett a Liszt-vonatkozások hosszú sora szedhető időrendbe. Liszt-kultuszunk ez adatok tanúságai szerint régi keletű, mert az után egy évtizeddel, hogy a megye hivatalos körözésére sem szülőfalujában, sem máshol nem tudtak még külföldi tüneményes sikereiről (1828), Kern Janka Schubert Éji zenéjét játssza Liszt átíratában a régi soproni kaszinó egyik hangversenyén.

Ez alkalommal Liszt soproni hangversenyeiről közlünk adatokat, felsoroljuk továbbá azokat a nyilvános rendezéseket, amelyeken szerzeményei szerepeltek. Kiegészítjük kronológiánkat Lisztre vonatkozó helyi és megyei adalékokkal, hogy a soproni Liszt-kultuszt teljes jelentőségében mutathassuk be. Összeállításunkat a mester halálának 70. évfordulóját idéző, világszerte folyó Liszt-emlékezések teszik időszerűvé.

*

Adatainkat három csoportra osztottuk. Az első 1886-ig, azaz Liszt haláláig terjed, a másodikban 1911-ig, a művész születésének 100. évfordulójáig soroltuk fel az adatokat, végre a harmadik csoportban 1911-től napjainkig kísérhetjük a soproni Liszt-kultusz fontosabb megnyilvánulásait.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadása 1820–1956 (A művészt érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával) / I. Liszt vonatkozások 1811–1886-ig.

355I.

Liszt vonatkozások 1811–1886-ig.

1811. október 22. Liszt Ferenc születése Doborjánban, Soprontól délre. Keresztszülei Zambothy Ferenc és Szalay Juliánna később házasságot kötöttek. Zambothy Sopronba költözött, itt keresztfia, nyilván 1840-ben, meg is látogatta. 1846-ban Liszt következő soproni időzése alkalmával Zambothyt aligha láthatta már, mert az öregúr ebben az évben halt meg. Síremléke ma is megvan a régi Szt. Mihály temetőben (S. H. 1938. X. 22.).

Liszt Ferenc mellképe

1820 őszén zajlott le Liszt első soproni hangversenye, valószínűleg a régi kaszinóban (a mai belvárosi ált. iskolában). Más felfogás szerint inkább a bencés gimnázium ún. odeumában. Ries (mások szerint Hummel) egyik zongoraversenyművét adta elő és egy rögtönzött „ábrány”-t (Frankenburg Emlékiratai. Pest 1868. II. 66–76. Ödenburger Bote 1881. IV. 3. Payr: Soproni zenetörténeti emlékek; ebben az első szereplését tévesen 1819-re teszi).

1828. Liszt és szülei köröztetése. Mint folyóiratunk múlt számában Sümeghy Dezső kis jegyzetében olvasható, a család útlevele lejárt, a megye köröztette őket, de hajdani lakóhelyén nem tudtak róluk bizonyosat.

1839. november 15. Kern Janka, kiváló tehetségű csodagyermek a kaszinóban Schubert Éji zene c. darabját játssza Liszt átíratában (Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója 1838–42. Sopron 1943. 41. lap. Kern Jankáról: Cs. E. Egy zenei csodagyermek az 1840-es években. SSz. 1941. V. 66. lap.).

1840. február 18. Liszt második soproni hangversenye. A színhely a Petőfi téren állt régi kaszinó. Megjelent e hangversenyen a Sopronban katonáskodó Petőfi is, akinek barátja, Orlai Petrics Soma kölcsönzött polgári ruhát. A fennmaradt műsor szerint Liszt Schubert-átiratokat és magyar nótákat játszott, valamint egy operaábrándot. A hangverseny másik neves szereplője Randhartinger Benedek, későbbi udvari énekes: Schubert Erlkönig-jét énekelte. Kimerítő tudósítást közöl a hangversenyről a Honművész, továbbá a Pressburger Zeitung „Auch wir haben Liszt gehört” címen, 1840. február 28. szám).

– *február 19.* Liszt mint Bezerédj István vendége szűkebb körben magyar dalfantáziát és Weber Felhívás a keringőre c. művének saját zongoraátiratát adja elő.

– *február 22.* Sopron városa Liszt Ferencet „világszerte elhíresült hangművész és zongorász urat” a helybeli „hangászkola”, a szegény iparoslegények és cselédek kórháza és a kiseddóvó javát szolgáló érdemeiért Laitner Ferenc javaslatára díszpolgárrá választja (Házi Jenő: Liszt Ferenc Sopronban. 10–12. lap. A szerző említi, hogy az eredeti díszpolgári oklevél elégett, mire a hivatalos város figyelmességből 1846-ban másodlatot készíttetett és megküldte Lisztnek).

1841. *augusztus 14.* Iby Vilma Nagykanizsáról Liszt „Lob der Tränen” című szerzeményét adja elő.

1842. Liszt 100 aranyat juttat a doborjáni szegényeknek (Pannonia, 1842. 32. szám).

1846. *augusztus 3.* A harmadik Liszt-hangverseny. A műsoron operaábrándok, Weber Felhívás a keringőre, Schubert Erlkönig-je és Staendchen-je szerepelt saját átiratában és befejezésül a Magyar dalfantázia. A régi kaszinóban megtartott hangverseny 400 ezüst forintnyi jövedelme a Zeneegyesületnek, a kiseddóvónak, a kórháznak és a Voss-árvaháznak 356 jutott (Régi kéziratos napló Liszt Ferenc 1846. év őszén Sopronban tett látogatásáról. S. H. 1935. II. 28.). Lisztet a hangverseny napján a megyegyűlésen táblabíróvá választják (I. SSz. 1956. 3. szám. Sümeghy Dezső kis cikke; az oklevélről I. a Magyar Nemzeti Múzeum 1911. évi jelentését, 145–8. lap).

1847. *február 20.* Rubinstein Antal, a későbbi világhírű zongoraművész és zeneszerző soproni hangversenyén Liszt Lucia di Lammermoor című átiratát adja elő. (Major Ervin „Rubinstein és Magyarország” c. tanulmányában – Muzsika 1929. 10. szám, 12. lap – a Wiener Allg. Musikzeitung 1847. 25. száma alapján Rubinsteinnek február 19-i hangversenyét is említi, amelyen jelen volt a lap szerkesztője, Schmidt August is).

1853. *április vége.* Bülow Hans Liszt Próféta átiratát játssza. Bülow, a későbbi világhírű karmester, Liszt tanítványa, majd később veje; bécsi balsikere után Sopronban sikeres hangversenyt rendezett (Hans von Bülow's Briefe und Schriften. Ismerteti Keller O. a Deutsche Kunst- und Musik-Zeitung 1896. évf. 19. számában, 43–4. Sebestyén: Bülow János, a XIX. század legnagyobb dirigense, 1830–1930. Pesti Hírlap 1930. évi nagy naptára. 243–5. lap Csatkai Endre: Két levél...egy csomó adat a soproni zenekultúra múltjához. Sv. 1937. VIII. 8. Pianista műsorok hajdan és most. USV 1943. I. 30.). A Próféta Meyerbeer egyik kései, korának igen kedvelt operája volt.

1856. *április 27.* Alpenau Ilona a soproni születésű Liebhart Lujza rendezte zenei akadémián Liszt szerzeményt zongorázik. (Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt, 1856. ápr. 28.) Forrásunk nem nevezi meg a darabot.

– *szepember 10.* Az „Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt” a „Pester Lloyd” nyomán részletesen beszámol Liszt „Esztergomi misé”-jének bemutatójáról az esztergomi főszékesegyházban.

1857. *január.* Sopron városa Steinacker Károllyal megfesteti Liszt doborjáni szülőházát és a Weimarban időző mesternek meleghangú sorok kíséretében átadatja. (Oe. Intelligenz- und Anzeige-Blatt, 1857. január 28.) Egy-egy előkészítő vázlat a soproni múzeumban és a Nemzeti Múzeum metszettárában.

1864. *március 28.* Altschul Rudolf Lisztrapszódíát játszik zongorán.

1864. április 22. Altschul Rudolf Liszt „Rákóczi induló”-ját adja elő.

– szeptember. Tausig Karl zongoraművész hangversenyének műsorán Liszt-kompozíció. (Oedenburger Lokal-Blatt, 1865. szept. 27. – Gerhard Cl.: Karl Tausig. Neue Musik-Zeitung, Köln, 1887. 17. szám. Arcképpel.)

1869-ben Király József Pál tanítóképezdei igazgató ev. teológusokból, a tanítóképző és liceum növendékeiből megalapítja az Ifjúsági Zenetársaságot, melynek védnökéül Liszt Ferencet kéri fel, aki a patronázst szívesen vállalja. (Payr Sándor: Liszt Ferenc és Király József Pál. A mester bizalmas barátsága a soproni tanárral, 10–11. lap.) Ez évben készít Kugler Ferenc soproni születésű szobrász először mellszobrot a mesterről (Sopron, Liszt Ferenc Múzeum).

1870-ben Joel Gabriella a Röver–Zamara hangversenyen Liszt „Lucia”-ábrándját játssza.

1871-ben Kugler Ferenc márványba faragja Liszt Ferencet. A mester hálából egy rézkarcon megjelenített képmását ajándékozta a szobrásznak sajátkezü ajánlásával. Kugler még két Liszt képmást készített. Ezek egyike Kassára került, a másik pedig a család birtokában van. (Csatkai Endre: A soproni Kugler Ferenc Pál szobrász. Sopronvármegye, 1936. ápr. 12.)

1873. március 31. Bakody Lajos Pianista műsorán Schubert „Lob der Tränen” c. szerzeményének virtuóz átírata. („Sopron”, 1873. 13. szám.)

– szeptember 13. „Egy indítvány” címen a „Sopron” című lap egy rendezendő Liszt-hangverseny jövedelmét Sopronban létesítendő zene- és énekiskola céljaira ajánlja felhasználni. (Lásd a lap szept. 20-i számát is.)

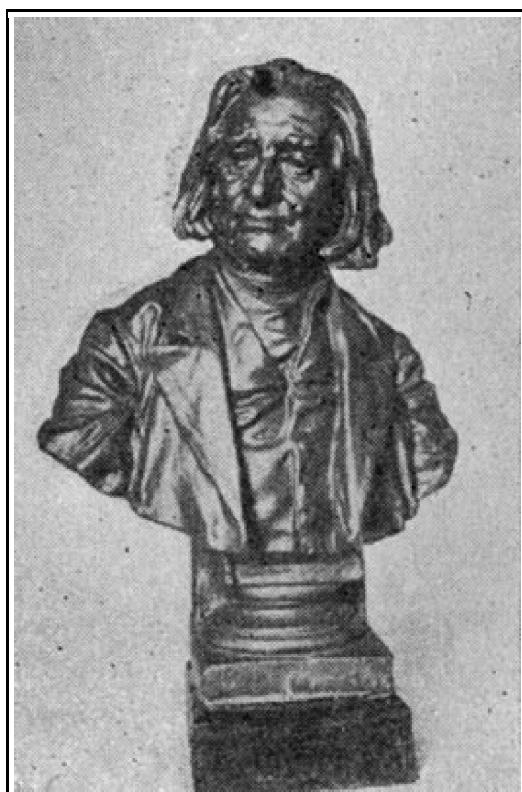
– november 7. Az „Oedenburger Nachrichten” c. újság Liszt Ferenc művészi jubileumával foglalkozik.

– november 8. Király József Pál, a szeminárium igazgatója a Pesten tartózkodó mesternek a Vigadóban rendezett nagy ünnepély alkalmával átadja Sopron város és megye díszes üdvözlő iratát. (Lisztnek hatalmas „Krisztus” c. oratóriumát adták elő ekkor a fővárosban. Egyik szereplője Kőszegi Puri Károly volt, az egykori soproni teológus és a [357](#) Soproni Zeneegyesület növendéke. (Lásd: Payr Sándor: Liszt Ferenc és Király József Pál, 14–15. lap.)

1874. január 15-én a városon át Horpácsra utazó Liszt a Déli Vasút pályaudvarán Frankenburggal és másokkal beszélget.

1874. február 12. Liszt Ferenc IV. soproni hangversenye az új Kaszinóban. A műsoron: Schubert: Magyar induló a Divertissementből, két Chopin-darab és Széchenyi Imre „Magyar indulója”. (A koncert 2879 forintot jövedelmezett; a művész az összeget a soproni kisdudóvó, illetve a megyei árvák részére ajánlotta fel. (Lásd: Fővárosi Lapok, 1874. febr. 15. – Thier L.: Die letzten Oedenburger Liszt-Konzerte. Oedenburger Zeitung, 1935. dec. 1.)

Tilgner Viktor: A soproni Liszt-szobor gipszmintája.
(Sopron Liszt Ferenc Múzeum)

1874. február 15. Király József Pál, Liszt barátja „Der 12. Februar 1874” címen költeményt írt Liszt Ferenc horpácsi napjairól az „Oedenburger Nachrichten” című lapba. (Horpácson készítette elő Király a febr. 12.-i fényes hangversenyt. Itt említjük meg, hogy Jókai „A holt költő szerelme” c. Petőfit dicsőítő költeményéhez Liszt a horpácsi kastélyban írt zenét. Lásd: Sincerus: Liszt Ferenc Jókai Mór házában. Sopronvármegye, 1934. április 8. – A melodráma eredeti kézírata „Februar 1874. Horpács F. L.” jelzéssel a Magyar Történelmi Múzeum 1936. évi Liszt Ferenc- emlékkiállításán volt látható. Leíró lajstrom, 224. szám) Lisztről és horpácsi társaságáról Lenbach, a kiváló arcképfestő vázlatot készített. Lenbach a soproni hangversenyt is végighallgatta.

1876. augusztus elején Liszt Ferenc Bayreuthba indult a „Festspielhaus” megnyitására. Király direktor ekkor „An Richard Wagner” c. költeményét küldte meg híres barátjának azzal a kéréssel, hogy az ő nevében is köszöntse vejét. (Payr: Liszt Ferenc és Király József Pál, 24. lap.)

1877. április 26. Az Irodalmi és Művészeti Kör estélyén Liszt Ferenc „Magyar népdalok” című műve kerül előadásra.

– *április 30.* Az Irodalmi és Művészeti Kör estélye. A műsoron többek közt Liszt „Ünnepi hangok” c. szerzeménye. (Kerner József és Tomsich Jozéfa négykezes zongorajátéka.)

1878. január 6. Az Irodalmi és Művészeti Kör rendezte egyesületi estélyen *Dürnberger* Paula előadja Wagner–Liszt „Tannhäuser-induló”-ját, Liszt egyik rapszódiaját és Chopin „Impromptu”-jét a mester

ismert átdolgozásában. (Kárpáti Károly: Jelentés a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör 1878. évi működéséről, 12. lap.)

1879. április 23. Liszt Ferenc tb. kanonokká való kinevezéséről ad hírt az „Oedenburger Zeitung” 1879. július 23. száma.

– május 25. A Soproni „Dalfűzér” férfidalegyesület dalosestélyén *Altdörfer* Viktor zongoraművész Wagner-művet játszik Liszt átírásában (Elsas Brautgang zum Münster, Lohengrin Ö. Z. 1879. V. 30.).

– szeptember 15. A Soproni „Dalfűzér” férfidalegyesület közgyűlésén *Polster* János karnagy Liszt-emléktábla létesítését indítványozza. Ez az emléktábla Liszt doborjáni szülőházát volt hivatva megjelölni. A tervet azonban a *Frankenburg* Adolf égisze alatt működő Soproni Irodalmi és Művészeti Kör valósította meg 1881-ben. (Payr S.: Liszt Ferenc és Király József Pál. 25 lap. – *Polster* Johann: Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz”, 82. lap.)

1880. március 21. A soproni „Dalfűzér” (Liederkrantz) férfidalegyesület Liszt Ferencet dísztagjává választja. (*Polster*: 358 Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz”, 84. lap.)

– április 5-i kelettel Liszt Weimarból levelet intéz a Soproni „Dalfűzér” vezetőségéhez, melyben az egyesület dísztagjává való megválasztását kedves szavakkal megköszöni. A díszes kivitelű okmányt az egyesület július 22-én küldötte meg a művésznak. (Oedenburger Zeitung, 1880. április 14. – *Polster* J.: Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz”, 87. lap. – U. o., a 85. lapon a levél hasonmása.)

– december 30. A Soproni „Dalfűzér” felhívást intéz Liszt Ferenc tisztelőihez Sopronban állítandó szobra ügyében. (Oedenburger Zeitung, 1881. márc. 13.)

1880-ban *Király* József Pál megküldi a mesternek „Der Mensch und das Schneeglöckchen” című párbeszédesszerű versét megzenésítésre. „An Freund Liszt zum Componieren geschickt” írja a költő jegyzőkönyvébe. (Payr: Liszt Ferenc és Király József Pál, 24–25. lap.)

1881. április 6. Liszt Ferenc V. (utolsó) soproni hangversenye. Az Irodalmi és Művészeti Kör rendezte hangverseny főműsorszámáa Liszt Rákóczi-indulója volt. Két zongorán adta elő a mester hűséges tanítványával, *Zichy* Gézával. A korabeli soproni sajtó bő tudósításokat közölt a nevezetes eseményről. Liszt maga az „Oedenburger Bote” c. lap ünnepi számából hat példányt kért *Frankenburg* Adolphhoz intézett levelében. *Marbach* Ernő hosszabb verssel köszöntötte a két művészt az „Oedenburger Zeitung” 1881. április 6-i számában. A *Frankenburg*-levelet közli a Sopronvármegye, 1936. július 11. – Összefoglaló képet fest Liszt utolsó koncertjéről *Berecz* Dezső: Sopronvármegye, 1936. július 11.

– április 7. A doborjáni Liszt-emléktábla leleplezése a mester jelenlétében. (Házi: Liszt Ferenc Sopronban, 17–18. lap.)

– április 23. A „Sopron” című lap Liszt Ferenc doborjáni alapítványáról ír. A művész 200 forintot juttatott szülőfaluja temploma és iskolája részére. (Lásd a mester *Frankenburg*hoz intézett Bécsben 1881. április 10-én kelt levelét.)

1881-ben készítette el *Tilgner* Viktor pozsonyi születésű szobrászművész természet utáni Liszt-mellszobrát. A gipszmodellt a bécsi Heck-antiquárium a 30-as években kínálta megvételre. E természet után mintázott szobor alapján készült a soproni Liszt szobor. (L. a cég könyvomatatos ajánlatát.)

Egy kicsi gipsz minta a soproni Liszt Ferenc Múzeum tulajdona.

1883. augusztus 22. A Sopronban ülésező Magyar Történelmi Társulat tiszteletére az Irodalmi és Művészeti Kör a Kaszinóban irodalmi estélyt rendez, melynek keretében Altdörfer Viktor Liszt XII. magyar rapszódiaját adja elő.

1884. január 5. Szentiványi János az Irodalmi és Művészeti Kör rendezte estélyen Jókai „A holt költő szerelmé”-t szavalja Király Béla zongorakíséretével, Muhr Hermina pedig Liszt XIV. rapszódiaját játssza. (Lásd az 1874. évi Liszt-hangversennyel kapcsolatos jegyzeteinket.)

– február 13. Az Irodalmi és Művészeti Kör estélye keretében a Czeglédy-művészházaspár Liszt „Magyar ábránd”-ját adja elő két zongorán.

1885. január 29. Az Irodalmi és Művészeti Kör estélyének értékes zeneszáma Liszt VI. rapszódiaja Kherndl Iona tolmácsolásában.

– március 29. Bauer Alexandrina Liszt „Faust”-keringőjét adja elő a színházban a karszemélyzet javára.

– április 5. Taizmann Jozéfa Liszt II. Polonaise-ét játssza nagy jótekonycélú hangversenyen. (Oedenburger Zeitung, 1885. ápr. 8.)

– április 23. Töpfer Ármin orgonaművész az evangélikus templomban rendezett hangversenyén Frescobaldi Passacagliáját adja elő Liszt Ferenc átdolgozásában. (Oedenburger Zeitung, 1885. május 27.)

– június 5-én Liszt Ferenc Antwerpenből levelet ír Király József Pálnak. Megemlékezik benne többek közt Albach páterről is, akinek férfigangra írt miséjét ajánlotta. (Oedenburger Zeitung, 1885. jún. 10. Messe für Maennerstimmen.)

1885. október 25. Irodalmi és Művészeti Köri rendezésében egyesületi estély a Kaszinóban. Bancsó Antalné Liszt „Szózat és Himnusz”-át játssza.

– december 25. Taizmann Jozéfa szimfónikus hangversenyen Liszt-szerzeményt játszik. (Marbach Ernő beszámolója az „Oedenburger Zeitung” 1885. december 29-i számában.) Sajnos további megjelölés hiányzik.

359 1886. március 14. Az Irodalmi és Művészeti Kör estélyén Haas Manó Saint-Saens-Liszt „Danse macabre”-ját játssza zongorán.

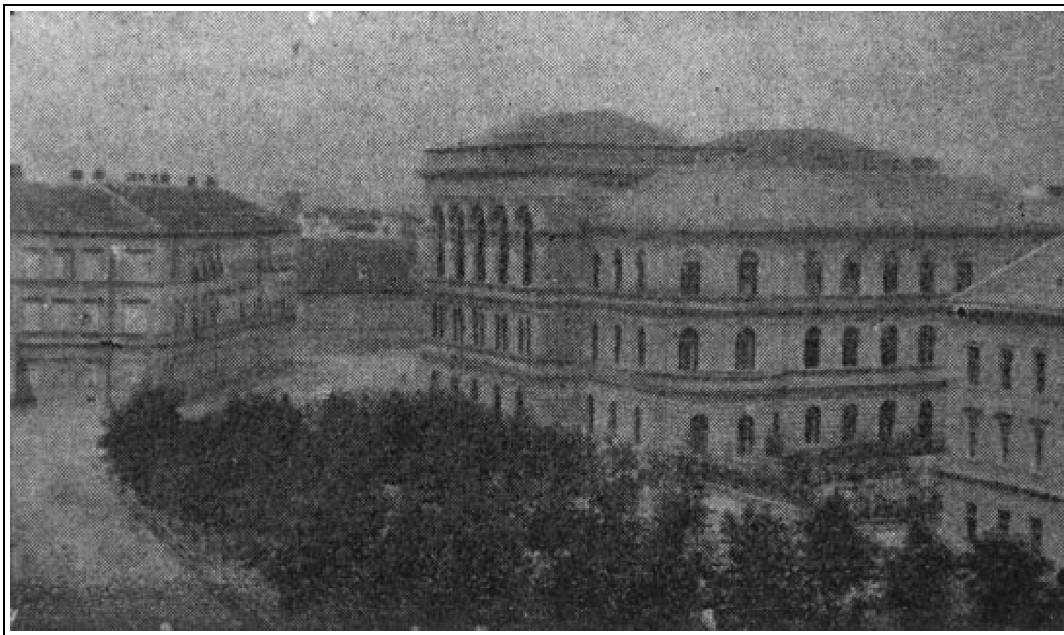
– május 8. Röver József csellóművész hangversenyén későbbi neje Müller Ada Liszt-rapszodiát és a „Ricordanza” című koncertetűdöt adja elő.

– július 31. Liszt Ferenc halála Bayreuthban. (A soproni sajtó tudósításokat közöl a nagy zeneművész haláláról, nevezetesen a „Sopron”. Aug. 10-én „Soproniak Liszt Ferenc temetésén” címen megemlékezik Munczy Lajos hírneves cigányprimásról is, aki zenekarával kísért a halott mestert a sírkertbe. Ugyanott annak a részvétáviratnak szövege, amit Simon Ödön küldött a megye nevében Wagner Kozima asszonynak.)

– augusztus 13. Marbach Ernő szerkesztő lapjában egy Sopronban létesítendő Liszt-émlék lehetőségeivel foglalkozik, (Oedenburger Zeitung, 1886. aug. 13.)

- *augusztus 25.* *Altdörfer* Viktor orgonaművész a Liszt-emlékmű javára az evang. templomban nagyszabású orgonahangversenyt tervez. A műsorra többek közt Liszt „Andante religioso”-ja volt tűzve. A hangverseny azonban Altdörfer betegsége miatt elmaradt. (*Oedenburger Zeitung*, 1886. aug. 29.)
- *szeptember.* A Soproni Zenebarátok Társasága Liszt „Szent Erzsébet” oratóriumát tanulja. (*Oedenburger Zeitung* 1886. szeptember 29.)
- *november.* A „Schlaraffia Sempronia” körlevelet intéz tagjaihoz a soproni Liszt-szobor ügyében. (Eredeti körlevélről.)
- *december.* A „Schlaraffia Semproma” díszes kiállítású, nagyalakú meghívója közli a Liszt Ferenc (Schlaraff néven „Ritter Torquato der Rhapsode”) emlékének szentelt egyesületi estély időpontját. (1887. január 22.) Az estély jövedelme a Sopronban felállítandó Liszt-szobor javára szolgál. (Eredeti meghívóról.)

(*Folytatjuk*)

A soproni Széchenyi tér a hajdani akácossal
 (A kaszinóban játszott Liszt 1874-ben és 1881-ben)
 Tiefbrunner S. felvétele 1875 körül

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON 1945–1955

---

360 SOPRON 1945–1955

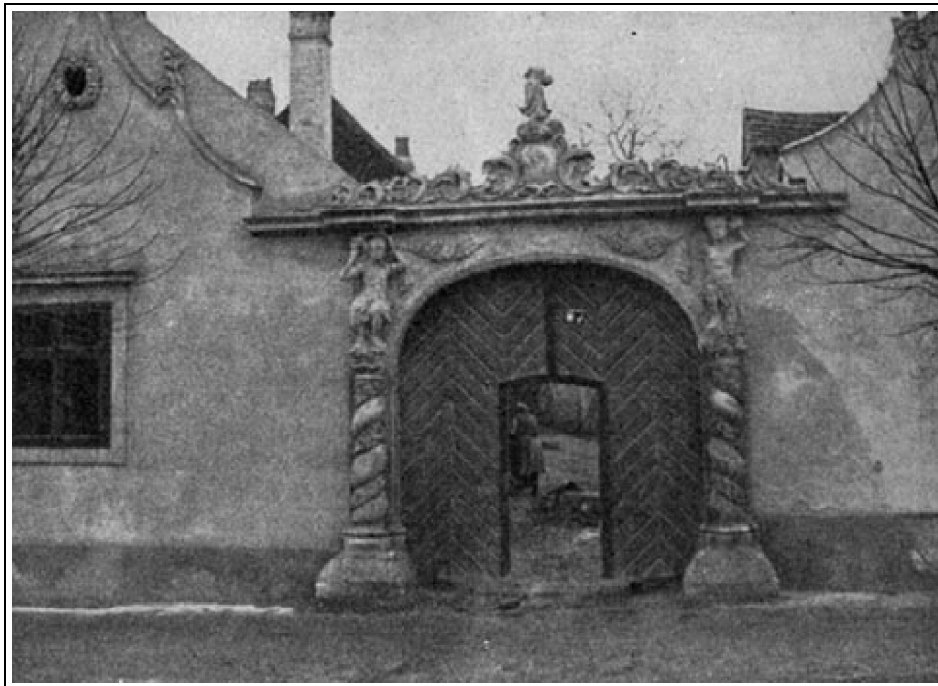
1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Entz Géza: Műemlékvédelem Sopronban

Entz Géza: Műemlékvédelem Sopronban

Sopron városa hazai műemlékvédelmünkben több szempontból különleges helyet foglal el. A budai várnegyed mellett a soproni belváros legjelentősebb olyan műemlékegyüttesünk, melynek úgyszólván minden épülete művészi és történeti értéket képvisel. Egész utcasorok állnak, melyek lakóházai a gótikától kezdve a reneszansz, barokk, copf, klasszicista és romantikus stílus szerkezeteit és formáit őrizték meg mind homlokzataikon, mind belsejükben. Megmaradtak a város középkori templomai is, valamint a városfalak és védőművek tekintélyes szakaszai. A belváros, sőt az ehhez csatlakozó többi régi városrészek ma sem veszítették el legtöbbször a középkorba visszanyúló utcahálózatukat. Gazdag történeti múlt, változatos művészeti formák és szerkezetek tárulnak a szemlélő elé, mikor a soproni régi utcákat rója.

A régi Sopron kedves és jellegzetes épületei Budához hasonlóan ugyancsak sokat szenvedtek a második világháború folyamán. A bombázások nemcsak egész épületeket döntöttek romba a belváros szívében, hanem számos súlyos sérülést okoztak mind a középületekben, mind a lakóházakban, úgyhogy ezek helyreállítása nehéz helyzet elé állította a várost és a műemlékvédelem központi szervét. Tagadhatatlan, hogy Budapest után talán Sopron az a város, ahol a háborús pusztítások nyomainak eltüntetése a legerőteljesebben folyik. E munkák tekintetében egyéb anyagi és szellemi feltételek mellett döntő jelentőségű az a magatartás, amelyet a soproni műemlékvédelemmel szemben mind a helybeliek, mind az

ország egyéb vidékeiről oda sereglő üdülők és érdeklődők tanúsítanak. A város vezetősége, közületei, lakossága egyaránt közösséget érez a soproni műemlékekkel. Itt Sopronban merült fel először a tanács mellett működő műemléki albizottság megszervezésének gondolata. Ez az 1953 óta állandóan működő társadalmi szervezet a város minden műemlékvédelmi kérdését megtárgyalja, szakértői véleményt, illetve javaslatot ad, segíti a városi tanács műemlékvédelemmel kapcsolatos tevékenységét, közvetíti a város és a műemlékvédelmi hatóság között. De nemcsak egyes emberek, hanem Sopron egész lakossága is figyelemmel kíséri a helybeli műemlékügy, városrendezés és az ezekre vonatkozó események alakulását. Nem véletlen az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott műemléki topográfia első esztergomi kötete után éppen Sopron és környéke műemléki feldolgozása jelent meg. Ugyanakkor napvilágot látott Sopron ízlésesen kiállított, bőven illusztrált, népszerű ismertetése is, melynek bevezető tanulmánya a város történeti és művészeti fejlődésének rövid áttekintését [361](#)nyújtja. Ez utóbbi könyv közkelettségére vall, hogy idén második kiadásban is megjelent, sőt kívánatosnak látszott a nagy tudományos anyagot feltáró soproni topográfiai kötet új kiadása is. Nemrég hagyta el a sajtót a Györmegyei Idegenforgalmi Hivatal soproni vezetője. A múlt évben sikerült a szép múltra visszatekintő Soproni Szemlének újbóli megjelentetése. Ezáltal többek közt a soproni műemlékvédelem is állandó napirenden való tartására kapott lehetőséget. Az 1953. decemberében első ízben megtartott műemléki napok természetesen Sopronban zajlottak le a város közönségének, szakembereinek és hatóságainak meleg érdeklődése közepette. A társadalomnak a műemlékvédelemben való részvétele tekintetében Sopron hazánk többi városainak példát, követendő mintát adott. Így nem csoda, ha a városban megforduló ezer, meg ezer üdülő és kiránduló éppen Sopronban tanulja meg műemlékeink, történeti és művészeti hagyományaink e beszédes forrásainak megbecsülését és értékelését.

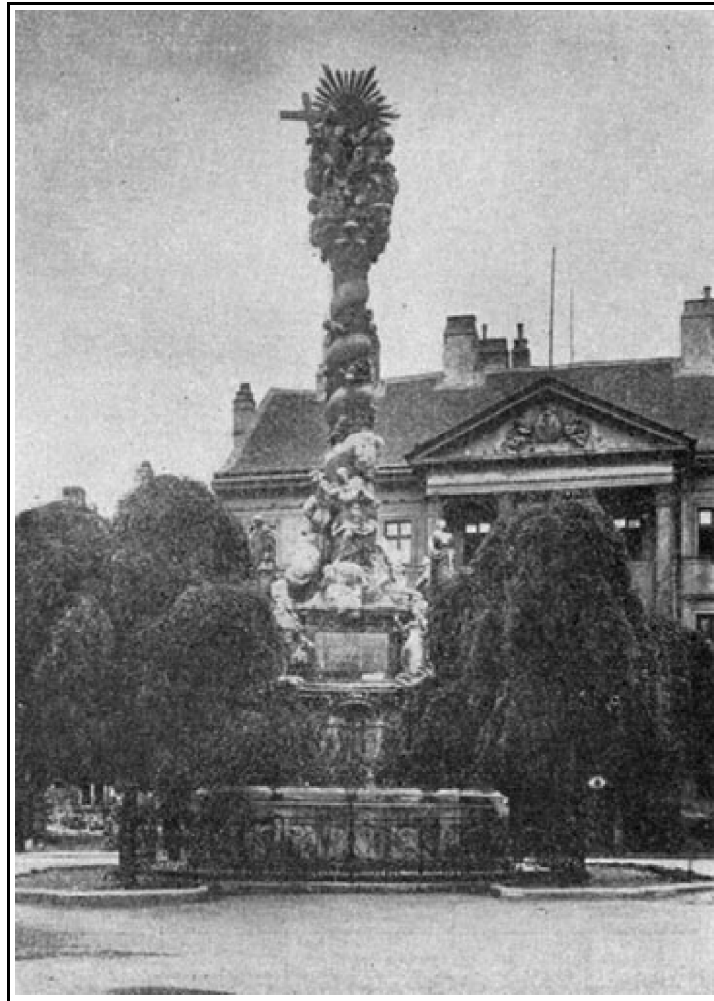
A Szt. Mihály utcai két mór ház restaurálás után

Igen sok dolgozó ember előtt Sopron kanyargós, festői utcáin, kedves terein, árka-dos udvarain és templomainak szárnyaló gótikus ívei alatt világosodott meg a hazai művészi alkotásokból kiáradó, felemelő

és tudatosító élmény. Akit egyszer Sopronban ez az élmény eltöltött, nemcsak e bájos város műalkotásait szerette meg, hanem indítékot nyert arra, hogy saját otthona talán számára addig elrejtett értékeit is felfedezze. Ezért bizonyára mindenki igaz lelkesedéssel fogadta a Sopronról készített gyönyörű filmet, mely az ottjártaknak a régi hangulatot hozza vissza, az ott nem jártakat pedig szinte ellenállhatatlan erővel hívogatja.

Ha a Városi Tanács, a Soproni Ingatlankezelő Vállalat, a Tervező Iroda, a Liszt Ferenc Múzeum, az Idegenforgalmi Hivatal és a helybeli társadalmi szervek a lehetőséghez képest igyekeznek a soproni műemléki kérdések helyes és hathatós megoldására, csak természetes, hogy a műemlékvédelem országos szerve is különleges figyelmet fordít Sopronra.

362Úgyszólván nem múlik el év, hogy több-kevesebb munka műemléki hitelből ne folynék. Ez az évek óta kialakult szoros együttműködés ismét példát mutat arra, hogyan fejlődhetik ki a helyi és országos igények helyes összehangolása, a helyi és országos hatóságok gyümölcsöző együttműködése. Ennek megteremtése Sopron vonatkozásában, ha nem is hibátlanul, de lényegében sikerült. Kiemelkedő jelentőségű, mély élményt nyújtó műemléki értékek, helyi és országos megbecsülés, az illetékes helyi és országos intézmények közös erőfeszítése – ime ezek azok a tényezők, melyek Sopron műemlékvédelmét irányítják és meghatározzák. Az alábbi rövid áttekintés sommás beszámolót ad arról, hogy a műemléki lakóházak, középületek és emlékművek helyreállítása és állagmegóvása tekintetében melyek a háború utáni évek legfontosabb eredményei Sopronban.

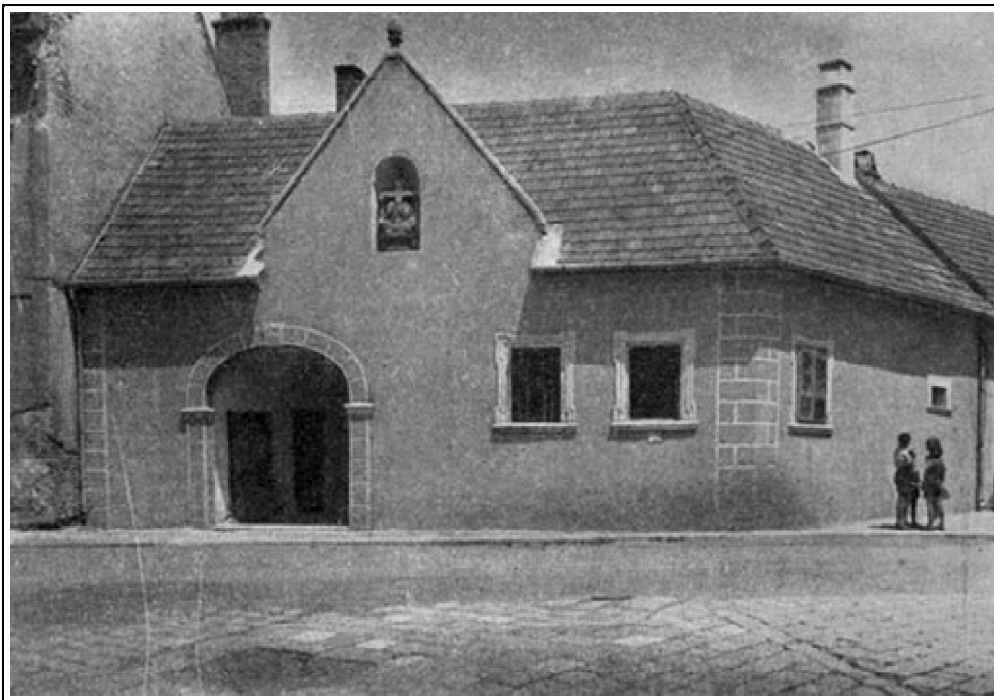

A restaurált Szentháromság szobor

Mint mindenütt, Sopronban is egyik legégetőbb probléma a lakáskérdés. A nagyarányú háborús sérülések és a karbantartás hosszú kimaradása következtében a lakóházak rendkívül sokat szenvedtek, életveszélyessé váltak és helyreállításuk egyre több pénzügyi és műszaki gondot okoz. A régi épületek e megpróbáltatásokat sokkal nehezebben bírták, mint az újabbak s így nem csoda, ha éppen a soproni műemléki értékű lakóházak [364](#) jutnak mind nagyobb számban válságos helyzetbe. Az Ingatlankezelő Vállalat tiszteletreméltó erőfeszítéseket tesz a bajok orvoslása érdekében, de a pénzszükséglet alsó határa is oly magas, hogy a kért összegnek csak töredékét tudja biztosítani. Pedig talán egy műemlékcsoporthoz sincsen olyan kedvező körülmények között, mint a lakóházak, melyeknél a gyakorlati szükségesség oly szerencsésen kapcsolódik a műemléki érdekhez. A sürgősségi, gyakorlati és művelődési szempontok e téren kitűnően összeegyeztethetők. A soproni műemléki lakóházak történeti és művészeti értéke igen sok esetben kiáltó ellentétet mutat jelenlegi állapotával. Éppen a fentiek alapján feltétlenül módját kell találnunk, hogy az említett kedvezőtlen viszonyokat mind országos, mind soproni tekintetben fel lehessen számolni. – A fájó és komoly veszélyt jelentő hiányosságokat csak enyhíti, de nem feledteti a soproni műemléklakóházakkal kapcsolatos eredményes munka. Az utóbbi években elég sok épületen végeztek kisebb-nagyobb javításokat, sőt teljes helyreállítások is történtek, vagy legalábbis folyamatban vannak. A súlyosan sérült Szt. György

utca 7. számú ház értékes homlokzatát megmentették, nagyon nagy szükség volna azonban az épület teljes helyreállítására. Megszűnt a Fegyvertár u. 3. számú ház életveszélyes emeletkihajlása. [365](#)Helyreállítás folyt az Új u. 2., Rózsa u. 6., Lenin körút 104. számú házakon. Elkészült a Fövényverem u. 29. számú ház homlokzati és belső helyreállítása, valamint a Szt. Mihály u. híres népies barokk két mór házának egész homlokzata. Az Új u. 16. számú országosan is jelentős gótikus ház műemléki munkái után nagyon kívánatos volna a ház teljes befejezése. Az idei év legnagyobb szabású munkája, a Szt. György u. 1–3. számú hatalmas sarokház felújítása és állagmegóvása. Ennek kapcsán gyönyörű részletek is kerültek elő (gótikus ülőfülkesorok a kapualjban, széles, többosztású gótikus ablakok a földszinten, stb.). Mindezeket az értékes részleteket nemcsak megőrizni, hanem a helyes felhasználásba beilleszteni is sikerült. Számos jelentős műemléki lakóház teljes tervdokumentációja készült el, melyek alapján a munkát sürgősen el kellene indítani. A tervezésekkel kapcsolatos kutatások számos esetben igen jelentős építés- és művészettörténeti eredménnyel járnak és világosan bizonyítják a kérdéses épületek középkori eredetét (Fehér Ló ház a Lenin körúton, Új u. 11.). A műemléki helyreállítások tervei szélesebb keretbe illeszkednek be azáltal, hogy az Építésügyi Minisztérium megbízásából a Váterv a soproni belváros szanálási tervét dolgozza ki. E nagyszabású terv minél hamarabb történő elkészítése [366](#)nemcsak műemléki, hanem lakásügyi és városrendezési szempontból is elsőrangú fontosságú. Ezért nagyon kívánatos, hogy e munka előtt tornyosuló akadályok a lehető leggyorsabban elháríthatók legyenek és a helyreállító tevékenység az eddiginél sokkal nagyobb ütemben folytatódhassék. A soproni lakásügy megoldása egyszersmind az itteni legsúlyosabb műemléki problémáknak is megoldását jelenti.

[363A](#) Fövényverem utca 29. számú ház restaurálás után

A Szent György utca 3. számú ház kapualja (1956)

A Szent György utca 3. számú ház restaurálás után

Kibontott csúcsíves ablakok a Szentlélek-templom hajófalában

Sopron középületei közül elsősorban a bombázás következtében jelentős szakaszon kibonthatóvá vált városerődítés emelkedik ki. A Lenin körút elpusztult házai mögött előkerült, félkörű védőművekkel tagolt várfal helyreállítása jó fogalmat ad a belváros erődítési rendszeréről s emellett különleges hangsúlyt ad a városképnek. A nagy kiterjedésű romantikus középületek közül a volt Orsolyarendi zárda, a Liszt Ferenc utcai és a Széchenyi tér sarkán lévő iskola készült el. Tavaly fejeződött be az Orsolya téren álló barokk Lábas-ház múzeumává való átalakítása. – Az egyházi középületek országos viszonylatban jelentős csoportját illetően igen nagy műemléki eredményekről számolhatunk be. Az erősen sérült Dóm templom pompás XVII. századi stukkódíszének helyreállítása kapcsán sikerült az épület gótikus szerkezetének feltárása és bemutatása (boltozati rendszer, szentélyfülkesor, egyéb részletek). A Bencés templomhoz csatlakozó káptalani terem lomtárnak használt, nehézkes barokk átalakításából hazánk kétségtelenül legszebb és eredeti mivoltában nagyjából sértetlen középkori belső terét sikerült kialakítani. A terem szerkezete a rendkívül finom, franciás faragványokkal, a későbbi utcai ablakokkal és a falfestménymaradványokkal felejthetetlen művészi élményt nyújt. Megtörtént a Szt. Mihály templom sekrestyeemeletét borító későgótikus színes csempepadlójának rendbehozatala és kiegészítése. Végül ez évben került sorra a Szentlélek templom tatarozása. Ennek során oly jelentős gótikus maradványok kerültek elő, hogy a nyugati homlokzat teljes, a déli homlokzat részleges középkori megjelenése kialakíthatóvá vált.

A helyreállított, illetve jelzett gótikus nyílások és párkányok között az ugyancsak nemrég kijavított oldaltornyocska még szebben érvényesül. – Középkori falusi egyházi építészetünk egyik legkiválóbb alkotása a bánfalvi Magdolna templom, melynek római korba visszanyúló történetét ásatás tisztázta. A román kori hajó és az 1427-ben átépített szentély a soproni Szentlélek-egyházzal rokon toronnyal olyan megkapó együttest ad, melynek művészi hatását az újonnan feltárt XIII. századi és XV. századi falképek erőteljesen fokozzák.

A nagy művészi értéket képviselő soproni emlékművek közül a Beloiannisz téren álló Szentháromság szobor hazánk egyik legszebb ilyen nemű alkotása. A súlyosan sérült emlékmű régi nemes megjelenésében tárul fel a térre lépő szemei előtt. A várkerületi Mária oszlop tönkrement domborműveinek újramintázása folyamatban van.

A második világháború után műemlékvédelmünk Sopronban igen jelentős eredményeket ért el, melyeknek fokozottan kell indítékot adniok arra hogy a sikerek ellenére is súlyos soproni műemléki helyzeten gyökeresen és időben segítsünk. Az eredmények a helyi és országos erők helyes együttműködéséből fakadtak. Ez a tény és a város lakosságának szerető megbecsülése legyen ösztönzés és biztosíték Sopron még hátralévő nagyobb műemlékvédelmi feladatainak méltó elvégzéséhez.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben

367 Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben

Sopron városa hosszú évtizedek, sőt nyugodtan mondhatjuk, évszázadok óta hírneves volt magasfokú zenekultúrájáról. Már a Zeneegyesület megalapítását (1829) megelőzően is komoly zenei élet folyt a városban. Ezt tette szervezetté később a Zeneegyesület, majd számos énekkar, vagy ahogy annak idején nevezték őket: a Liedertafel-ok. Eredményekben gazdag 100 esztendő után jutott el az egyesület a ritka jubileumhoz. Ennek történetét 1929-ben dr. Csatkai Endre írta meg. Sajnos, 1945-ig a további adatok csak rendszertelenül és feldolgozatlanul találhatók meg.

Ezek előrebocsátásával igyekszem a felszabadulást követő 10 esztendő helyi zenei történetét közreadni. A felszabadulás utáni napok majd hónapok és évek történetét azonban néhány hónappal a felszabadulás előtt kell kezdenem, hogy az események összefüggése érthetőbbé váljék.

*

1944. szeptemberében, a fasiszta uralom utolsó idejében, hihetetlen muzsikusként még bérleti felhívást adott közre a Zeneegyesület. Négy bérleti hangversenyt hirdetett, melyek közül 1945. március végére jutott Kodály: Psalmus Hungaricus. A hangversenyből, illetve az egész bérletsorozatból nem lett semmi, de éppen a Psalmus hirdetett időpontjára vált valósággá a mű néhány örökéletű sora:

*»Keserű halál szálljon fejére,
Ellenségemnek ítéletére,
Álnokságának büntetésére,
Hitetlenségének kijelentésére.«*

1944. október 15-e, a fasiszta megszállás Sopron zenei életét is teljesen elsorvasztotta. Október 30-án egy német SS-tiszt jelent meg Horváth József igazgatónál és a Zeneiskola, illetve Zeneegyesület Csengeri utcai székházának azonnali kiürítését követelte. A hírhedt Todt szervezetnek volt szüksége az épületre. A zenekar tagjai közül számosan és sok zeneiskolai növendék sietett az iskola segítségére. Először a zongorákat mentették meg. Egy-egy család vállalta a hangszerek megőrzését. Egyetlen zongorát – történelmileg a legértékesebbet – nem sikerült megmenteni. Ez volt az a zongora, melyen Liszt Ferenc játszott soproni hangversenyén. A zongora a Schreiner-család tulajdonát képezte és teljesen nyoma veszett. A kották nagy részét a múzeumba mentették át, de rendkívül sok értékes kotta-anyag (Beethoven, Haydn, Mozart szimfoniák) elpusztult. Ez volt a felszabadulást közvetlen megelőző hónapok utolsó zenei »eseménye«.

A felszabadulást követő napokban azonban már újra megindul az élet, jelentkezik a zeneéhség és az alkotás vágya. Természetesen legelőször az újjáépítés terén jelentkező feladatok várnak megoldásra. Április 20-án Horváth József igazgató-karnagy a Zeneegyesület vezetősége nevében körlevelet bocsát ki:

»...kérem a tagokat, vállaljanak néhány munkanapot a Zeneiskola és Zeneegyesület épületének romeltakarítása és helyreállítása érdekében...« A felhívást részletes névsor követte. A nevek után az illetők aláírásukkal és a vállalt napok megjelölésével jelentkeztek erre az első munkára. Húsz-huszonöttagú brigád alakult, mely először téglát hordott, majd használhatóvá tett egy helyiséget. A további munkát azonban abba kellett hagyni, mert az épület még tele volt robbanó anyagokkal.

Az első zenei hír az Új Sopron (továbbiakban Ú. S.) című napilap 1945. május 13-i számában jelent meg: »Május hó 13-án egyévi szünetelés után ismét hangversenyt rendez a Zeneegyesület«. Azon a napon, amikor a rádiószózat elhangzott a végső győzelemről, a Városi Moziban újjászületett a soproni zene. Dél előtt 11 órára megtelt szovjet katonákkal és helyi zenerajongókkal a Városi Mozi nézőtere. Az első hangverseny szereplői: Horváth Józsefné, Simon Atala, Horváth József, Hoffer Ottó és Gombás Ferenc. Felcsendültek Mendelssohn zongoranégyesének akkordjai, mintegy a soproni zenei élet újjászületésének praeludiumaként. Két nap múlva újabb hír az Ú. S-ban: »A Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület kéri a tagokat, hogy május 15-én du. 6 órakor jelenjenek meg az iskolaépület épenmaradt földszinti termében fontos megbeszélésre. Bejárat 368a szomszédház kertjén keresztül«. Ennek a felhívásnak eredményeképpen megkezdte működését az egyesület vegyeskara. A próbákat a volt Katolikus Körben tartották. Ablakok, ajtók nemigen voltak, de nem számított a falak között süvítő szél sem, hiszen újra lehetett dalolni. A kamaraegyüttes május 13-tól kezdve minden vasárnap hangversenyezett; számos kiváló művet – többek között – Brahms, Mozart zongoranégyeseit mutatta be. A vegyeskar bemutatkozására június 17-én került sor. Bárdos Lajos, Horváth József és Gárdonyi Zoltán népdalfeldolgozásait énekelte a kórus. A szovjet városparancsnokság és a Szövetségi Ellenőrző Bizottság helyi képviselője, Turik őrnagy – miként a meginduláskor – most is minden segítséget megadott a soproni zenei élet újjáélesztéséhez. A szovjet katonák is segítségére siettek a soproniaknak. Az énekkar munkájába például bekapcsolódott Borisz Kuchto kapitány, aki Leningrádban tanult énekelni, és a következő hangversenyen már szólókat énekelt a kórus kíséretével.

A zenekari élet azonban sokkal lassabban indult meg. A Zeneegyesület hangszerei nagyrészt elpusztultak, vagy súlyosan megrongálódtak, úgy, hogy segítség nélkül nem lehetett szó zenekari hangversenyekről. Itt is a szovjet hadsereg néhány tagja kezdeményezett. Love Izakovits Szamszonov hangszereket szerzett és megszervezte az első soproni zenekari hangversenyt július 4-én. Ugyanaz nap jelent meg Horváth József cikke az Ú. S-ban: »A Szovjetország–Magyar Közművelődési Társaság szervezőbizottságának hangversenye« címen. A megismételt hangverseny napján, július 15-én pedig dr. Csatkai Endre ír az Ú. S-ban: »Orosz kapcsolatok Sopron zenéjének és színházának múltjában« címmel. A hangversenyeknek

nagy sikerük volt. Csajkovszkij, Schubert, Weber és Beethoven művek mellett a szünet után könnyebb fajsúlyú darabok következtek. Augusztusban szintén volt zenekari hangverseny. Ekkor Portnoff vezényelt. Ennek az időszaknak utolsó nagyszabású hangversenye ez év novemberében volt, amikor Szamszonov a bécsi filharmonikusokat hozta le városunkba.

Az első év kezdeti sikereit bizonyos fokú hanyatlás követte. Ez érthető is, hiszen a hangszerek nagy része elpusztult, a megrongáltakat pedig javíttatni kellett. Ebben az időben főleg a házi zenélésre és az oktatásra korlátozódott városunk zenei élete. 1946. szeptemberében lépett először nyilvánosság elé újra a Zeneegyesület. Addig azonban újjá kellett szervezni a zenekart. A háború nemcsak anyagiakban, hanem emberéletben is sok áldozatot követelt a soproni zenétől. A kitelepítés során fűvósok kerültek el a városból, így ezt a veszteséget tanítással, új muzsikuskok nevelésével kellett pótolni. Dicséretükre válik a soproni zenetanároknak, hogy egészen rövid idő alatt sikerült a zenekart újjáéleszteni. A szeptemberi hangversenyen a soproni származású Báthy Anna lépett fel. Szerepelt még V. Simon Atala, továbbá a zenekar és a vegyeskar is. Nem kisebb művek szerepeltek a műsoron, mint Bach: D-moll zongoraversenye, Bach: G-dur Brandenburgi versenye és Händel: Ünnepi zsoltára. Báthy Anna: Beethoven és Wagner műveket énekelt, az énekkar pedig praeklasszikus műveket mutatott be. Nem maradt el sem az erkölcsi, sem az anyagi siker. Ez utóbbi azért volt lényeges, mert a hangverseny bevételéből fizették ki a hangszerek javítását.

Ezt a jól sikerült hangversenyt újra egy évi szünetelés követte, melynek magyarázataként sok okot lehet felsorolni. Elsősorban anyagi nehézségekkel küzdött a Zeneegyesület, másrészt próbaterem hiánya is zavarta a rendszeres munkát. Ennek ellenére 1947. tavaszán újra megindulnak a rendszeres próbák és nem kisebb feladatra készül az egyesület, mint Haydn Évszakok c. oratóriumának bemutatására. A művet ugyanazon év november 16-án mutatták be. A siker oly nagy volt, hogy Győrött is előadták. A szólókat Raskó Magda, Tibor Zoltán és Kóh Ferenc énekelte. Ez a megindulás rendkívül termékeny szezon eredményezett. Ez év októberében volt az első »Soproni Ünnepi Hét«, melynek keretében október 12-én az ünnepséghez méltó hangverseny zajlott le. Ezt a hangversenyt a magyar rádió közvetlen adásában sugározta. Gárdonyi 4 tételes szvitjét mutatta be a zenekar, majd a Hegykői Vegyeskar énekelt 4 számot. Cserfalvi Eliz Horváth József versenyművét adta elő zenekari kísérettel. Végül felhangzott [369](#) az 1945 márciusára ígért Psalmus Hungaricus. Országos visszhangja volt ennek a hangversenynek, mely újra öregbítette városunk jó zenei hírnevét. Ez évben még egy hangverseny volt, melyen Fischer Annie volt a szólista, aki szívesen és sokszor szerepelt Sopronban. 1947. második felének zenei termékenysége 1948-ban is eredményesen folytatódott. Már február 19-én hangverseny volt, melyen Gombás Ferenc Dvorák Csellóversenyét mutatta be. Ezt a hangversenyt még öt Sopronban és egy Celldömölkön rendezett koncert követte. Áprilisban újra Cserfalvi Eliz, majd májusban Fischer Annie szerepelt. Ez év őszén ismét megrendezték a »Soproni Kultúrhetet«, mely alkalommal, szeptember 25-én eredeti bemutatóra került sor. Horváth József: Erdélyi népdalok hárfára és zenekarra c. művét adta elő R. Molnár Anna zenekari kísérettel. Kiemelkedő hangversenye volt ennek az évadnak a soproni származású Scholz János gordonkaestje október 7-én.

Az 1949-es év már nem volt ilyen gazdag zenei eseményekben. Mindössze három esetben hallhatott hangversenyt a soproni közönség. Első ízben május 7-én Schmidthauer Lajos orgonaművész, majd november 6-án Wehner Tibor, december 11-én pedig Ág Magda és Dessewffy Bella adott hangversenyt városunkban. Az 1950-es esztendő városunk zenetörténetében teljesen halott évnék számít. Újra felbukkantak az anyagi nehézségek. Az egyesület egyre nehezebben tudta fenntartani magát. Ebben az 1950-es évben az országos Bach-verseny és több növendékhangverseny pótolta – úgy ahogy – a rendszeres

hangversenysorozat. Az év második fele azonban már sejtette a megoldást. Tárgyalások kezdődtek a Zeneegyesület ügyében, melyek azután a következő év elején eredményre vezettek. Az esztendő végén rendszeres próbákkal készült a zenekar a következő évadra és négy bérleti hangversenyt hirdetett 1951-re. Az első hangverseny ebben az évben január 7-én volt. Ezen Fellegvári György soproni csellótanár (Gombás Ferenc utóda) Haydn gordonkaversenyét játszotta. A következő hetek döntő változást hoztak a Zeneegyesület életében. Mint egyesület megszűnt és átvette a Városi Tanács. Ettől kezdve a 122 éves név Sopron Városi Tanács »Liszt Ferenc« Szimfónikus Zenekara elnevezésre változott. Ez azonban nemcsak névváltozást jelentett, hanem gyökeres változást anyagi téren is. Megszűntek az egyesületi gondok, megszűnt az állandó harc a fennmaradásért. Elismerés illeti a Városi Tanácsot, hogy ettől kezdve a zenekar támogatását szívügyének tekintette. Nem volt már semmiféle zökkenő és nem kellett kényszerpihenőket tartani. Ebben az évben még öt hangversenyt rendezett a zenekar. Ezek közül kettőn a fiatal, soproni Schwartz József egy-egy műve is bemutatásra került. Újra itt járt Fischer Annie, majd Szerdahelyi László és végül három fiatal művész: Rados Ferenc, Szász József és Botvay Károly. A kiváló szovjet zeneszerzők művei is megcsendülnek Sopronban. Zathureczky Ede szólaltatja meg Hacsaturján Hegedűversenyét, majd Prokofjeff: Péter és a farkasok című művét ismeri meg a közönség. Ezzel a hangversennyel kezdődik az 1952-es zenei évad. Ebben az évben már hét zenekari hangverseny szerepel műsorán. Sajnos, időközben a vegyeskar feloszlott. Fischer Annie június 21-én hallotta ismét Sopron. Zempléni Kornél mellett Németh Éva volt az évad kimagasló teljesítményt nyújtó szólistája. Az 1953-as évet az Országos Filharmonia bekapcsolódása jellemzi. A Filharmonia rendezi a hangversenyeket és vállalja az anyagi felelősséget. Ekkor kerül először szóba, hogy a zenekart félfüggetlenített zenekarrá alakítsák. A tárgyalások azonban nem vezetnek eredményre. A zenekar továbbra is teljesen amatőr kíván maradni és ily módon az marad, ami volt: az ország egyetlen teljesen amatőr zenekara, mely képes a legnagyobb feladatok megoldására is. Az 1953-as évben öt hangverseny került lebonyolításra. Az év vendégszólistái: Vadas Ágnes, Benedikt Klára és Báthy Anna.

Kiemelkedően jelentős a soproni zenekultúra történetében az 1954-es esztendő. Ekkor ünnepli a zenekar 125 éves fennállását. Ugyanekkor rendezi a Városi Tanács az emlékeztető, magas színvonalú Ünnepi Hetet. Az év elején három zenekari és egy kamarazenekari hangverseny volt. Köztük szerepelt Zathureczky Ede, továbbá Dénes Vera gordonkaművész. A jubileumi hangversenyre 370 ünnepi külsőségek közepette június 12-én került sor. A zenekar Goldmark Sakuntala nyitányát és Kodály Hány János szvitjét adta elő. Az ünnepi műsor szólistája, a soproniak kedvence, a világhírű Fischer Annie Liszt Esz-dur zongoraversenyét játszotta. A hangversenyt részleteiben a rádió is felvette. Az Ünnepi Héten Báthy Anna is vendégszerepelt, majd az év utolsó két hangversenyén Garay Györgyöt és Engel Ivánt hallhatta a közönség.

Az utolsó évben, 1955-ben az első hangversenyt Zathureczky Ede vendégszereplése nyitja meg. Ismét Hacsaturján Hegedűversenye szerepel műsorán. A »Felszabadulási Hónap« ünnepi hangversenyén Gyurkovics Mária énekel első ízben a Liszt Ferenc zenekar rendezésében. Felújítják az Évszakokat és ez a dátum azért is nevezetes, mert akkor született újjá a vegyeskar. Ez év november 19-én került sor a Goldmark emlékhangversenyre. Méltó keretek között és művészi formában emeltek emléket Goldmarknak azon a házon, melyben lakott, és melyről az előző emlékművet a fasiszták eltávolították.

Igyekeztem a 10 év történetét hűen tolmácsolni. Nem lehet azonban papíron megörökíteni azokat a nagy nehézségeket, heroikus küzdelmeket, bémulatos munkatempót és eredményeket, melyek ezt a 10 évet jellemezték. A soproni zenészek, élükön a munkaéremes Horváth József zeneiskolai igazgató karnaggyal, megküzdöttek minden nehézséggel és dicséretükre szóljon a legelső elismerés, ami a felszabadulás után megjelent a sajtóban: »...a város megmutatta sebei dacára élni akarását. Minden

elismerés a gyógyító doktornak: Horváth Józsefnek«. (Ú. S. 1946. okt. 2.). Ma már ezeken a sebeken túl vagyunk, és a muzsika rendeltetése már nemcsak a gyógyítás, hanem minden dolgozó számára egyformán jelent felüdülést és gyönyörűséget.

(Néhány számszerű adat a Liszt Ferenc Zenekar 10 éves történetéből: Összesen 46 hangversenyt rendeztek. Egy-egy hangversenyen átlag három mű szerepelt, többön 4, sőt öt is. Összesen 195 mű hangzott el. A legtöbbet szerepelt szerzők: Beethoven (29), Mozart (24), Schubert (16), Csajkovszkij (20), Bach J. S. (15), Haydn (13), Kodály (12), Liszt (7), Bárdos (10), Hacsaturján (3), Goldmark (5). – A legtöbbet szerepelt szólisták: Fischer Annie (5), Zathureczky Ede (3), H. Dessewffy Bella (7), V. Simon Atala (6), Báthy Anna (3), Cserfalvi Eliz (2), Kóh Ferenc (3), Gombás Ferenc (3), Mihálka Margit (2), Littassy György (2). Rajtuk kívül még 25 szólista szerepelt városunkban a felszabadulás óta egy-egy alkalommal.)

*

Az Állami Zeneiskola szervesen hozzátartozik Sopron zenei életéhez. Említettem már, hogy a soproni zenekar kizárólag amatőrökből áll. Ennek a zenekarnak az utánpótlását azonban a Zeneiskola adja. Függetlenül ettől a tényről, a felszabadulást követő 10 évben néhány olyan nagyméretű rendezvény és hangverseny fűződik a Zeneiskola nevéhez, melyek feltétlenül megörökítésre érdemesek.

A Soproni Állami Zeneiskola egyidős a Zeneegyesülettel. Ugyancsak 1829-ben alapította Kurzweil Ferenc. A felszabadulásig – mint városi kezelésben álló intézet – meglehetősen mostoha anyagi körülmények között működött. Új otthont kapott az iskola a Csengeri utcában, a volt Szabadkőműves páholy (majd MOVE) épületében. Ez az épület a háború következtében elpusztult, mint azt tanulmányom elején már jeleztem. Egyetlen terem maradt csak használható állapotban, melyet később szintén elmosott az eső és a hó. A munka mégis itt kezdődött. Már 1945. május 13-án felhívás jelenik meg az Új Sopronban, melyben az igazgatóság felhívja a növendékeket, hogy május 15-én és 16-án 5 és 6 óra között jelentkezzenek a jelzett épen maradt teremben. A tanítás a tanárok lakásán kezdődött meg, majd később két szobát kap az iskola a volt Katolikus Körben. Később a Templom utca 4. számú ház udvari részén nyer elhelyezést. Ez sem végső megoldás. Azonban 1947. szeptemberétől 1949. október 1-ig mégis megfelelőbb otthonra talált, mint az ablaktalan, szellős Katolikus Körben. A város végül 1949. október 1-én a Köztársaság úti (volt Erzsébet utca) Russ-házát adja át az iskola céljára. Igazi otthonra azonban csak a házban lakó két család elhelyezése után talál az iskola. Boldog örömmel kezdődik a berendezés és az azóta végrehajtott több renoválás, átalakítás korszerű iskolává avatta a Russ-házat. Egy nagyobb méretű előadóterem hiánya viszont napról-napra mutatkozik, de bizonyos, hogy előbb-utóbb ez a kérdés is megoldást nyer.

Az iskola ötnegyed évszázadon keresztül nevelte, tanította zenére a város gyermekeit. Érdekes képet kapunk azonban, ha összevetjük az iskola jelenlegi helyzetét a felszabadulás előttivel. A felszabadulás előtt 308 volt a tanulók létszáma. Négy kinevezett és öt óraadó tanár működött az iskolában. Az iskola felszerelése 4 zongorából, két brácsából és 1 hegedűből állt. Az egyéb iskolai felszereléssel együtt (asztalok, székek, szekrények, stb.) 30.787 forintot tett ki ezek értéke.

Ma viszont az iskola tanulóinak létszáma 659. Pártunk és kormányzatunk művelődésprogramját mindinkább magáévá teszi a munkásosztály és ma már valóban nem a kiváltságosok kultúrmonopóliuma a Zeneiskola. A kinevezett tanárok száma 13 s mellettük 12 óraadó működik még. A felszerelés gyarapodásából tűnik ki legjobban államunk hathatós segítsége. Jelenleg 13 zongorája van az intézetnek, s ezen kívül 54 vonóshangszer és nem kevesebb mint 30 darab fuvóshangszer képezi az iskola felszerelését. Az egyéb felszereléssel együtt ezek összértéke 354.023 forint. Ezek a számadatok önmagukért beszélnek. A

Zeneiskola magas tanítási színvonalát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy egész sereg növendék került fel innét a Zeneakadémiára, majd az elmúlt években a győri Zenei Szakiskolába. Ugyanakkor 1948 óta évente mintegy 10–12 növendékhangversenyen vesznek részt a tanulók és külön szereplő brigádok alakultak a Sopronban pihenő dolgozók szórakoztatására. Ezek a brigádok üzemi hangversenyeket is rendeztek. A növendékhangversenyek közül kiemelkedő volt az 1949-ben rendezett Chopin emlékhangverseny, a nagy zeneköltő halálának 100. évfordulóján. Ugyancsak nagyszabású megmozdulás volt az 1950. június 18-án rendezett ünnepi hangverseny a Diákkongresszus tiszteletére. Az 1954-es Ünnepi Hét alkalmával két remek hangverseny zajlott le az iskola jelenlegi és volt tanítványainak közreműködésével.

Az országos versenyeken is becsülettel álltak helyt a soproni iskola növendékei. 1949-ben Debrecenben volt az országos Bartók verseny, melyen a soproniak közül Botvay Károly (celló) és Kup Gyula (zongora) első helyen végeztek. Ugyanebben az évben Szombathelyen zeneiskolák közötti kerületi verseny volt, melyen Diószegi Dániel és Orbán Aladár zongorán, Balogh Lajos pedig hegedűn lett első.

A soproni Zeneiskola legnagyobb eseménye az 1950. április 17., 18. és 19-én rendezett országos ifjúsági Bach-verseny volt. A soproni Zeneiskola tanári kara Horváth József igazgató vezetésével rendezte ezt a nagy tömegeket mozgató fesztivált. A soproniakon kívül nem kevesebb, mint 300 ifju zenész jelent meg Sopronban az ország minden tájáról. Ugyanakkor 129 kiküldött tanár és zsűriző érkezett városunkba. A versenyen 37 zenei intézmény tanulói mérték össze erejüket. Április 17-én szovjet zenepedagógiai műveket mutattak be országosan ismert zenepedagógusok: Sándor Renée, Molnár Klára, Dénes Vera, Keresztesi Hédi, Zempléni Kornél és Hara László. Másnap voltak a verseny döntői, majd az utolsó napon a díjnyertesek díszhangversenye és az oklevelek kiosztása volt műsoron. A soproniak közül Orbán Aladár első (zongora), két kamaraegyüttes második, Takács Marika második (zongora) és Horváth Marietta (hegedű) ugyancsak második lett a nemes vetélkedésben. Ez a sokáig emlékezetes verseny a Zeneiskola jóhírnevét öregbítette. Az előkészítő munkából és lebonyolításból a Pedagógus Szakszervezet zenei munkaközössége is kivette részét.

A Zeneiskola 1955. évi tanári kara: Horváth József igazgató, H. Hernfeld Pálné, B. Kossow Mária, A. Mihálka Margit, dr. Fendler Károlyné, Kotányi Lászlóné, N. Pongrácz Erzsébet, B. Stamford Ilona, Maros Ernő, Mühl Alfréd, Sinkó Ferenc, Törzsök Béla. Az óraadók közül legtöbb óraszámban tanítottak: Barlai Margit, Horváth Marietta, Orbay Lászlóné, K. Vojtkó Margit, Grósz Károly, Horváth Mihály, Hoffer Ottó, Jandek Gusztáv, Klafszyk Henrik, Radó Ferenc.

372(A felszabadulás óta távozott a soproni Zeneiskola kötelékéből, részben nyugdíjazás, részben áthelyezés révén: Haniffel Emilia, V. Simon Atala, Fellegvári György, Gombás Ferenc. Itt kell megemlíteni az időközben Sopronból eltávozott Fasang Árpádot is, aki éveken keresztül tanította a Zeneiskolában a felső osztályok szolfézsát, összhangzattanát.)

*

Nem volna teljes a város 10 éves zenetörténete, ha nem emlékeznénk meg azokról a Zeneegyesületen és Zeneiskolán kívüli zenei egyesületekről, melyek feltétlenül előbbre vitték Sopron egyetemes zenekultúráját. Legelőször is a kórusokról szeretnék szólni. A felszabadulás előtt jelentős volt Sopron kóruskultúrája. A Zeneegyesület vegyeskarán kívül 50–60-as létszámmal működött a Férfidalkör, Vasutas Énekkar, Testvériség Munkás Dalárda, Concordia, Dalfűzér, Gazdapolgár Énekkar, Iparos Dalárda stb. Ezek az énekkarok nagyrészt polgári egyesületek voltak, minden különösebb társadalmi háttér nélkül. A

felszabadulás után a Férfidalkör egyideig még tovább folytatta működését, de azután végleg bezárta kapuit. Nem létezik már a Gazdapolgár Énekkar sem, mely az 1943–44-es években részben a Volksbundnak adta magát. A Concordia is beszüntette működését. A nagymúltú Dalfűzér egy-két próba után ugyancsak a múlté lett. Közvetlen a felszabadulás utáni években a Vasutas Énekkar, az Iparos Dalárda, a Testvériség kezdte meg, illetve folytatta működését.

A *Testvériség* hamarosan a Vasgyár énekkara lett, Szeghegyi Árpád, majd Horváth József vezetésével. Ez az énekkar a továbbiak során a *Vasöntöde* keretében működött. Itt már Törzsök Béla vezényelte. Több jólsikerült hangverseny után szünetelt, majd újra kezdte munkásságát. A *Vasutas Énekkar* 1939-ben alakult, mint férfikar és a felszabadulás után szintén férfikarként folytatta működését e sorok írójának vezetésével. A kórus közben Vidor József szervezésével átalakult vegyeskarrá. Jelenleg Lomoschitz Pál a karnagyuk és szépen működnek, főleg madrigálok és kisebb méretű népdalfeldolgozások bemutatásával. Az Iparos Dalárda KIOSZ Énekkarrá változott, de ugyanakkor új életünk színeként megjelent a szövetségi iparosság. Az itt tömörült iparosság először férfikarként, majd hamarosan vegyeskarrá alakulva kezdte meg működését. Zagyva Imre volt alapító karnagyuk, majd Fasang Árpád vezetésével emelkedett a kórus a legmagasabb színvonalra. Hamarosan országosan ismert énekkar lett, s az országos versenyek során a harmadik helyet érte el. Számos jólsikerült hangverseny fémjelzi működését. Több ízben szerepelt a rádióban is. Fasang Árpád után Törzsök Béla, majd jelenleg e sorok írója a kórus karnagya. Legutóbb az Ünnepi Héten, majd 1955. június 17-én a budapesti MÁV szimfónikusokkal együtt rendezett hangversenyen szerepelt. Jelenleg is 80–100 taggal működik. A fentiekén kívül a kor szellemének megfelelően több üzemi és szakszervezeti énekkar alakult a felszabadulás után. Először is meg kell említeni a Pedagógus Énekkart, melyet Kovács Sándor vezetett. Magas nívót képviselt ez az együttes; kár, hogy a versenyek során elhangzott szakszerűtlen és szerencsétlenhangú bírálatok következtében kedvét veszítette. A Pamutipar nagylétszámú énekkara, szintén Kovács Sándor vezetésével, ugyancsak nagy reményekre jogosított, de ma már nem működik. Több üzemi énekkar: Ruhagyár (Jandek Gusztáv alapította, most Koh Ferenc vezeti), Téglagyár, Magasépítészet és több kisebb együttes munkájáról számolhatnánk még be, de ezek legtöbbje már a közelmúlté. Miért? Jogosan tehetjük fel a kérdést. Hová tűntek, hová veszték és kik felelősek ezért? Érdemes volna ezzel is foglalkozni és ahol lehet segíteni.

A zenekarokról is szólnom kell. Kis szalonegyüttesek keletkeztek (Posta, Selyemipar, Magasépítészet) különösebb létjogosultság nélkül. Az ott közreműködő tagok nagy része ugyanis régi tagja volt a Zeneegyesület zenekarának. Ma már nem lehet számolni velük. A fúvós zenekarok ugyancsak jó hírnévnek örvendtek Sopronban. A jelenleg működő két együttes a Textil Központi Együttes (Maros Ernő karnagysága mellett) és a Vasöntöde együttese (Tarján János vezetésével) igyekszik feledtetni a megszűnteket.

Az iskolai zenekultúra – függetlenül [374a](#) Zeneiskolától – mindig nagy hírű volt városunkban. Ha másra nem is gondolunk, mint az Éneklő Ifjúságra, vagy a Nyilvános Énekórákra, akkor már eleget mondtunk e két mozgalom nagy sikereiről. Jelenleg ezen a vonalon ugyanolyan kedvező a kép, mint a múltban. Elsősorban a DISZ–Úttörő Zenekart kell megemlítenem, mely a múlt évi Pedagógus Napon ünnepelte 5 éves fennállását. Jandek Gusztáv vezetésével kettős hivatást tölt be: A zenét kedvelő és zenélni tudó ifjakat bevonja a kollektív muzsikálásba, másrészt pedig utánpótlást nevel a Liszt Ferenc Zenekarba. Ma is nem kis számban ülnek olyan fiatalok a nagy zenekarban, akik a kollektív zenélést a DISZ–Úttörő Zenekarban kezdték. Ifjúsági kórusaink szintén jó hírűek. Nem egy közülük gyakran szerepel a rádió műsorában is. Elsősorban a Tanítónőképző leánykórusát kell megemlítenünk (Fasang Árpád, Törzsök Béla, Markó Lenke), továbbá az Óvónőképző kórusát (Lomoschitz Pál) és a Leánygimnázium énekkarát (Jandek

Gusztáv). Mellettük szép munkát végez még az Orsolya téri általános iskola énekkara (Kovács Sándor), Mátyás kir. utcai általános iskola leánykara (Kollman Lajosné) és a Színház utcai általános iskola leánykara (Tatay Jenőné).

373A soproni zeneiskola jelenlegi épülete

*

Szólnom kell még a Sopron városban folyó zenei kutató és irányító munkáról is. Közvetlenül a felszabadulás után dr. Csatkai Endre kutatásai és írásai jelentettek kezdetet ezen a területen. A továbbiak során Horváth József, dr. Berecz Dezső, Radó Ferenc írásai jelentek meg zenei bírálatként, vagy tanulmányként. Újabban Jandek Gusztáv foglalkozik mélyrehatóan a soproni levéltár és más helyeken található zenei régiségek felkutatásával és megírásával.

*

Számos zenei rendezvényről kellene még beszámolnunk. Hiszen az elmúlt 10 esztendőben nemcsak a soproni művészek, zenészek, énekesek, karnagyok adtak hangversenyeket, hanem a főváros is egyre több

rendezvényvel igyekezett a megnövekedett igényeket kielégíteni. Szólnom kell legelsősorban a »Gördülő Opera« sorozatos előadásairól. Az évek során nem kevesebbszer, mint 15 esetben látogatott el Sopronba az Opera. Kiváló énekesek: Gyurkovits Mária, Szecsődi Irén, Mátyás Mária, Tiszai Magda, Orosz Júlia, Lenosi Sári, Uher Zita, Svéd Sándor, Gera István, Reményi Sándor, Székely Mihály, Simándy József stb. számos esetben örvendeztették meg művészetükkel a soproni közönséget. Két ízben kiváló szovjet művészek látogattak el Sopronba. Ugyancsak nagyon sokszor üdvözölhettük városunkban a MÁV Szimfónikusokat, akik nemcsak a Gördülő Opera zenekaraként működtek közre, hanem több ízben önálló hangversenyt is adtak. Az Állami Népi Együttes két alkalommal aratott megérdemelt sikert. A Honvéd Együttes egyszer, a Belügyminisztérium Együttese pedig két ízben járt nálunk. A Győri Filharmóniai Zenekar is volt két ízben Sopronban, legutóbb 1955. július (Somogyi László Kossuth-díjas kiváló művész vezényletével). – Sajnos, arról is szólnom kell, hogy néhány éven keresztül az Országos Filharmónia és az általa bérbeadott műsorok nem minden esetben feleltek meg a művészi követelményeknek. A Tátrai Vonósnegyes kiváló produkcióját – közvetlen utána – felszínes, előkészületlen, nivótlan műsor követte. Ez azonban a jelek szerint, remélhetőleg, már a múlté.

Egy szomorú momentumról is meg kell emlékezni. Városunkban halt meg Sergio Failoni, a világhírű karnagy, aki soproni származású feleségével hozzánk jött gyógyulni és sajnos, itt lelta a halálát. Berecz Dezső 1948. július 27-én búcsúztatta a Soproni Újság hasábjain.

*

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Függelék. (A Liszt Ferenc Zeneegyesület műsorainak részletezése):

Függelék. (A Liszt Ferenc Zeneegyesület műsorainak részletezése):

1946. szeptember 29. 1. Mozart: Szerenád. G-dur. 2. Dowland: Könyörögjek-e? Orlando Lasso: Zsoldos szerenád, Virágének a XVI. századból. (Egyesület vegyeskara). 3. Beethoven: Ah perfido ária (Báthy Anna). 4. Bach J. S.: Zongoraverseny d-moll (V. Simon Atala). 5. Wagner-dalok (Báthy Anna). 6. Bach J. S.: Brandenburgi versenymű. G-dur. 7. Händel: Ünnepi Zsoltár.

1947. október 12. 1. Gárdonyi Zoltán: Szvit. 2. Bárdos Lajos: Istené az áldás, 375 Kodály Zoltán: Esti dal, Bárdos Lajos: Tiszai dallamok, Dana-dana (Hegykői Vegyeskar). 3. Horváth József: Versenymű hegedűre és zenekarra. 4. Kodály Zoltán: Psalmus Hungaricus.

November 16. Haydn: Az Évszakok (Raskó Magda, Kóh Ferenc, Tibor Zoltán).

December 13. 1. Schubert: H-moll, befejezetlen szimfónia. 2. Mozart: A-dur zongoraverseny, d-moll zongoraverseny (Fischer Annie).

1948. február 19. 1. Mendelssohn–Bartholdy: Szentivánéji álom. Nyitány. 2. Dvorák: Csellóverseny (Gombás Ferenc). 3. Csajkovszkij: VI. szimfónia.

Április 10. 1. Haydn: »Oxford« Szimfónia G-dur. 2. Mozart: Hegedűverseny A-dur (Cserfalvi Eliz). 3. Claud de Jeune: Elmúlik minden? John Dowland: Könyörögjek-e? Orlando Lassus: A visszhang. J. S. Bach: Már nyugosznak a völgyek, Ragyogva tűz a napsugár (Egyesület vegyeskara). 4. Beethoven: II.

szimfónia.

Május 8. Händel: »Chaconne«, Mozart: C-dur szonáta, Beethoven: Waldstein szonáta, Chopin: G-moll ballada, Schubert: Impromptu (Fischer Annie).

Szeptember 25. 1. Bartók: Román táncok. 2. Bartók: Magyar parasztdalok. 3. Liszt: Oh mily csodálatos... Kodály: Nausikaa, Horváth J.: Ha úgy lehetne meghalni (H. Dessewffy Bella). 4. Horváth J. Erdélyi népdalok hárfára és zenekarra (R. Molnár Anna). 5. Granjany: Ősz. 6. Debussy: Arabeszk (R. Molnár Anna). 7. Kodály: Marosszéki táncok.

Október 7. 1. Beethoven: A-dur szonáta (V. Simon Atala). Bach J. S. C-dur szvit, gondolkára (Scholz János). Schubert: Arpeggione szonáta (V. Simon Atala). Haydn: D-dur gondonkaverseny (Scholz János).

Goldmark új emléktáblája soproni lakóházán (Szakál Ernő műve)

December 18. 1. Haydn: Oxford szimfónia. 2. Rubinstein: d-moll zongoraverseny (A. Mihálka Margit). 3. Beethoven: I. szimfónia.

1949. május 7. Schmidthauer Lajos orgonahangevrsenye: Bach: Preludium és fuga D-dur. Bach: III. Brandenburgi verseny G-dur. Widor: VI. szimfónia. D. Aqin: Karácsonyi variációk. Szabad rögtönzés egy koráltémára. Schmidthauer Lajos: Vihar a Balatonon.

November 6. Liszt: Les Preludes, Liszt Es-dur zongoraverseny (Wehner Tibor). Ljadov: Orosz népdal, Bárdos: Réten, réten... Horváth: Kapuvári népdalok (Testvériség Dalárda). Kodály: Galántai táncok.

December 11. Mozart: A Figaro lakodalma nyitány. Mozart: Grófné áriája és Cherubini-ária a Figaro lakodalma c. operából (H. Dessewffy Bella). Beethoven: G-dur zongoraverseny (Ág Magda). Beethoven: Pastoral szimfónia.

1951. január 7. Beethoven: II. szimfónia. [376](#)Haydn: Gordonkaverseny (Fellegvári György). Csajkovszkij: VI. szimfónia.

Március 18. Liszt: Tarantella, Hacsaturján: Zongoraverseny (V. Simon Atala). Sosztakovics: I. szimfónia.

Április 22. Mozart: Don Juan nyitány, Mozart: A-dur hegedűverseny (Deák Ágnes). Mendelssohn: Hegedűverseny (Szabados Mária), Csajkovszkij: Hegedűverseny (Bodonyi István).

Június 10. Beethoven: Coriolán nyitány. Beethoven: Zongoraverseny, Esz-dur (Fischer Annie). Respighi: Köd, Schwartz József: Szivárvány havasán. Csajkovszkij: Voltam fűszál. H. Wolf: Tavasz (H. Dessewffy Bella). Schumann: Zongoraverseny a-moll (Fischer Annie).

November 19. Mozart: Szöktetés a szerályból nyitány. Beethoven: Hegedűverseny (Szerdahelyi László). Haydn: Üstdob szimfónia.

December 17. Schwartz József: Divertimento (bemutató). Beethoven: c-moll zongoraverseny (Rados Ferenc). Paganini: Hegedűverseny D-dur (Szász József). Saint-Saens: Gordonkaverseny a-moll (Botvay Károly).

1952. március 8. Reznicek: Donna Diana nyitány. Muszorgszkij: Éj a kopár hegyen. Hacsaturján: Hegedűverseny (Zathureczky Ede). Prokofjeff: Péter és a farkasok.

Április 19. Mozart g-moll szimfónia, Mozart G-dur zongoraverseny (V. Simon Atala). Beethoven: V. szimfónia.

Május 17. Rossini: Szevillai borbély nyitány. Smetana: Moldva, szimfónikus költemény. Mozart: Cherubini áriája. Verdi: Traviata. Puccini: Tosca. Puccini: Pillangókisasszony, áriák (H. Dessewffy Bella). Kodály: Hány János szvit.

Június 21. Mozart: Varázsfuvola nyitány. Mozart: A-dur zongoraverseny és Beethoven: c-moll zongoraverseny (Fischer Annie).

Október 18. Beethoven: Egmont nyitány. Beethoven: G-dur zongoraverseny (Zempléni Kornél). Beethoven VII. szimfónia.

November 15. Csajkovszkij: 1812. nyitány. Csajkovszkij: b-moll zongoraverseny (Németh Éva). Csajkovszkij: VI. szimfónia.

December 13. Wagner: Mesterdalnokok nyitány. Schubert: h-moll szimfónia.

Weber: Óceán ária az Oberon c. operából (Hegedüs Dallos Éva). Kodály: Galántai táncok.

1953. március 21. Mozart: Esz-dur szimfónia, Mozart: d-moll zongoraverseny (Simon Atala). Beethoven: Eroica szimfónia.

Május 16. Goldmark: Sakuntala nyitány. Mendelssohn: Hegedűverseny (Vadas Ágnes). Weiner: Divertimento. Berlioz: Rákóczi induló.

Június 13. Händel: Vízizene, Bach J. S.: II. Brandenburgi versenymű (Ernőházi Vilmos, Beyer Ernő, Nyulász Antal, Horváth Mihály). Carissimi: Örvendj én szívem. Scarlatti: Ki szerelemre vágyik. Lotti: Pur dicesti (H. Dessewffy Bella). Haydn: Óraszimfónia.

Október 24. Mozart: D-dur Divertimento. Beethoven: Esz-dur zongoraverseny (Benedikt Klára). Beethoven: VI. szimfónia.

November 21. Schubert: V. szimfónia, 10 Schubert dal (Báthy Anna). Schubert: VI. szimfónia.

1954. január 9. Debussy: Egy faun délutánja. Dvorák: Csellóverseny (Dénes Vera). Csajkovszkij: Diótörő szvit. Csajkovszkij: 1812. nyitány.

Március 20. Dvorák: Új világ szimfónia. Weiner: Contertino (A. Mihálka Margit), Ducas: Bűvészinás.

Április 24. Brahms: Variációk egy Haydn téma felett. Brahms: Hegedűverseny op. 77. (Zathureczky Ede). Beethoven I. szimfónia.

Június 12. (Jubileumi hangverseny) Goldmark: Sakuntala nyitány. Liszt: Esz-dur zongoraverseny (Fischer Annie). Kodály: Hány János szvit.

Június 25. Schubert: h-moll szimfónia, Dvorák: Új világ szimfónia. Csajkovszkij: 1812. nyitány.

Október 9. (Ünnepi Hét) Beethoven: III. Leonora nyitány. Beethoven: Ah Perfido és Haydn: Évszakok oratóriumából Hanna áriája (Báthy Anna). Beethoven: VIII. szimfónia.

November 13. Csajkovszkij: Olasz capriccio op. 45. Goldmark: Hegedűverseny (Garay György). Csajkovszkij: IV. szimfónia.

December 18. Mozart: Figaro házassága nyitány. Beethoven: G-dur zongoraverseny (Engel Iván). Beethoven: V. szimfónia.

377*1955. március 31.* Liszt: Les Preludes, Hacsaturján: Hegedűverseny (Zathureczky Ede). Kodály: Galántai táncok.

Április 6. Mozart: Jupiter szimfónia, Mozart: Exultate. Mozart: Szöktetés a szerályból, Constanza áriája (Gyurkovics Mária). Beethoven: III. Eroica szimfónia.

Június 10. Haydn: Évszakok oratórium (H. Dessewffy Bella, Littassy György, Kóh Ferenc).

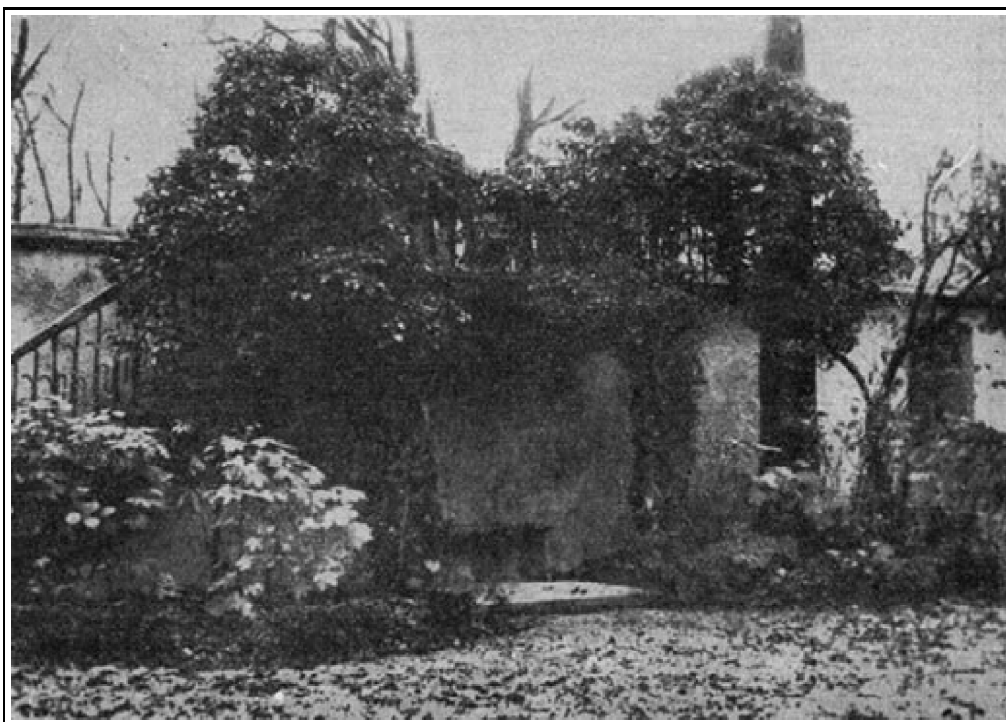
Október 15. Haydn Évszakok c. oratoriuma megismételve.

November 19. Goldmark: Sakuntala nyitány. Chopin: f-moll zongoraverseny (Tusa Erzsébet). Goldmark: Falusi lakodalom op. 26.

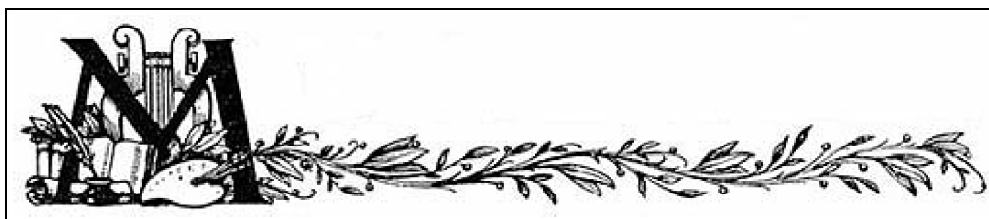
Az összes hangversenyeket Horváth József vezényelte.

(Fenti felsorolásban nem szerepel a kamarazene és az üzemekben, valamint a Celldömölkön adott hangversenyek.)

Lerombolt kertiház a Domonkos utca házsora mögött (1910 körül)

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

---

378 MEGEMLÉKEZÉSEK

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Becht Rezső: Bolgár Imre 1893–1932

**Becht Rezső: Bolgár Imre
1893–1932**

Azok közül való volt, akiknek sorsát a nyomtatott betűkbe rögzített gondolatok és érzések igézete irányítja. Lidércfényeket kergetett ringó lápok felett: költő volt – versek nélkül, író volt – művek nélkül, ember volt –

a kiteljesülés mámora nélkül.

Élete torzó maradt. Akkor tört ketté, amikor már-már befutott a célba, bár ez a cél nem az volt, amely az induláskor előtte lebegett. De még így is, tragikus töredékként is, volt valaki és cselekedett valamit, ami méltóvá teszi arra, hogy emlékét elevenen tartsuk.

*

Egyazon évnek egyazon napján születünk, hét éven át mögöttem ült a soproni líceum padjaiban, ám mindennél szorosabban a közös szenvedély: az irodalomnak, a könyvnek szeretete fűzött össze bennünket.

Tán azóta sem volt Sopronban nála megszállottabb mániákusa a könyvnek. Apai örökség volt ez. Apja, Bolgár Ignác, a lisztügynökség és újságírás két végletét próbálta karikába fogni. Hatalmas térfogatú ember volt, akiben a falusi származás vaskosabb jelei a fővárosi intellektualizmus kifinomult igényeivel kedélyesen keveredtek. A függetlenségi és 48-as párt helyi lapjában, a *Nemzetőrben*, időnként megjelent a „*Tallózás*” című szemelvény-gyűjtemény, melyben Bolgár Ignác a legújabb olvasmányából kitallózott gondolatfoszlányokat tette közzé. Idegen gondolatok kaptára volt, és ezt a hajlamát második, végzetes örökségként hagyta Imre fiára. Odahaza, a Templom utcai lakásban, egy törekeny, jóságos asszony reménytelen küzdelmet folytatott a könyvek, folyóiratok és újságok mindent elborító áradatával, és szüntelenül azon fáradozott, hogy némi józanságot vigyen férje és egyetlen fia betűvilágába.

Bolgár Imre 1893. június 5-én született a Sopron megyei Vág községben. A gimnázium első osztályát Budapesten végezte, onnan került a soproni líceumba. Mint kisdíák bámulatos hallgatagságával és – ha mégis megszólalt – dűnyögő halkszavúságával tűnt fel. Irtózott a hangos szótól. Őt csak a nyomtatott betűkben megnyilatkozó gondolat érdekelte égető szenvedéllyel, s ezért olvasott, olvasott és olvasott a pad alatt, az órák szünetében, otthon, az utcán, mindenütt. Az iskola évről-évre kevésbé érdekelte. A felsőbb osztályokban már alig vett tudomást róla, legfeljebb valami irodalmi vonatkozású témánál emelte fel tekintetét a pad alól, ahol éppen Bierbaum *Kakuk hercege*t vagy Arcübasev *Szanyinját* olvasta. Ha a tanár kihívta felelni, lomha készülődés közben még végigolvasta a megkezdett oldalt, majd sztoikus nyugalommal kiballagott a táblához, megvárta a szekundát, visszajött és megkönnyebbülten tovább olvasott.

Hízásra hajlamos, elpuhult teste az olvasásra volt teremtve. Hosszú, sötét hajfürtöktől körülengett homloka az örökös tenyérbetámasztástól lassanként elernyedt és a folyton szaporodó idegen gondolatok súlyától lankadtan horgadt le lobogó csokornyakkendője fölé. Senki sem tudott annyi könyvet átnyalábolva [379](#)cipelni, mint ő fekete malaclopója alatt, ahol hét év folyamán meghordozta az egész világirodalmat.

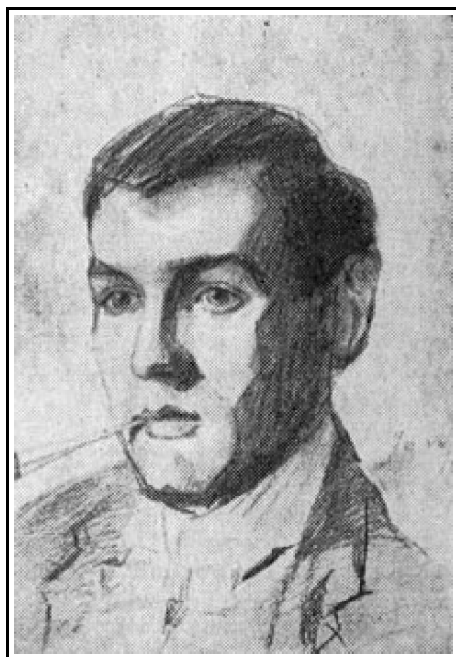
A magába habzsolt szellemi tápanyag idővel annyira feszítette, hogy keskeny „kutyanyelveket” vágott és azokon írni kezdett. Óra alatt időnként hátra bökött és egy-egy kutyanyelvet csúsztatott hozzám. Apró, gyöngybetűs írásával ilyenek álltak rajta:

Nézem ezt a kart, amelyben annyi el nem ölelt ölelések vannak.....

Mindig csak két-három sor és hét pont. Csak az intonálás izgatta, a többit a pontokra bízta. Ezek a pontok egész élete jelképeivé lettek.

Beszéde is olyan volt, hogy egy szóba, egy névbe belesűrített mindent. Mintha hűrt pendített volna meg, úgy mondta ki Baudelaire vagy Ady nevét, aztán hagyta tovább vibrálni... „Nesze!” – szólta, és vándorkönyvtárából kihúzta a *Nyugot* legújabb számát vagy a *Fővárosi Színházak Műsora*-sorozat utolsó füzetét. „Strindberg!!!” – suttogetta, mert közben már belépett a tanár, és ebben a „Strinberg”-ben benne volt

egy kétkötetes méltatás.

Bolgár Imre
Bielitz Margit ceruzarajza Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Halk duruzsolással forrt a fiatal bor az osztálynak abban a részében, ahol mi ültünk. Mellettem Kássa Gabi Goya *Caprichos* című sorozatának képeit nézegette a pad alatt, vagy a Széchenyi tér fáinak zöld reflexeit tanulmányozta a tanár arcán. Imrétől jobbra Csatai József pókhálóbetűkkel egyoldalas drámákat írt, miközben folyton a fejét rázta, mintha a gondolatok tolakodó légseregét akarná elhessegetni. Osgyán János méltóságos magyar disztichonokba öntötte át a latin és görög auktórokat, Wedl Frigyes pedig a nyolcsoros kottaírás alapjait fektette le.

A vakációk alatt Imre rengeteg könyvvel és kutyanyelvvél visszavonult a pusztába: Ebergőcre, a rokonokhoz, s csak akkor mutatkozott újra, amikor kifogyott a betűből. Ilyenkor kinyitotta a zongorámat, kiválasztott egy halom kottát és „játszd!” Órákig elhallgatta a zenét, némán magába roskadtan. Évekkel később Peter Altenberg, a bécsi költő, egyszer azt mondta neki: „Még nem találkoztam emberrel, aki ilyen gyönyörűen tudott hallgatni, mint ön, szerkesztő úr.”

A könyv és a zene mellett volt még egy harmadik szenvedélye is: a festészet. Kedvéért még hosszabb gyalogtúrákra is elszánta magát, le az Anger-réti fűzfákhoz vagy a Fertőhöz, ahol Kássa Gabi szokott festeni. Tikkadt nyári délutánokon Ágoston Ernőnek ült modellt, akit Imre rózsás arcú és a korai borotválkozás kékes tónusai érdekeltek.

Hetedikesek voltunk, amikor egy reggelen, az órákői szünetben Imre, nála szokatlan izgalommal, megragadta a karomat és egy fiatal férfira mutatott, aki a líceum udvarán Nagy Lajos teológusköltővel beszélgetett. Azzal a bizonyos hangsúllyal, amellyel Ady nevét szokta kimondani Imre fojtottan felkiáltott: „Nézd, ott áll Gyóni Géza!”

Gyóni Géza, a *Soproni Napló*, később a *Sopron* új szerkesztője, kit mint költőt akkor még csak kevesen ismertek, teljesen olyan volt, amilyennek mi akkoriban a zsenit elképzeltük. Sötét, daliás férfi volt. „Arckép helyett” című versében ő maga írja: „Nem csetlem-botlom nyavalyásan, S a vállam sem költői váll.” Ruházatában, szikrázó szemében, lobogó hajában, hangjában viharokat hordott. Annyi összesűrített szellemi energia áradt belőle, hogy közelében villamos szikrák sistergését véltük hallani. Nagykarimájú fekete kalapot, lazán kötött fekete nyakkendőt és bársonygalléros [380](#) fekete köpenyt hordott. Imre már vagy egy éve ugyanígy öltözködött.

Ettől kezdve Imre eltávolodott tőlünk. Megtalálta azt a Napot, melynek rendszerébe bolygóként belesimulhatott. Diákvoltáról megfélekezve teljesen átadta magát Gyóni Géza varázsának. Benjáminjává lett annak a körnek, melynek tagjai Nagy Lajos, a költő, Richly Rezső az alkotás lázától sorvadó író, Mayer Géza, az aszkétafejú újságíró, aki olvasottságban még Imrével is felvette a versenyt, Ágoston Ernő, az induló festő, aki ceruzája hegyére tűzte a soproni Olympos isteneit, valódi és dilettáns újságírók, színészek és egyszerű szatelliták voltak.

Imre napról-napra titokzatosabb lett. Reggelente elnyűtten, gyulladt szemmel ült be mögém a padpa és dünyögve homályos célzásokat tett hallatlan éjszakai élményekre, abszinthra és egyéb vadszínű gyönyörökre, majd hátam fedezékében lázasan dolgozni kezdett. Mert titokban már színházi kritikákat, könyvismertetéseket és karcolatokat írt a helyi lapoknak. Az osztály nevetett vagy bosszankodott pozórságán, csak én bíztam benne, bár aggódtam is érte.

Lematuráltunk, de Imre nélkül. Ő Ebergőcre ment száműzetésbe és készült a pótvizsgára, mert ősszel Pesten be akart iratkozni az egyetemre rendkívüli hallgatónak, amíg a maturát is le nem tette.

*

Ősszel már Pestről jöttek utánam, Lipcsébe, a lihegő, lázas levelek. Mámorosan kóválygott egyetem, színház, szerkesztőségek, nők, írók és piktorok között. A kiszáradt szivacs mohóságával szívta magába Pestnek minden édes és keserű nedvét. „Vagy öt színdarab-témám nyugtalanít... Csak nagyon frissek... Majd ha lehiggadok... Majd, majd... Még mindig a két sorok írója vagyok...” Délelőtt az egyetemre járt, délután a maturára készült, este a *Magyar Gazda* szerkesztőségében mezőgazdasági híreket gyúrt. Pest fenéig felkavarta ezt az egyet akaró, de a keresésben ezerfelé kóválygó lelket. Térdreborult valódi és képzelt szenvedései előtt, mert a kintől és szenvedéstől várta a megváltást. Kavargó káosz volt, mely pózokba burkolva szégyelte magát. Ha néha végigírt egy tizenkétsoros chansont (komolyabb nevet nem mert neki adni), akkor fuldoklott az örömtől, de másnap már megvetéssel félredobta. Aki csak felületesen ismerte, az megmosolyogta, ahogyan fáradhatatlanul le-leeregette lelke kerek-kútjába a merítővödört és mindig csak néhány cseppet tudott felhozni vele. Pedig az a bizonyos Nietzsche-i felhő volt, melyből bármely pillanatban kitörhetett a villám. Lázasan kereste a villámot kiváltó ellenpólust, sokszor már érezte is közeledtét, ám egy nagyszerű cím és pár felvillanó gondolat után a sugárzás pontokba szürkült. „Már megint túl vagyok az evoékon és hallalikon” – írta. „Egetverő akarások és két sorokig való eljutások...!”

Hívtam, jöjjön ki ő is világot látni. Jött is. Otthagyta a pesti örvényeket és beiratkozott Majna-Frankfurtban az újságírói iskolába. Ekkor már sejtette, hogy az ő végzete talán mégsem a vers és a regény, hanem az újságírás. A szellemi levegőváltás eleinte jót is tett neki. A lassúbb sodrású németes életmód megnyugtatta. Nappalait a Rotschild-könyvtárban töltötte, estéit az operában vagy a színházban. Megtanult tempózni a rendszertelen csapkodás helyett. „Némileg megváltoztam” – állapította meg. „Dolgozom: két színdarab, egy operalibretto, versek...” Torzók maradtak ezek is. Kissé megcsappant arccal, hosszú fürtjei

nélkül tért haza. Akkor készítette róla Bielitz Margit az itt közölt ceruzavázlatot.

1913 őszen a sors újabb megpróbáltatás elé állította. Bevonult katonának Bécsbe, a csász. és kir. 37-ik gyalogezredhez, hogy leszolgálja egyéves önkéntesi évét. Amikor egy vasárnapi kimenője alkalmával először találkoztunk, és látta szememben a csodálkozást szűk bakanadrágján és pléhsasos csákóján, végignézett magán és megadással mondta: „Hát igen, de ne beszéljünk róla.” Megigazította orrán a cvikkert és bajonettje felett a könyvnyalábot, melyet most is cipelt. Sok baja volt emiatt, de ő sztoikusán tűrte a felettesek szarkazmusát és a büntetéseket az elmulasztott tisztelgések miatt. Talált a bakák között egy cseh muzsikust, azzal hegedültetett magának órákon át sűrű kaszárnyaáristoma idején. Nem akarta beismerni, hogy a katonaélet jó hatással volt rá. A fegyelem és a kaszárnyarend életében is valamiféle rendet teremtett. Amíg a század kiért a 381 Schmelzre vagy a Praterba, volt ideje kihordani magában egy gondolatot, melyet aztán a kaszárnyaágyon csak le kellett írni.

Gyanútlanul éltük az ősbéke utolsó nyarát. Vasárnaponként feljött hozzám, a szabad civilhez, zenét hallgatni. Utána a Ringen ültünk, a kávéházak teraszán, és amíg én beszámoltam az elmúlt hét kulturális élményeiről, addig ő szorgalmasan felugrált, hogy tisztelgjen az arra haladó tiszteknek.

Akkoriban jelent meg első novellám. Amikor diadallal eléje tettem, Imre jólelkű gúnnyal fogadta a nagy eseményt és még szótlanabb lett. Bizonyára árulásnak vette, hogy én végigírtam valamit, amíg ő csak a pontokig jutott.

Aztán eljött az a sorsdöntő nap, amikor a bécsi utcákon végigszáguldottak a rikkancsok, és a második emeleti szoba csendjét is kettéhasította a vészkiáltás: „Extraausgabeee...! Háború Szerbiával...!”

Imre némán felcsatolta a derékszíjat és feltette a pléhsasos csákót. Én a sétatálcá és a Girardi-kalap után nyúltam. Rohantunk a felbolygatott bécsi néppel a hadügyminisztérium elé, melynek erkélyéről valaki egy Klopstock-vers kongó komorságával kihirdette a háborús manifesztumot. „Kitört a szellem pestisjárványa”, szólott Imre, de dűnnyögését elnyelte a Prinz Eugén-dal vérforraló dallama. Aztán Imre felszállt a csikorgó villamosra, és amíg csak látott, búcsút intett Ibsen *Peer Gyntjével*, amelyet aznap kért tőlem kölcsön.

Dehogy sejtettük mi akkor, ott a Schwarzenberg-Platz sarkán, ahogy a távolodó villamos tizenhat esztendőre szakít szét bennünket. Imrét még aznap éjjel vitték Szerbiába, és is csomagoltam, hogy haza utazzak bevonulni. Őt már az első harcokban kidöntötte a gránátnyomás, én pedig elindultam északnak, az orosz harctérre és tovább, egészen a Japán-tenger partjáig.

Amikor hat év után ismét a Deák teret éreztem a talpam alatt és kezdett lehámlani rólam az ázsiai bénultság, hiába igyekeztem Imre nyomára akadni. Elesett, mondták. Belgrádban él, mondták mások. Voltak, akik Moszkvát emlegették. Apja közben meghalt, anyja elköltözött Sopronból, nem volt, aki bizonyosat tudott volna róla.

1930 tavaszán aztán a *Neue Freie Presse* egy nemzetközi rádióproblémákkal foglalkozó cikke alatt szemembe szökött egy név: Emmerich Bolgár. Imre és a rádió! – sehogysem tudtam összeegyeztetni a hallgatólag betűimádót a harsány, lármás ifjúkorát élő rádióval. De néhány hét múlva a *Nyugatban*, hasonló témakörű cikk alatt ismét az ő nevét találtam. Mohácsi Jenő, aki akkoriban Madách *Az ember tragédiájának* német fordításán dolgozott és ezzel kapcsolatban a bécsi rádió vezetőivel tárgyalt, adta meg Imre címét.

Két hétre rá a bécsi Promenaden-Caféban meghatódva kutattuk egymás arcát. Az övé majdnem ugyanolyan

volt, mint régen, de elnehezült vonásait az agyonhajszoltak és szívbajosok ványadtsága árnyékolta. Akkor jött a szanatóriumból, ahol egy párizsi rádiókongresszus izgalma pihente ki.

– Mit írsz? – kérdeztem sután, hogy valahogy feloldjam elfogódottságunkat. Válasz helyett hátranyúlt az újságpolcra a *Radiowelt* legújabb számáért. „Ezt írom.” Megszagolta a még friss nyomást. „Látod, ez a szag fog tönkretenni... A friss betűnek a szaga... Ez a halálom, mert ez az életem... Minden szombatra negyven oldal friss betű... Minden héten cafatosabb idegek és akadozóbb szív...”

– Mi vagy alapnál? – Főszerkesztőhelyettes, vagyis utolsó az utolsó szedőinasnál, mert nekem nincs se éjjelem, se nappalom. Mert – igen – mert azt akarom, hogy a lap jó legyen... Jobb, mint a *Radio-Wien*, az osztrák rádió hivatalos lapja... És jobb is, mert nekünk több az előfizetőnk mert mi vagyunk az ellenzék, a rádiószenimentalizmus ellen küzdő rádióforradalmárok..

– És – az irodalom? – Értlek. Az – nincs. Azaz – van, de még nincs, mert a kezdő sor még nem regény és a jó cím még nem vers...

A következő két évben sokszor ültünk együtt. Egy-egy ilyen beszélgetés, mondta, többet ér neki két heti pihenésnél. Újra végigültük a Ringen a kávéházakat, de most már nem Imre ugrott fel tisztelegni, mint valamikor, 37-es korában, hanem neki köszöntek nagy tisztelettel. Híres nevek viselői voltak köztük: Theodor Csokor, Felix Salten, René Fülöp-Miller. Mert időközben az egykori soproni licistából Bécs egyik legismertebb [382](#)rádiókorifeusa lett. A *Ravag* hivatalos írói bíráló tollától félték, a kívülrekedtek tőle várták, hogy megnyissa előttük a rádió hullámain. Az örökös keresőnek a sors hivatást adott. Úgy érezte, küldetést teljesít, amikor minden idejét, tudásának nagy távlatait és minden idegszálát ennek a fiatal, népeket összekötő hatalomnak a szolgálatába állítja. Ő, aki embert soha meg nem bántott, most kérlelhetetlenül, de mindig nobilesan vívta a harcot azért hogy az osztrák rádió méltó társává váljék a bécsi zenekultúrának. És ezt joggal tehette, mert a soproni években magába habzolt és később a testi és lelki szenvedésekben kinemesült átfogó műveltsége csaalhatatlan ízléssel és ítéloképességgel ruházta fel. Ha ma a bécsi rádió műsora elismerten példamutató, akkor ebben Bolgár Imrének is része van.

Egyike lett azoknak, akik külföldre szakadva, hazájuknak tiszteletet és megbecsülést szereznek, bár otthon alig vesznek tudomást róluk. Annál jobban ismerték Imrét odakint. Degeszre tömött zsebeiben, melyekben egész irattárát magával cipelte, Thomas Manntól lefelé minden rendű és rangú író és művész levelét meg lehetett találni.

Erős érzelmi szálak fűzték Magyarországhoz. Ha csak tehette, átrándult Pestre, ahol édesanyja élt. Szabadsága egy részét mindig a Balatonnál töltötte. Ide vonult vissza, ha jelentkezett a régi kísértő, ha a kritikusból kikíváncozott a költő. Talán érezte, hogy már nincsen sok ideje, és még az utolsó órában meg akarta írni azt a művet, amely diákkora óta életért rimánkodott benne. De a kritikus erősebb volt és irgalmatlanul elvetette, amit a költő írt.

Egyszer, éjfél után, egy bécsi borpince mélyén elmondta, hogy mi történt „közben”:

– A gránátnyomás után, mint rokkantat, a belgrádi haditudósító-központba vezényeltek... Hangulatos harci cikkeket irattak velem éveken át... Tudod te, mit jelent az, parancsszóra „hősi” novellákat írni?! Én, a legcivilebb civil?!... Később sikerült egy pesti laphoz bekerülnöm kritikusnak... Itt ért a forradalom... Akkor már fiatal férj és néhány hetes apa voltam. A következő stáció persze Bécs volt... emigráció... nyomorgás, tengődés különféle lapoknál... Elválás a színésznő-feleségtől és a kisfiamtól... Amikor már a szélén voltam mindennek, akkor visszarántott a végzet és 1926-ban benyomott a *Radiowelt*

szerkesztőségébe... Tetszett... Dolgozni kezdtem, mint a megszállott... Másodszor is megnősültem, elvettem egy szelíd, csöndes nőt, – olyat, amilyen az édesanyám – aki nemcsak élettársam, hanem munkatársam is... Neki diktálok, ő fésüli át a cikkeimet, mert öregem, én még ma sem tudok rendesen németül... Megszületett a második fiacskám is, Mihály... Nemsokára a lap főszerkesztője leszek... Akkor megírom végre a könyvemet... Na, ennyit se beszéltem már évek óta egy huzamban... Igyunk rá!

1932 nyarán már mint a *Radiowelt* főszerkesztője fogadott. Boldog volt, tele életkedvvel és tervekkel. Legbüszkébb arra volt, hogy kemény harcok árán a bécsi rádióban előadhatta Madách *Az ember tragédiáját* Mohácsi Jenő mesteri fordításában, és a nagy sikerre a világ első német prózaszínháza, a *Burgtheater* is kaput nyitott a magyar géniusznak.

A nyárra Dornbachban egy kis villát bérelt. A verandán alig tudott leültetni, mert széken, asztalon, de még a padlón is garmadában heverték a könyvek és folyóiratok. Csöndesen folyt közöttünk a beszéd. Néha ellágyulva magához ölelte az ölében ülő kis Mihályt: „Talán nem is fontos az a meg nem írt könyv... Két fiam van, ez felér egy gyűjteményes kiadással...” Később csödesebben hozzátette: „Éppen ezért kellene mégis megírni... Nem tudom, mi van velem? Tele vagyok boldogsággal és szorongással...”

Az utolsó villamosig ittuk ott a verandán a fekete sört. Egy háromrészes rádiójáték megírására biztatott. Megbeszéltük a témát azzal, hogy két hét múlva megküldöm neki az első felvonást. Éjfélkor lekísért a végállomásig: „Aztán küldd ám mielőbb... Őszre kihozzuk... Na, szervusz, ma szép napom volt...”

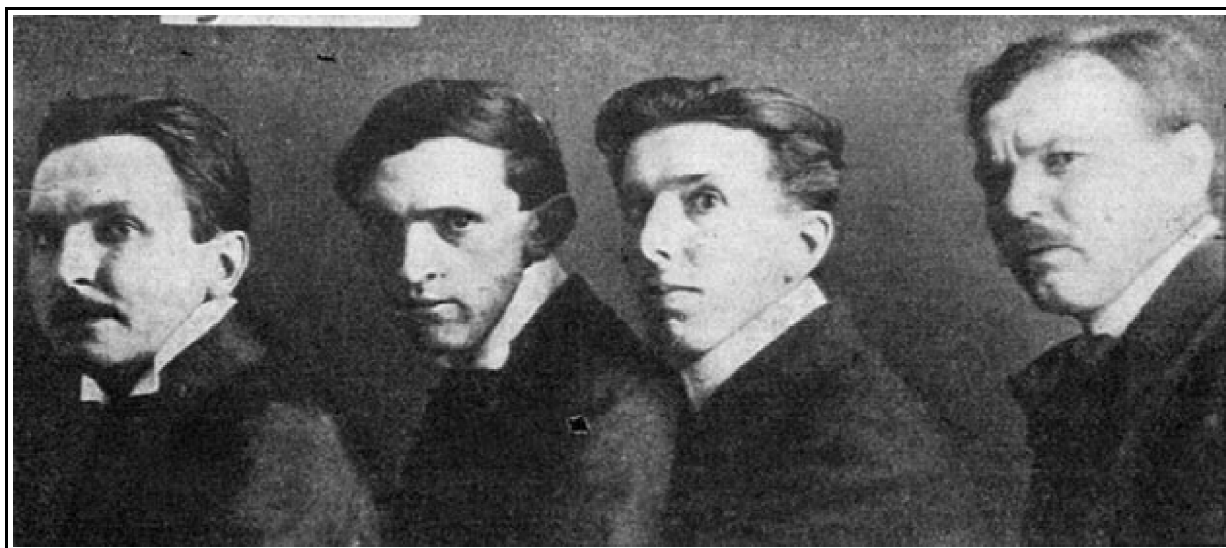
A villamos elindult. Integtetett utánam, amíg csak el nem nyelte az éjszaka.

*

Két hét múlva elküldtem neki az első felvonást. Válasz nem jött. Sürgetésem **383** is válasz nélkül maradt. Újra nekiültem, hogy a mi kedélyesen-goromba levélstílusunkban ilyenfélét írjak neki: Csak korai haláloed tehetné megbocsáthatóvá konok hallgatásodat.

Eltoltam a levélpapírt és a *Pesti Napló* még felbontatlan példánya után nyúltam. És aztán megbocsátottam neki, mert egy nekrológ felett az ő nevét olvastam. Harminckilenc éves korában a csökönyös szíve pontot tett élete mögé. Meghalt, úgy mint megkezdett művei – szép lendület után pontokba csendesedve...

De nevét és élete értelmét a rádió története feljegyezte.

Gyóni Géza, Richly Rezső, Mayer Géza, Nagy Lajos
(Ún. enyveshát-kép 1911. körül)

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Struglitz József 1892–1956

Csatkai Endre: Struglitz József 1892–1956

Külső megjelenésében igénytelen, szerény ember eredményekben nagyon gazdag életének végére tett pontot a végzet 1956. július 25-én: ezen a napon halt meg Sopron zeneéletének egyik, szinte holtáig fáradhatatlan oszlopa, Struglitz József karnagy.

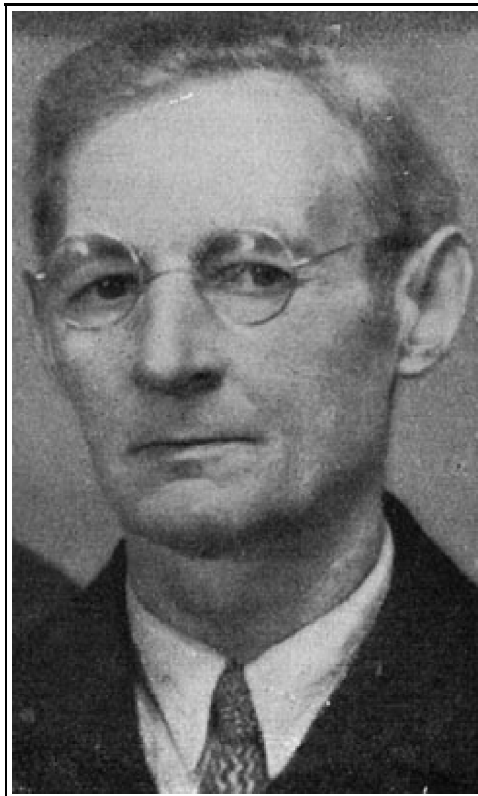
Élete példázat lehet arra, hogy mostoha körülményeket is hogyan tud legyőzni a hivatottság érzete.

1892-ben született, soproni csizmadia negyedik gyermeke volt. Az apa akkor halt meg, amikor a kis Pepi csak a második életévét érte meg. Nyomorban nőtt fel: egyik fivérét taníttatták, kosztos diákok foglalták el az egyetlen szobát, jómagát valami leküzdhetetlen vágy vonzotta a zenéhez, ám a szegény özvegynek nem telt hangszerre. A fiatal fiút az iskolából is ki kellett venni, üvegesinasnak adták. Az ízlést, jó szemmértéket kívánó mesterség megfelelt neki, még hozzá gyakran hoztak keretelésre a műhelybe jobb képeket, így keletkezett másik nagy vonzalma, képek, főleg régi festmények iránt. Már segéd volt, midőn egy alkalommal a Bécsi domb elszórt házainak egyikéből fuvolaszót vitt feléje az esti szellő. Kedvet kapott erre a hangszerre, csak az volt a baj, hogy otthon a diákok miatt nem gyakorolhatott, így hát kijárt a Bécsi dombra és ott üldögélve tökéletesítette tudását annyira, hogy nemsokára tanítómestere, Schekulin beszerezte a színházi zenekarba. Becsvágyát ez sem elégítette ki, zongoraórákra járt Hämrich Alajos egyházi karnagyhoz, majd annak halála [384](#) után leánya, Hämrich Lujza vette át a tanítást, sőt énekelni is tanította.

1918-ban a frissen létesült Anya- és Csecsemővédő Egyesület a mindenféle háborús gyűjtés megcsapolta soproni társadalomhoz nem mert kérő szóval bekopogni, hanem műkedvelő előadás jövedelmét tartotta inkább célravezetőnek. Az egyesület alelnöke nem az általában megszokott műkedvelőkhöz fordult, hanem

az előadást ismeretlen erők bemutatására is fel akarta használni. Akkoriban tért haza Sopronba egy fiatal özvegy, a város egyik vezető személyiségének unokahúga. Szép, iskolázott hangja volt, felkérték, elvállalta a szereplést. Szendrői József, megyei tisztviselő ünnepi alkalmakra egész ügyes verseket készített, a prologusra kérték fel; elszavalásra Edelmayer Rózsika vállalkozott. A fiatal Scholz János csellójátékkal kívánt bemutatkozni, a Jausz fivérek kamarazenére jelentkeztek; végre az egyesület vezetője Edelmayeréknél figyelmessé lett egy fiatal üvegesegédre, akinek bársonyos, mély baritonja még nem zengett nyilvánosan sohasem. A szíves meghívásra örömmel vállalkozott. Most jött a baj: az elsőnek felkért dáma levélben értesítette az egyesület vezetőségét, hogy ő, előkelő család sarja, nem szerepelhet együtt egy műsorban üvegesegéddel. Így hát önkéremény volt meg a friss műsorú előadás és Struglitz József, az üvegesegéd nagy sikerrel énekelte a Bűvös vadász egy áriáját és egy Schubert-dalt. Zongorán tanítómestere kísérte, Hämrich Lujza, hamarosan haláláig hűséges hitvestársa.

A szereplés ugyan figyelmet keltett, de Struglitz ezt a sikert nem aknázza ki, magasabb feladatokat kapott: 1919-ben rábízták a Szt. Mihály templom énekkarának vezetését, majd a következő évben a Concordia nevű énekkart is átvette. 1920-ban Fűhrer: Krisztus hét utolsó szava című, Sopronban kedvelt oratórium vezényletével mutatkozott be Sopron zenebarát közönségének.

Bár nem egy sikert mutathatott fel, mégis elég gúnyos fogadtatásra talált kérelme, hogy az említett karnagyi állást immár véglegesen vele töltsék be. Még a kötelező vizsga letétele előtt Struglitz 1922-ben a városunkban 10 éve nem hallott Mozart-Requiemet tanította be, a siker eloszlott minden kételyt és a választás az ő javára dűlt el; ezzel a soproni egyházi zenének újabb virágzása kezdődött, amelynek főbb állomásai 1929. és 1930. november elsején Mozart Requiemjének újabb előadása, majd 1930. szeptember

28-án és 1938. augusztus 20-án Mozart Koronázási Miséje, 1932. szeptember 4-én Haydn Nelson miséje.

Struglitz legkiemelkedőbb teljesítménye azonban Haydn Teremtés című oratóriumának bemutatása volt 1930. április 6-án, jóformán tisztára műkedvelőkkel és mégis maradandó hatással. 1932-ben június 11-én ismét vezényelte, de akkor már a szólokat Dessewffy Bellával az élükön hivatásos énekesek adták elő. A nagy hatást keltett előadást Kóh Ferenc kivitte a templomból és 1932. szeptember 3-án igen érdekes világitási lehetőségeket kieszelve, a városháza előtt elhangzott a nagyszerű mű és az elismerten jó előadás, melyet még néhányszor ismételtek a következő héten és rádióban is közvetítettek.

A fentiekén kívül a hosszú évtizedes működés alatt Struglitz még számos nagy mester egyházi művét tanította be, **385**még Beethoven: C-dur miséjét is, de húmaradt a két legklasszikusabb óriáshoz. A felszabadulás után is többször átvette énekkarával és zenészeivel a Nelsonmisét, újból és újból elmerült a Teremtés és a Requiem szépségeiben, sőt néhány héttel halála előtt, 1956. június 17-én, már nagybetegen vezényelte a Teremtést; élete legnagyobb diadala egyúttal a hatyúdala is volt.

Nemcsak vezetője volt a rábízott énekeseknek, zenészeknek, hanem maga is gyakorlott énekes és zenész lévén tanítója; nem fölényes karmester, hanem pontról-pontra magyarázó és átélésre készítő munkatárs. Szerénysége szinte közmondásszerű volt. Aki hatalmas műveket derekasan interpretált, bármely kisebb-nagyobb alakulatot kisegített akár énekkel, akár hangszeres zenével. Valószínűleg akkor sem érzett elégtételt, amikor a Teremtés sikeres előadásainak során éppen az a dáma jelentkezett, hogy a karban helyet kaphasson, aki 1918-ban restellt vele egy műsorban szerepelni.

A zene mellett nagy szerelmese volt Struglitz a természetnek, szabad idején örömet turistáskodott és mint említettük, szerette a régi képeket; amit összegyűjtött, szelnek is eresztette, mert hát családjának gondjai mégis előbbrevalók voltak mindennél.

Temetésén százak vettek részt, a sírig kísérte azoknak hálája, akiket rávezetett a klasszikus zene művelésére vagy szeretetére.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Jáki Gyula: Csapody István dr. 1856–1812

Jáki Gyula: Csapody István dr. 1856–1812

1856. december 25-én született Sopronhorpácson az újabkori magyar orvostudomány nagynevű művelője és a magyar szemorvosok egyik büszkesége: Csapody István. A tizennégy gyermekes kocsmáros és mészárosmester családjában ő volt a kilencedik szülött. Az elemi iskolába szülőfalujában járt, de a negyedik osztályba Kőszegen iratták be, hogy megtanuljon németül. 1867-től a soproni bencés gimnázium tanulója. A matrikulák nincsenek már meg, de a nyomtatott értesítők tanúsága szerint megszakítás nélkül itt tanult nyolc éven át. 1875-ben tett érettségi vizsgát. Jeles tanuló és ösztöndíjas volt. A kötelező tárgyakon kívül, mint magántárgyat, franciát is tanult. Budapesten iratkozott be orvostanhallgatónak és az élettan lett kedves tárgya egészen addig, amíg szemészetet nem kezdett hallgatni. Ekkor elhatározta, hogy ezt választja szűkebb szakmájául. 1880-ban történt doktoravatása után Schulek professzor, a nagyhírű magyar szemész klinikájára került. Mesterén kívül Fodor József professzor, a magyar közegészségtan úttörője volt rá nagy hatással. 1890-ben magántanári képesítést nyert »A szemvizsgálás gyakorlati módszerei« című tárgykörből, öt év múlva pedig ny. rk. tanári címmel tüntették ki. A budapesti poliklinika főorvosa, a MÁV

orvosi tanácsadója lett.

Amikor Schulek klinikájára került, a legkorszerűbb szemészeti iskola tagja lett. Kitűnő szemmel látta meg a reávaró 386 feladatokat. Ő szerkesztette meg a magyar látáspróbákat. Ezek falitábláit maga számította ki. A »Látáspróbák« első kiadása 1886-ban jelent meg a Franklin Társulatnál tökéletes könyomatú táblákkal. Értékét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy azóta, tehát hét évtizede használják és 1943-ban az ötödik kiadása jelent meg.

Csapody István írta meg az első magyar szemészeti tankönyvet és ő alkotta meg a magyar szemészeti műnyelvet. »Útmutató a szemészetben« szerény címet adta ennek az 1890-ben Budapesten, Nagel Ottó kiadásában megjelent könyvnek, amely évtizedeken át az egyedül megbízható vezetője volt orvosoknak és szemész-szakorvosoknak. A tiszta magyar nyelven írott, korszerű, de igen sok vonatkozásában egészen eredeti, élettani beosztáson alapuló tankönyv több kiadásban, 1902-től »A szemészet kézikönyve« címen jelent meg.

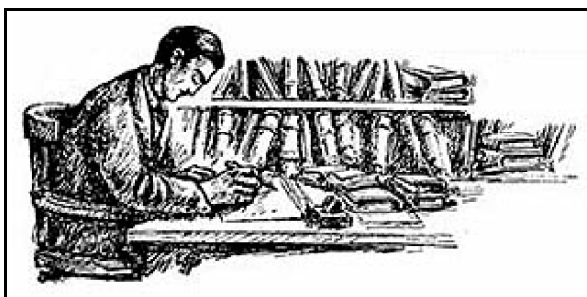
A nagyszerű megfigyelőt, a kiváló klinikust sok kérdésben (látóhártya-szakadás, szírványhártya korai sorvadása zöldhályogban, a szemfenéki betegségek értágító kezelése) fényesen igazolták a későbbi hazai és külföldi tapasztalatok. A szem maródásáról szóló munkája még ma is korszerű. A külföldi szemészek is tudomásul vették és elismerték munkásságát, megfigyeléseit, megállapításait. Szemészeti közleményeinek száma 90 és ezek közül nem egy német és francia nyelven jelent meg a szemészeti szakfolyóiratokban.

Figyelemre méltó Csapody munkássága az egészségügy iskolai tanítása, s az orvos- és természettudomány népszerűsítése terén. Polyhistor-szerűen sokoldalú volt: jártas a matematikában, a csillagászatban, kitűnő botanikus, nagyszerű rajzoló, lelkes turista, bélyeggyűjtő. Példamutató cikkeivel, népszerű közleményeivel

(Egészség, Természettudományi Közlöny, Budapesti Hírlap) és magával ragadó előadásaival szolgálta az egészségtani nevelést és a tudomány népszerűsítését. A polgári- és felsőbb leányiskolák számára Gerlóczyval együtt írt Egészségtan tankönyve tíz, a népiskolák számára írott tankönyve öt kiadást ért meg.

Már kora ifjúságától kezdve nagy kedvvel és nagyszerű érzéssel foglalkozott nyelvészettel. Jól beszélt németül, franciául, olvasott angolul, értette az olaszt és orosz. A Budapesten megjelenő »Juventus« című latin ifjúsági lapban több cikke jelent meg és egyszer egy tréfát hatos jambusokban írt meg. A szerkesztőnek sohasem kellett javítani latinnyelvű írásain. A legnagyobb kedvvel és szeretettel azonban mindvégig anyanyelvével, a magyar nyelvvel foglalkozott, sőt ennek ápolását, fejlesztését tekintette szemorvosi hivatásán kívül élete legfőbb feladatának. Munkatársa volt nyelvészeti folyóiratainknak, a Nyelvtörténeti szótárnak, az Akadémiai Nagy Szótárnak. Nyelvészeti közleményinek száma több mint 200. Nagy tudását a hivatalos nyelvészek is elismerték, sőt nem egyszer tőle kértek véleményt, tanácsot.

1889-ben feleségül vette Allaga Géza zeneszerző és cimbalomművész tollforgató Vilma leányát, akinek több regénye, tárcája jelent meg. Zavartalan, boldog volt családi életük, nyolc gyermekük született. Munkás, eredményekben gazdag, boldog, harmonikus élete utolsó éveiben nagyon sokat szenvedett. Heveny, sokizületi gyulladás és fájdalmas szívárványhártyagyulladás kínozza és derékbátörve életét, lakásába száműzte. Nem szűnt meg azonban betegen sem dolgozni. Halála napjáig fogadta betegeit és élete utolsó órájáig dolgozott. A küzdelemre a testét kínozó kórral lelki nemessége erősítette. 56 éves volt, amikor 1912. augusztus 17-én Budapesten meghalt. Lélekben soha nem szakadt el szeretett szülőföldjétől: Sopron vármegyétől, amelynek 1909. óta tiszteletbeli tisztifőorvosa volt.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

---

387 AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 7. Adat a Scarabantiából vezető rómaikori út topográfiájához

7. Adat a Scarabantiából vezető rómaikori út topográfiájához

Nagy érdeklődéssel olvastam *Nováki Gyula* értekezését a *Soproni Szemle* X. évf. (1956.) 2. számában

(175–179. o.) a Scarabantiából (Sopron) Saváriába (Szombathely) vezető rómaikori út vonaláról. A szerző az értekezés elején (175. o.) ezeket írja: »A GYSEV állomáson túl egy darabig semmi nyoma sincs az útnak. Legközelebb fent a Pedagógus-üdüdő mellett találjuk meg«.

Ezzel kapcsolatban megemlítem, hogy közben is van nyoma az említett útnak. A GYSEV állomáson túl a Pedagógus-üdüdő felé fekszik az egykori Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet, amelynek belső sportpályáján 1936-ban tornaszerek elhelyezése alkalmával 3 római kőkoporsót ástak ki. Az egyik szokatlanul nagy volt; benne egy igen magas férfi csontváza feküdt, akinek testmagassága 190 cm körül lehetett. Közéleben egy második, kisebb kőkoporsó bukkan elő, benne egy kifejlett nő csontvázával. A harmadik kőkoporsó csontváza középtermetű férfié volt. Ezek általában 1 méter mélyen feküdtek az agyagrétegben.

A kőkoporsók vonalában egy oszlopos, feliratos kőtöredéket találtak, melynek két oldalára egy-egy táncoló női alakot vésett a régi kőfaragó.

Ezen a helyen nyilván nagyobb temető volt, mert a kőkoporsóktól keletre, de még a közelükben több emberi csontváz került elő. Közük két gyermek csontváza feküdt egymás mellett. Egyiknek nyakában kis karika volt borostyánkőből, a másiknak nyakában kicsi agyagkarika. A koponyák szájában római pénz is volt. Összesen 13 db római pénzt szedtek itt össze.

Ezekről a leletekről *Bokor Ignác* tanár emlékezett meg a Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet 1935–36. évi Értesítőjében és közölte a két első kőkoporsó, valamint a feliratos kő fényképét is.

A három kőkoporsót még abban az évben a lelőhelytől néhány lépésnyire a föld felszínén, a park szélén felállították. Középen a nagy, hosszában mellette a másik két kisebb koporsót helyezték el lépcsőzetesen, miután a töredezett darabokat gondosan összecementezték. A feliratos követ középtűt helyezték el. Az intézet kertészete díszcserjéket ültetett köréje és virágtartókat tett rájuk. Ebben a formában ma is ott vannak, részben töredezve, hiányosan, gondozatlanul...

Ugyancsak a Rákóczi-intézet újonnan épített nagy sportterén (jelenleg a Soproni Törekvés sportpályája) 1936-ban földmunkák közben és a sporttér alagsövezése alkalmával egy újabb kőkoporsót találtak, az előbbiektől általában délre. Ez is puha lajtamészkből készült (tudvalévöleg ebből a kőzetből van a fertörákosi köfejű domvonulata is). Ám a puha kőből készített koporsó erősen elmállott volt és csak darabokban lehetett kiszedni.

388Útburkolati köveket a földmunkák alkalmával nem találtak. Mivel tudjuk, hogy a római sírokat az út mentén helyezték el, bizonyosnak vehető, hogy a rómaikori út a Rákóczi-intézet területén talált sírok mellett vezetett el. *Bokor Ignác* tanár a *Bella*-féle adatok és saját terepvizsgálatai alapján arra következtetett, hogy »Scarabantiából a kőszeg–szombathelyi főútvonal mai intézetünk területén vezetett keresztül és a mai Szt. János kápolnánál fordult a Harkai-domb felé, déli irányban...«

Ha pedig megnézzük *Nováki* gondos topográfiai rajzát (177. o.), akkor az említett sírok pontosan abban a vonalban helyezkedtek el, amelyet ő lerajzolt. Az említett adatok is jól mutatják az út feltételezett futásának helyesen megrajzolt irányát, tehát azt, hogy a GYSEV állomáson túl az út valóban úgy haladt a Rákóczi-intézet régi sportterén az Attila-szobor előtt és ezen túl a Soproni Törekvés sportpályáján keresztül a Pedagógus-üdüdő felé, ahogy azt *Nováki* elképzelte.

Varga Lajos

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 8. A sabbathalis (szombatnapi vám) előfordulása Kismarján

8. A sabbathalis (szombatnapi vám) előfordulása Kismarján

Csatkai Endre a Soproni Szemle idei második számában »A sabbathalis végnapjairól« cikkezik. Mivel ő maga is említ az ország keleti részéről hasonló esetet, szabad legyen nekem is a sabbathalisnak egy kismarjai előfordulásáról az alábbiakat közölnöm.

Kismarja Bihar megyei község, melyet Bocskai István fejedelem 1606-ban, a hajdúk letelepítésével egyidőben kiváltságos várossá emelt. A kiváltságlevél messzemenő jogokat adományozott a községnek. E jogok birtokában a kismarjaiak a XVII–XVIII. században sajátos, szinte kivételes belső önkormányzati és gazdasági rendet alakítottak ki. A kiváltságlevél 11. pontja adta meg a községnek a malomállítás feudális jogát is. (Az eredeti oklevél elveszett. Másolata megtalálható: Országos Levéltár, Gyulafehérvári lev. tár, Bocskai exlibrisei, 34.) Ugyanebben a pontban a fejedelem maga intézkedik a malomvám ügyében is. Az 1606. szeptember 22-én, Kassán kelt privilégiumlevél 11. pontja így hangzik: »Volentes usibus et eorum emolumentis profficere (= proficere), hoc quoque ipsis benigne concedimus, ut ipsi super fluuio Beregio ibidem delabenti in territorio ipsorum molendinum trium, aut si libuerit, plurium rotarum erigere in rationem totius communitatis possint, cuius prouentem et redditum in communem Oppidi usum aliis diebus transferant, Sabbathalem vero prouentum a’ matutina hora eiusdem diei ad matutinam horam usque diei solis in singulis septimanis et hebdomadis, quotquot rotarum fuerit, alumnis Scholae eiusdem Oppidi plene, integre et totaliter percipere admittant«. (Haszonvételeiket és igyekezetük eredményét gyarapítani akarván, azt is megengedjük jóindulattal nekik, hogy az ott elfolyó Berettyó folyón, a saját területükön három, vagy ha úgy tetszik többkerekű vizimalmot építhessenek az egész községi háztartás számadásainak javára. Ennek bevételeit és jövedelmét egyéb napokon a mezőváros közös hasznára fordítsák, a szombati jövedelmet pedig, ennek a napnak reggeli (első) órájától kezdve vasárnapnak reggeli (első) órájáig minden hetedik napon, azaz minden héten, akárhány kerekű legyen is a malom, a mezőváros iskolája növendékeinek javára engedjék át teljesen, egészben, minden hiány nélkül.)

A háromkerekű malmot fel is építették. A tanács mindvégig megtartotta saját kezelésében. Az ellenőrzést választott tisztviselőre, az ún. malombíróra bízta, aki a felügyeletért a vám harmincadát kapta. A szakszerű vezetést a molnárok végezték, akik munkájukért konvenciót kaptak a várostól.

Az iskola az egyházhoz tartozott, ezért a szombatnapi vám lényegében a pap és az iskolamester bevétele lett. Ezt természetesen nem nézte jó szemmel a lakosság, ezért a tanács – melyet Kismarján demokratikusan választottak – 1761-ben olyan statutumot hozott, hogy a szombatnapi vámot a lelkipásztor és az iskolarektor 389nem használhatja fel a saját hasznára, hanem csak az »ekklézsia közönséges szükségeire«. A pap és a rektor, valamint a preceptor (a debreceni ref. kollégiumból meghívott segédtanító) évi konvenciót kaptak.

A tanácsnak ez az intézkedése azért feltűnő, mert ekkor már – hasonlóképpen más hajdúvárosokhoz, többek közt Debrecenhez – az egyház világi vezetése (presbiterium) és a tanács személyileg összeolvadt, vagyis a főbíró egyben kurátor is volt, a tanácstagok pedig presbiterek voltak. Ennek ellenére a tanács mindvégig meg tudta őrizni szuverénitását; mikor a lakosság érdekeiről volt szó szembe szállt az egyház

képviselőjével, a pappal is. Ezt bizonyítja egy 1822-ben kezdődő, de több évig elhúzódó per is, mely az egyház és a tanács között a szombatnapos vám miatt keletkezett. A per amiatt robbant ki, hogy a pap az 1800-as években igényt kezdett formálni arra, hogy a maga számára más napokon is mint szombat – amikor a vám őt illette – vám nélkül örlethesse. A tanács ez ellen tiltakozott, mire a pap azzal felelt, hogy a város is örlet a maga számára szombat napon, szintén vámentesen. A per egyházi és világi hatóságokat foglalkoztatott. Eljutott a debreceni Szuperintendenciára az egyházmegyei konzisztórium elé, mely utóbb egy »mixta deputatio«-t küldött ki az ügy felülvizsgálására. A bíróságok végül is kiegyezésre bírták a feleket. 1824-ben megszületett az egyezség olyan módon, hogy az egyház tisztviselői a maguk szombat napján kívül más napokon nem örlethetnek, viszont a város sem örlethet szombat napon »elkerülhetetlen szükségén kívül«. A malombíró pedig a felvigyázásért a szombatnapos vámból is megkapja a harmincadot.

Az egyezség végeredményben mégis a város győzelmét jelentette, mert a város kivételes szükségből szombat napon is örlethetett vám nélkül.

Ez a rendszer Kismarjában 1848 után is megmaradt, mindaddig, míg 1889-ben a malmot egy nagy árvíz el nem pusztította. Ezután a vízszabályozó társulat az árvízveszély miatt nem engedte a malmot újra felépíteni. (Az 1761. évi városi statutum, valamint az 1822–24. évi per iratai a Debreceni Állami Levéltárban rendezetlen állapotban vannak. A malomra vonatkozólag adatokat közöl még: *Osváth Pál*, Bihar megyébe kebelezett Kis Maria (Kismarja) nagyközség és a nagymarjai puszta leírása. Budapest, 1896. 46. 1.).

Varga Gyula

*

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 9. Mi a Neuhofer elnevezés hiteles eredete?

9. Mi a Neuhofer elnevezés hiteles eredete?

A soproni Erzsébetkert régi német elnevezése: Neuhofer. Idősebb soproniak magyar beszédben is sokszor így említik. Kérdezősködésemre azt a választ kaptam, hogy a német név egy tábornokot örökít meg, aki a városra hagyta ezt a kertet üdülőhelynek. Érdekelne, mi igaz ebből?

Valló János

*

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 10. Honnan származik az Erzsébetkert német elnevezése, a Neuhofer?

10. Honnan származik az Erzsébetkert német elnevezése, a Neuhofer?

Még a régi soproniak közül is sokan rosszul tudják, mi az Erzsébetkert eredete és honnan származik régi neve, a Neuhofer. A téves hitet igen nehéz kiirtani és még a komolyabb helytörténeti irodalomban is fel-felbukkan. Ugyanis szó sincs Neuhofer nevű tábornokról és szó sincs örökségről. Ellenben 1738-ban

Preysing generális a városi téglavetőből 32 500 darab téglát vásárol a számadáskönyv tanúsága szerint, hogy ezzel a nagy mennyiséggel az Újteleki kapun jóval kívül eső kertjében házikót építsen. 1741-ben már említi is a tanácsjegyzőkönyv Preysing új kertjét (280. lap). 1763-ban felesége, valószínűleg özvegyi sorban, árverésre bocsátja az egész telepet. Ekkor így nevezi a hivatalos írás: *Preysingerischer Meyerhof oder Neuhof*. A Neuhof elnevezés tehát még létesítőjének, Preysing tábornoknak köszönhető. Egyébként ekkor a kerti ház dűledezett már, körülötte díszkert volt. Akadt rá pályázó, az egyik Festetics gróf is megvette volna szívesen, de a város tette rá a kezét és 1763. július 29-én megvásárolta. Így tehát az ajándékozás vagy örökbehagyás is téves. (Tjk: 82. lap.)

A város az épületben sörfőzöt rendezett be, de a park megmaradt, eredetileg 390 francia ízlésű volt, 1846–47-ben azonban angol parkká változtatták át, ahogy ma is van, bár a bombázás szerfelett megviselte.

Hogy a Neuhof generális meséért ki felelős, nehéz eldönteni, Frankenburg Adolf »De mikor csak jót akart!« című soproni vonatkozású novellájában (megjelent a »Magyarország és a Nagyvilág« c. folyóirat 1875. évfolyamában a 262. laptól kezdődően) jegyzetben szól már róla: »A soproniaknak egyetlen nyilvános mulató helyük a város nyugati részén. Mintegy 100 év előtt egy öreg tábornok tulajdona volt, aki végrendeletében azt a főnnebbi célra hagyta a városnak. Nevét akkorában az új telepítvénytől kapta«. Frankenburgnál a dolog még nem teljesen hamis, csak az örökbehagyás szerepel, de a tudálékos helynévfeltétel tovább dolgozott. Kérdés persze, hogy Frankenburg indította-e meg a tévedések lavináját, vagy ő is hallott valamit a nemlétező örökbehagyóról.

A szerkesztő

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 11. Védjük erdei forrásainkat!

11. Védjük erdei forrásainkat!

A Soproni Szemle 1956. évi 2. számában olvashattuk Csapody István »Természetvédelmi feladataink« c. cikkét. A cikkíró igen gondosan összefoglalja a város természetvédelmi feladatait, részletesen felsorolja a védelemre szoruló ritkaságokat. Kiegészítésképpen hadd fűzzem hozzá és hadd emeljem ki külön is, hogy milyen nagy szükség lenne forrásaink védelmére is. Az utóbbi időben, sajnos, a forrásokkal kapcsolatban szomorú tényeket tapasztalhattunk. Az elmúlt év szeptemberében a Kettős árokban (nem Iker-árok!) a Rigó-forrás gátját, melyet a szép fenyves állományban eredő, meglehetősen kishozamú forrás körül építettünk, valaki megrongálta. Ez év május 20-án a Festősaroki forrás teknőjében újságpapírt, sajtóról lehúzott staniolt, sőt cigarettavéget is találtam. Ugyancsak május hónapban az Indián forrás forrásgödreben konzerves dobozt és több cigarettavéget lehetett látni. A Hármass-forrás a Sopron környéki források közül az egyik legfestőibb elhelyezkedésű. Három egymás alatt lévő csövön jut a víz a felszínre. Ez év április 23. és 30-a között a legalsó (legbővebb hozamú) csövet valaki kiszakította és elvitte. Május 14. és 21-e között a vidék eddigi legnagyobb forrásának, a Természetbarát forrásnak vascsövébe valaki újságpapírt tömött. Az eldugulás miatt a forrás a foglalás mellett kezdett szivárogni, s mivel az sem volt elég a nagymennyiségű víz számára, feltört a felette lévő útra is. A Manninger-forrás fedőköveit valaki augusztus elején elhordta. Aug. 8-án a forrás tövét újra beépítettem kövekkel. Aug. 22-én újra szétdobálva találtam a fedőköveket, majd aug. 28-án ismét. A Madáraroki-forrás bélésfalát valaki kiszakította, a Borsóhegyi-forrás betongyűrűjébe valaki konzerves dobozt dobott, végül a harkai kútforrás aknájában valaki szőlőkötözés előkészítésére rafiát áztatott. Ime, a legutóbbi időben ennyi kihágást követtek el

forrásaink ellen. Ésszerűtlen az ilyesmi, mert a tettesek egyrészt megakadályozzák, hogy állandóan egészséges, tiszta vízhez juthassunk, másrészt a forrás megzavarásával (pl. eltömés) a forráshozamban állhat elő lényeges változás, ami megzavarhatja a tudományos megfigyelések lefolytatását. Figyelmeztetés ez a felsorolás tehát mindenki számára, de egyúttal intelem is az illetékesek felé: itt az ideje, hogy a soproni forrásokat tetszetős és a város gazdag történelmi és üdülővárosi múltjához illő foglalásokkal lássuk el.

Fentiek is alátámasztják, hogy a Csapody által felvetett javaslatok mielőbbi végrehajtására milyen nagy szükség lenne.

Firbás Oszkár

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1955-ben

---

391 Sopron bibliográfiája 1955-ben

Rövidítések: GYSH = Győr-Sopronmegyei Hirlap. SSZ = Soproni Szemle. SEDL = Soproni Egyetem Bánya- Földmérő- és Erdőmérnök Hallgatók DISZ Szervezetének Lapja.

Az adatokat gyűjtötte Csapody István, Csatkai Endre, Domonkos Ottó és Mollay Károly.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1955-ben / I. Természettudományok

I. Természettudományok

Anonym: Nevelési anket és tudományos ülészak az Erdőmérnöki Főiskolán. Erdőgazdaság. 1955–IX. okt. 15.

Anonym: Roth Gyula. Erdőgazdaság 1955–IX. 6. szám (fényképpel).

Buchebner, Walter: Rohrschnitt am Neusiedlersee. Volk und Heimat. 1955. 8. sz.

Csapody István: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analizise. SSZ A 20–48. lap.

Csapody István: Gombocz Endre. SSZ 153. lap.

Csapody István Mindannyiunk kertje. SEDL 1955–XX. 6. szám.

Csatkai Endre: A soproni erdők felfedezése. SEDL 5. szám.

Csötönyi József: A Tanulmányi Erdőgazdaság rövid története. SEDL 1955. 8. szám.

Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái. SSZ 1955–IX. A 1.

Haracsi Lajos: Az Erdőmérnöki Főiskola és tanszékeinek munkája a mezőgazdasági fejlődés szolgálatában. Erdő. 1955. 170–3. lap.

Imre József és Szabó István: A soproni egyetemi oktatók és tudományos dolgozók irodalmi munkássága 1945–1955. Sopron, 1955. Az Erdőmérnöki Főiskola Könyvtára. Fol. 98. lap.

Kárpáti László: Adatok Sopron környékének morfológiájához. Földrajzi Értesítő. 1955–IV. 1. szám. 21–40 lap. (Külön lenyomatként is megjelent.)

Priszter Szaniszló: Gombocz Endre és a magyar botanika története. Élővilág. 1955. 3. szám. 111–117. lap.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1955-ben / II. Társadalmi tudományok

II. Társadalmi tudományok

Anonymous: Egy magyar katona levele Schillerhez. Művelt Nép. 1955. V. 8.

Artistic Expression of Baroque art. Hungary V. A címlapon a Tűztorony, a szövegben a Templom utca 12. számú paplak és két kép a fertődi kastélyról.

Augusztinovitz Elemér: Lauringer Ernő. SSZ 1955–IX. A 157.

Bakács István: Levéltári leltárak. A Festetich család keszthelyi levéltára. Bp. 1955. 140 lap. (Sopronra, Barbacsra, Beledre, Borbolyára, Bükre, Csepregre, Csornára, Damonyára, Dénesfára, Egyedre, Felsőporra, Gyalókára, Kapuvárra, Lédecre, Pálira, Pusztacsaládra, Sajtoskálra, Sággra, Simaházára, Rábászentandrásra, Soborra, Szilsárkányra vonatkozó adatok.)

Balázs Béla: Lektorai vélemény Takáts Kálmán Sopron város és megye felszabadulása a fasiszta-nyilas uralom alól munkájáról. Századok. LXXXIX. 151. lap.

Becht Rezső: In memoriam. SSZ 1955–IX. 1–2. lap. (Heimler Károlyról)

Belényesy Márta: Szőlő- és gyümölcstermelésünk a XIV. században. Néprajzi Értesítő. 1955. Sopronról: 11, 13, 15, 17, 20, 21, 22, 25. lap

Berecz Dezső: Frankenburg arcvonásai. SSZ 1955–IX. A 114.

Berend Iván–Ránki György: Magyarország gyáripara 1900–1914. Bp. 1955. Szikra. Kis 8.° 396 lap. (Berennbergről 151, 181, 188, Petőháza 124, 262. Szárazvám 125. lap).

Biró Béla: A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája Bp. 1955. Képzőművészeti alap. 612 lap.

392 *Bors András:* Emlékeim a soproni Kommunről. SSZ 1955–IX. 33. lap.

Borsa Gedeon: Ismeretlen Manlius-naptár. Magyar Könyvszemle. 1955–LI. 114–115. lap. (A németújvári nyomdász Sopron városának ajánlott naptára levéltárunkban.)

Csapodi Katona Imre: Körösi Csoma Sándor soproni barátja és iskolatársa. SSZ 1955–IX. A 127.

- Csatkai Endre*: A soproni késgyártók. SSZ 1955–IX. 141. lap.
- Csatkai Endre*: A soproni Liszt Ferenc Múzeum 10 éve a felszabadulás után. SSZ 1955–IX. A 134.
- Csatkai Endre*: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után. Magyar Múzeumok 1945–1955. Bp. 1955. Népműv. Minisztérium. 148–153. lap.
- Csatkai Endre*: A soproni világítás és a berennbergi szén. SEDL 1955. 3. szám.
- Csatkai Endre*: Bartók Béla soproni szereplései. SSZ 1955–IX. A 119.
- Csatkai Endre*: Gantner Antal. SSZ 1955–IX. 153.
- Csatkai Endre*: Goldmark Károly világhírű zeneszerző Sopronban és Győrött. GYSH 1955. május 18.
- Csatkai Endre*: Hat évszázados színházi kultúra – üres színház. SEDL 1955–III. június.
- Csatkai Endre*: Juhász Gyula daljátéka a soproni színpadon 1912-ben. SSZ 1955–III. 142. lap.
- Csatkai Endre*: Ráth Mátyás, az első magyar újság győri születésű, Sopronban iskolázott szerkesztője. GYSH 1955. I. 1.
- Csatkai Endre*: Ruhmann Jenő. SSZ 1955–III. 151. lap.
- Csatkai Endre*: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején. SSZ 1955–III. A 105.
- Csatkai Endre*: Soproni diákverselők a 17. század derekán. SSZ 1955–III. 75. lap.
- Csatkai Endre*: Virág Benedek soproni vonatkozásai. SSZ 1955–III. 147. lap.
- Csatkai Endre*: Vörösmarty Mihály soproni kapcsolatai. SSZ 1955–IX. A 124. lap.
- Csobádi Péter*: Hazai tájak filmkockákon. Szabad Nép. 1955–XIII. 1955. XII. 29.
(A soproni film ismertetése.)
- Dávidházy István*: A soproni és ébenfurti posztós céh kallózási szerződése 1811-ből. SSZ 1955–IX. 129. lap.
- Dávidházy István*: Gyapjúipari minőségellenőrzés Sopronban 200 évvel ezelőtt. Magyar Textiltechnika. 1955. októberi szám.
- Demény János*: Bartók Béla művészi kibontakozásának évei. Zenetudományi tanulmányok. III. Bp. 1955. Akadémiai kiadó. 287–8. lap első soproni hangversenyéről.
- Dercsényi Dezső*: Sopron, az első műemlékfilm. Természet és társadalom. 1955–X. 10. szám (7 képpel).
- Dobrovich J.*: Totenlieder der Kroaten im Burgenland. Jahrbuch des Öst. Volksliederwerkes. IV. kötet. Wien, 1955.
- Domonkos Ottó*: A soproni gombkötők céhszabályzata 1633-ból. SSZ 1955–IX. 118–128.

Domonkos Ottó: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után. 3. Néprajz.

Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. SSZ 1955–IX. 49–67. lap.

Fokos Dávid: Zsirai Miklós (gyászbeszéd). Magyar Nyelv. 1955. 403–404. lap.

Garas Klára: Magyarországi festészet a 18. században. Bp. 1955. Akadémiai kiadó. 368+CXX lap. (Bőséges adatok Sopronra és környékére.)

Gereben Béla: Sopron város idegenforgalma a felszabadulás tíz esztendejében. SSZ 1955–IX. A 149. lap.

Gyenes István: Gyönyörúsége a szemnek... Nők lapja. 1955. 50. szám. (Horváth Józsefről)

Gyulay Zoltán: A bányászati és kohászati felsőoktatás helyzete. Bányászati Lapok. 1955. 2. szám.

(Folytatjuk)

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1955-ben / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Maár, Margarete: Volksmedizin in Sopron und Umgebung.

Faller, Eugen: Forschungen der Stadt Sopron wegen Steinkohle in der Gemeinde Balf in den 1850-er Jahren.

Roth, Ernst: Die hebräischen Anschriften des staatlichen Archivs.

Mócsy, Andreas: Zwei Silvanus–Altäre.

Csatkai, André: Die Bänkelsänger.

Schwartz, Josef: Die Barockorgel in der Soproner Domkirche.

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

- 1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21x29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.*
- 2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)*
- 3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSZ = Soproni Szemle). Továbbá rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.*
- 4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSZ VII. 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.*
- 5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!*

1956. X. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / OLVOSÓINKHOZ!

OLVOSÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóíratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 285.930 számú csekkszámán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Bernhardt, Bánfalva.

2 (Megjegyzés - Popup)

Peischl, Bánfalva.

3 (Megjegyzés - Popup)

Finzinger, Bánfalva.

4 (Megjegyzés - Popup)

Schindlerné, Sopron.

5 (Megjegyzés - Popup)

Finzinger, Bánfalva.

6 (Megjegyzés - Popup)

Schindlerné, Sopron.

7 (Megjegyzés - Popup)

Graf, Bánfalva.

8 (Megjegyzés - Popup)

Graf, Ágfalva.

9 (Megjegyzés - Popup)

Bernhardt, Bánfalva.

10 (Megjegyzés - Popup)

Markóné, Fertőboz. A magyarság tárgyi és szellemi néprajza: IV. 229. 1.

11 (Megjegyzés - Popup)

Golasch, Brennberg.

12 (Megjegyzés - Popup)

Peischl, Bánfalva.

13 (Megjegyzés - Popup)

Golasch, Brennberg.

14 (Megjegyzés - Popup)

Graf, Ágfalva.

15 (Megjegyzés - Popup)

Hruby, Brennberg.

16 (Megjegyzés - Popup)

Gombóc E.: Kitaibel Pál Sopron megyei útja, Soproni Szemle, 1937. 111. l.: Ungesalzenes Gänsefett mit gelben Rüben gedünstet und durchge... giebt eine Salbe, womit Fieber... und andere Geschwülste kurirert werden.

17 (Megjegyzés - Popup)

* Munkám levéltári anyagát csaknem teljes egészében *Sümeghy* Dezső ny. vármegyei főlevéltáros gyűjtötte össze s nagy segítségemre volt az anyag kidolgozásában *Takáts* Endre, a Soproni Állami Levéltár vezetője is. Messzemenő segítségüket kell, hogy ezúton is megköszönjem.

18 (Megjegyzés - Popup)

Elsősorban dr. Vendel Miklós: Sopron környékének geológiája. II. rész: A neogén és negyedkor üledékei című munkájában. Erdészeti Kísérletek. XXXII. (1930.) évf. 1. szám p. 1–79 és 2. szám. p.

19 (Megjegyzés - Popup)

2 L. Jahres-Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Oedenburg an das hohe k. k. Ministerium für Handel Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Landes-Cultur, der Handels-, Industrie- und Verkehrsverhältnisse des Kammerbezinkes im Jahre 1853. p. 21–22. „Vor einiger Zeit wurde auch bei Wolfs ebenfalls im Gebiete der Stadt Oedenburg und derselben viel näher gelegen, als der Brennberg, *ein Lager von sehr schönen Steinkohlen entdeckt*, dasselbe wurde zwar bisher wegen der misslichen Vermögenverhältnisse der genannten Stadt und aus anderen Ursachen noch nicht bebaut, doch dürfte mit der, einer augenscheinlichen Verkümmerng entgegengehenden Waldkultur und dem immer Zunehmenden Kohlen Bedarf der Zeitpunkt nicht mehr ferne sein, wo sich die Stadt veranlasst sehen wird, die Ausbeutung dieses Kohlen Lagers, zu ermöglichen und den Bau entweder in eigener Regie in Angriff zunehmen, oder zu verpachten.”

20 (Megjegyzés - Popup)

A balfi kénes és lithiumos savanyúvíz-forrásokot már a rómaiak is ismerték és használták. Balfra vonatkozó első írásos följegyzésünk 1199-ből való. A fürdő 1343-tól 1898-ig Sopron tulajdonában volt, akkor ment át dr. Wosinski István ezredorvos tulajdonába. A gazdag natriumhydrocarbanát (NaHCO₃) és kénhidrogéntartalmú gyógyvíz első helyen áll kénes vízeink közt. Összetétele alapján hazai forrásaink közül a parádí csevicéhez áll legközelebb. L. bővebben dr. Wosinski István: Balf gyógyfürdő ismertetése. Szekszárd. 1908.

21 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10 248. z. 5.

22 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 519.

23 (Megjegyzés - Popup)

Tagjai Marton István és Assmann János tanácsosok, Schwartz Pál szószóló, Oeller Mátyás könyvelő, Rach Xavér Ferenc városgazda, Fábry Sámuel megbízott és Dietz Albert erdőmester voltak.

24 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 6991. „Verzeichniss der den Steinkohlen-Bau bey Wolfs betreffenden Acten von den Jahren 1801, 1802 und 1803 mit kurzen Auszügen des Gehaltes derselben.”

25 (Megjegyzés - Popup)

A vállalkozókról a következőket tudjuk: Mumb (Muhmb) Ferenc jómódú kereskedő és háztulajdonos az ausztriai Grafenburgból került Sopronba s 1770. dec. 10-én vették föl a polgárok sorába. Vállalkozó szellemű férfiú volt, kinek sok érdeme volt Sopron iparosításában. Így 1793-ban három évre bérbevette a városi téglagyárat s fa helyett bevezette a brennbergi szénrel való tégláégetést. Valamivel később a városi mészégetőket is kibérelte s azokban is széntüzelésre tért át. L. Soproni Állami Levéltár. Bürgerbuch 1764–1779. XI. köt. p. 129. Hinterecker János gazdag fakereskedő, Kismartonban született, hol atyja az Esterházy uradalom tisztviselője volt. 1801. jún. 2-án nyert Sopronban polgárjogot. L. u. o. Bürgerbuch vom. Jahr 1780–1810. XII. köt. p. 223. s végül Pflanzert (Pfanzer) József gazdag gyógyszerész, többszörös háztulajdonos Würzburgból jött Sopronba s nyert polgárjogot 1800. júl. 2-án. L. mint előbb p. 219.

26 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 519. e–f.

27 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 563. a.

28 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 563. i.

29 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 563. o.

30 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 563. p.

31 (Megjegyzés - Popup)

A teljes szerződést l. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 563. q.

32 (Megjegyzés - Popup)

A bizottsági jelentés a következőképp hangzott: „Alulírottak a Tettes Tanács múlt 847-ik évi december hó 19-én 5538-ik szám alatt kelt végzése következtében, a Hütl József volt Brennbergi Hutamester folyamodványára, melynek ide./ visszacsatolt tartalma szerint a Balfi helység közelében létező kőszén megnyerése tekintetéből magának a szükséges Bánya megnyitására engedelmet adatni kér annak megvizsgálására kiküldve lévén valjon szükséges és tanácsos-e a tervezett új kőszénbánya megnyitása vagy sem? mivére Boor Samu, Palló Endre, Scheller Mihály és Tsekl József Községi Tag Urak jelenlétükben az érdembeni Irományokat megtekintvén tapasztaltuk: – Hogy már az 1802-dik és 1803-dik években az úgynevezett Höller és Leimgruben szállók fölötti erdőben egy kőszénbánya megnyitása tervezetett; és azon félelemből, hogy ezen munka által az ugyanott helyezett Balfi Fürdőt tényező ásványvíz forrása elásódtathatnék és az egész Balfi fürdő megszüntetethetnék a Felséges Udvari Kamarához Felírás is történt, ahonnend az a válasz érkezett le, hogy a vállalkozó Társaság köteleztessék a munkájuk után a Balfi ásványvízre netalán ható káros következményekért kezeskedni, ami mégis elegendő biztosítéknak, ha egyszer a helyre nem hozható kár megtörtént, nem tartatott. Felhozott még akkor azon körülmény is, hogy Erdőnek nagy része levágandó és elpusztítandó volna, a tűzifa szükségének gyarapításával.”

„Ide járul az is: hogy a Brennbergi 1793-dik évben kötött szerződésben a vállalkozó Társulatnak az új kőszénbánya megnyitása esetére az elsőségi kibérlés joga fennhagyatott az idő és körülményekhez szabott föltételek alatt, melynél fogva kettő lévén a Kőszénbánya és egy a haszonbérlő a Kőszény ára sem lehetne az egyik, vagy másik bányának károsítása nélkül különböző, következve a Balfi, mint a városhoz közelebb fekvő bányában sem lehetne a kőszény mázsája 12 kr-nál a helybeliek számára drágább.”

„Végtére a fennforgó Brennbergi viszonyok sem lévén még elintézve az alulírott kiküldöttség véleménye odajáru: hogy a Balfi-Bánya megnyitása még idő előttinek mutatkozik és ezért jobb és kedvezőbb alkalomra halasztandó volna.”

„Melyről tesszük jelen alázatos Tudósításunkat. Kelt Sopronban. Febr. 28-án 1848.”

„Würth Károly tanácsnok, Schultz Pál tanácsnok, Győry József szószólló, Kania Ferdinánd.” L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 7392.

33 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10248 és Gemeinde Rath Protocoll. 19/1856. IV. 22.

34 (Megjegyzés - Popup)

A hivatkozott s 1854. máj. 23-án kelt császári pátenssel kihirdetett úgynevezett „1854. évi általános osztrák bányatörvény” 284. §-a a törvény életbelépésétől számított öt évi időtartamra biztosította a telektulajdonos szénkiaknázási jogát. Ha ezen idő alatt a telektulajdonos nem nyilatkozott, hogy élni kíván törvényadta jogával, úgy az elévült és a kiaknázási jogot bárki megszerezhetette. A mondott paragrafus szóról-szóra a következőképp hangzott: „284. §. Azon Koronaországokban, melyekben a most már

főntartottnak nyilvánított némely ásványok, p. o. a kőszén eddigelé a telek tulajdonának tartozékát képezték, a földtulajdonosoknak és azok jogutódainak még ezen törvény hatályba lépte napjától számított öt évig szabadságában áll minden mást, ki még birtokban nem létezik, azoknak használatából kizárni s az ily ásványok vájását maguknak üzni, minél ők annak csak a személyek és tulajdon veszélyezése elleni biztosítására köteleztetnek. Ugyanezen kedvezmények illetik ezen törvény hatályossága előtti kőszéntelepeket a fölszin tulajdona nélkül szereztek, mi iránt ők magukat, az illető bányahatóság előtt ezen törvény hatályossága után egy év alatt igazolni kötelesek.” L. Dr. Balkay Béla, dr. Szeőke Imre: Magyar bánya-jog. p. 550.

35 (Megjegyzés - Popup)

A község, illetve Kistelepülés eredeti neve *Viz* (Villa Wyz) volt, melynek egy kis része már 1283-ban Sopronhoz tartozott. A községet a XIV. században *Kolb Péter* soproni polgár szerezte meg s tőle kapta *Kolbháza* (Kolbhof) nevét is. 1430-ban a község csere útján teljes egészében Sopron birtokába jutott. L. bővebben Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. köt. p. 615.

36 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10248. c⁵-d⁵.

37 (Megjegyzés - Popup)

A bécsi udvari kamara 1825. szept. 1-től kezdődően minden esztendőben bizottságilag ellenőrizte a brennbergi bányászatot. A bizottság az udvari kamara, a kincstár, mint főbérelő, az albérelő és Sopron, mint bérbeadó megbízottjaiból állt s szemléit részletes jegyzőkönyvekben, valamint a Soproni Állami Levéltárban őrzött „A BRENNBERGI SZÉNÁNYA EMLÉKKÖNYVE 1825” fölíratú nagy albumalakú, díszes bőrkötésű vendégkönyvben örökítette meg.

38 (Megjegyzés - Popup)

Ezek Ágfalva, Bánfalva és Lépesfalva voltak. L. bővebben Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződésai 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. Soproni Szemle. IX. (1955.) évf. 1–2. sz. p. 53.

39 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10248. v⁵.

40 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10248. i⁵.

41 (Megjegyzés - Popup)

Choczenski József (nevét hol Choczensky-nek, hol Hoczensky-nek találjuk írva) bécsi bányavállalkozó nevével többször találkozunk hazai szénbányászatunk történetében. Így az ottani földbirtokossal, Stinner Samuval társulva 1859-ben újakezdte az akkor már két évtized óta szünetelő veszprémmegyei szapári szénbányászatot, melyet rövidesen föllendített. Ő hívta életre a „Szapárer Kohlegewerkschaftot”, melynek, mint szapári bányai igazgató, 13 évig volt igazgatósági tagja. Nevéhez fűződik a viszontagságos szapári szénbányászat aranykora, melyet 1872-ig vezetett, amikor kivált a részvénytársaságból, melyet Siegel

Ferenc wienerneustadti gépgyáros vett meg. Szapári tevékenysége alapján Choczenski jó bányatechnikus volt, ki nem egyszer szakértősködött Brennbergen is. L. bővebben Faller Jenő: Szapár község monografiája. Zirc. 1934. és Tiles János: A szapári szénbányászat. Bány. és Koh. Lapok LXVII. (1935.) évf. 1–3. sz.

42 (Megjegyzés - Popup)

* Itt és a következőkben előforduló régi bécsi mértékegységek átszámítása a következő: 1 öl (Klafter) = 1,896 m, 1 láb (Fuss) = 0,32 m, 1 hüvelyk = 2,634 cm.

43 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10248. o⁵. p⁵.

44 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. n⁵.

45 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. e⁵.

46 (Megjegyzés - Popup)

L. Faller Jenő előbb idézett munkáját. Soproni Szemle IX. (1955.) évf. 1–2. sz. p. 58–62.

47 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10641. b³-o³.

48 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Gemeinderaths Protocoll 1857. 3-ten November 1857. 144.

49 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10641. b³-o³.

50 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 10641, b³-o³.

51 (Megjegyzés - Popup)

L. az idősb Eckel Ferdinánd soproni kereskedővel kötött négy pontból álló, 1858. máj. 19-én kelt vételiszerződést (Kaufvertrag). U. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. 11035.

52 (Megjegyzés - Popup)

Kurz András polgármester az 1858. júl. 6-i képviselőtestületi ülésen jelentette, hogy a selmeci bányakapitányság a város, helyesen az ő nevére („András”, „Andreas” védnév alatt) máj. 28-i kérvényük alapján a balfi fúrások megkezdéséhez szükséges 1 drb kutatási engedélyt (Schurf-Bewilligung) és 4 drb

zártkutatmányi (Freischurf-Bewilligung) engedélyt megküldte. A képviselőtestület a polgármester bejelentését tudomásul vette s másolatban kiadta a szénkutatást intéző bizottságnak. A kutatási engedély az 1854. évi általános osztrák bányatörvény szerint egy évre szólt (1858. jún. 15-től 1859. jún. 15-ig) s a következőképpen lehatárolt területre vonatkozott: „Gegen Osten an den Neusiedler-See, gegen Süden an den so genannten Goldbach von seinem Beginne in den Ritzinger und Nekenmarkter-Gebirgs-Schluchten abwärts bis Grosszinken Dorf, gegen Westen an die zum Gebiete der Stadt Oedenburg gehörigen Agendorfer-, Wandorfer- und Brennberger Reviere, gegen Norden an die Grenzen des Dudles-Waldes, mit den Erdburger-Weingärten, und an den bis in den Neusiedler See führenden Bach Kroisbach.” A zárt kutatmányok a következőképp voltak meghatározva: 1. számú. „...Ein Freischurf auf dem Stadt Oedenbürger eigenthümlich angehörigen Weingärten Grunde in der Höller Ried., Gemeinde Oedenburg ...Die selbe befindet sich von der südwestlichen Ecke der Wolffser Badehauses No. Con. 121; 140 Klafter ebensöhlig nach Compasstunde 15 Grad 9 weit entfernt. Das Freischurfzeichen soll vom Schurfbaue 220 Klafter ebensöhlig nach Stunde 17 Grad 7 in dem der Stadt angehörigen Walde (Wolffser-Wald genannt) stehen. 20. Mai. 1858.” – A 2. számú zártkutatmány. „...Ein Freischurf auf dem der Stadt Oedenburg eigenthümlich angehörigen Waldgrunde Pillerin genannt. Gemeinde: Wolffs, Bezirk: Oedenburg. Dieselbe befindet sich vom Reiesteine, bezeichnet mit + zwischen den Aeckern des Johann Pörtl Con. No. 16 und Michael Pörtl Con. No. 39, beide von Wolffs 10 Klafter nach Compasstunde 12 Grad 5 weit entfernt. Das Freischurfzeichen soll 215 Klafter ebensöhlig nach Stunde 9 Grad 5 vom Schurfbaue auf dem Wolffser Gemeinde Hutweide die Heide genannt, stehen. 20. Maj. 1858.” – A 3. számú zártkutatmány. „...Ein Freischurf auf dem der Stadt Oedenburg eigenthümlich angehörigen Laimgruben-Wald, Gemeinde: Oedenburg. Derselbe befindet sich von dem Zwischen dem Laimgruben-Wald und dem Kühlberg-Wiese des Samuel und Michael Trogmayer Haus No. 633 und 609 in Oedenburg eingesetzter Grenzsteine, bezeichnet mit S. O. 76. Klafter ebensöhlig nach Compasstunde 19 Grad 13 weit entfernt. Das Freischurfzeichen soll vom Schurfbaue 184 Klafter, ebensöhlig nach Stunde 18 in dem der Stadt Oedenburg angehörigen Laimgruben Wald stehen. 20. Mai. 1858.” – A 4. számú zártkutatmány. „...Ein Freischurf auf dem der Stadt Oedenburg eigenthümlich angehörigen Waldgrunde Pillerer genannt. Gemeinde: Wolffs, Bezirk Oedenburg. Derselbe befindet sich von dem am Acker des Christian Bruckner No. Com. 109 von Wolffs befindlichen Reiestein (zum Scheide zwischen Ackern und Fahrweg) bezeichnet mit dem Buchstaben B 12 Klafter ebensöhlig nach Compasstunde 17 Grad 3 weit entfernt. Das Freischurfzeichen soll 100 Klafter ebensöhlig nach Stunde 18 Grad O vom Schurfbaue auf der Wolffser Gemeind-Hutweide (die Haide genannt), stehen. 20. Mai. 1858.” L. u. o. Fasc. XXV. No. 11035. BSW, U. – pp.

53 (Megjegyzés - Popup)

L. Oedenburger Intelligenz und Anzeige Blatt. IV. (1858.) Jahrg. No. 19. 10. Mai.

54 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. 11874. h–n. „Glück auf! Schluss-Bericht über die Steinkohlen. Bohrversuche nächst Wolffs und Kolnhof im Jahre 1859.”

55 (Megjegyzés - Popup)

lásd: Róth Ernő, Magyarországi zsidó tudósok a középkorban. Vidéki Rabbikar Körlevele. Szeged, 1955. 106–111 (sokszorosítva).

56 (Megjegyzés - Popup)

1. *Kohn Sámuel*, A zsidók története Magyarországon, Budapest 1894. 44; 149–151.

57 (Megjegyzés - Popup)

1. *Soproni Szemle*, X. évf. 1956. 1. szám, 90.

58 (Megjegyzés - Popup)

1. *Pollák Miksa*, A zsidók története Sopronban, Budapest 1896. 91; ugyanaz: *Die Geschichte der Juden in Oedenburg*, Wien 1929. 31.

59 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 92–93; *Geschichte etc.*, 31–32. L. még: *Stein M. M.*, Magyar Rabbik, II. Nagyszombat 1906. 5. sz. 56; *Múlt és Jövő*, XXV. 1935. szept.–okt. 266; *Kirjath Sepher*, Jerusalem, XXIX. 1954. 430.

60 (Megjegyzés - Popup)

„Item sinagogan nostram deuastauere, libros Hebraicos exportauere” etc., 1. *Pollák*, i. m. 116; *Geschichte etc.* 46; *Monumenta Hungariae Judaica*, II. Budapest 1937. 547.

61 (Megjegyzés - Popup)

raiten, reiten = számvitelezni, lásd: *Sanders*, Daniel, Wörterbuch der deutschen Sprache, Leipzig 1863. s. v. rechnen, Anmerkung; *Lexen*, Matthias, Mittelhochdeutsches HWB, II. Leipzig 1876. s. v. reite II. *Új Élet*, 1955. áprilisi számában írt magyarázatom eszerint korrigálandó.

62 (Megjegyzés - Popup)

1. i. m., 89–90; *Geschichte etc.*, 30–31.

63 (Megjegyzés - Popup)

1. *Haladás*, 1949. dec. 29; *Új Élet*, 1950. jan. 5; *Historia Judaica*, New-York, XV. évfolyam.

64 (Megjegyzés - Popup)

1. *Új Élet*, 1955. ápr. Ezúton is köszönetet mondok dr. Takáts Endrének, az Állami Levéltár vezetőjének készséges segítségéért. Ugyancsak köszönet illeti *Raab Márton* soproni lakost serény közreműködéséért.

65 (Megjegyzés - Popup)

= Mózes öt könyve pergament tekercsre írva. Ebből olvasnak fel a zsidó templomokban meghatározott napokon.

66 (Megjegyzés - Popup)

Szószerint: tanulás; átvitt értelemben egy gyűjteményes mű neve.

67 (Megjegyzés - Popup)

I. *Strack* H. L., *Einleitung in den Talmud*, Leipzig 1908. Kapitel III.

68 (Megjegyzés - Popup)

A Talmud. Népszerű Zsidó Könyvtár. 3. szám; I. még: *Kecskeméti Ármin*, A zsidó irodalom története, I. Budapest 1908. 84–135.

69 (Megjegyzés - Popup)

Der Babylonische Talmud, etc. I–XII. Berlin, 1930–1936.

70 (Megjegyzés - Popup)

Rabbinovicz, Raphael, *Ma' amar al hadpaszath ha-Talmud* (= Értekezés a Talmud kiadásairól), *Variae Lectiones*, I. Monachii 1867. Újabb átdolgozásban: *Habermann*, A. M., Jerusalem 5712 = 1952, *Mosad-Kuk* kiadás.

71 (Megjegyzés - Popup)

Vilna 1880–1886. Ebből a kiadásból számos utánnomás készült.

72 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. V. Mózes, VI. 7; Josua, I. 8.

73 (Megjegyzés - Popup)

I. *Habermann*, id. mű, 195–196. Több traktátushoz gyűjtött variációkat. *Rabbinovicz*: *Variae Lectiones in Mischnam et in Talmud Babylonicum*, I–XV. Monachii 1867–1886. Munkáját folytatta: *Ehrentreu*, Ch., *Chulin* traktátushoz, *Przemysl* 1897.

74 (Megjegyzés - Popup)

Bibliographical Quarterly of the Jew. Nat. and University Library, Jerusalem.

75 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Lauterbach*, J. Z., *Substitutes for the Tetragrammaton*, New-York 1931. (off-print from *Proceedings of the American Acad. for. Jew. Research*, 1930–31.), 16. No. 52.

76 (Megjegyzés - Popup)

Misna = tanulás, ismétlés; átvitt értelemben: I. Juda patriarka által 200 körül átszerkesztett gyűjteménynek egy-egy kisebb egysége. Nyelvezetük héber, s mint külön művet is tanulmányozzák. Összességük a Talmud magva. A misnák köré csoportosuló diszkussziók neve: *gemara* = tanulás, befejezés. A kettő együtt: Talmud. Eredetileg a Talmud csak a *gemara*-t jelentette.

77 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Rabbinovicz*, *Variae Lectiones*, IV.

78 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Talmud Jerusalmi, ed. Bomberg, D., Venezia 1523.

79 (Megjegyzés - Popup)

Halacha = szabály, törvény; Hal. gedoloth = nagy, főszabályok. A címként használt kifejezés a Talmudban fordul elő: Baba meziah, 112b.

80 (Megjegyzés - Popup)

I. *Neubauer, Ad.*, Anecdota Oxoniensia, I. Oxford 1887. VIII. No. 4. Más magyarázat szerint: Qajjar = szurokkal foglalkozó. V. ö. *Aszaf, S.* A gáonok kora és irodalma (héber), Jerusalem 1955. 169.

81 (Megjegyzés - Popup)

I. *Hildesheimer J.*, Hal. Ged. nach dem Texte der Handschrift der Vaticana, Berlin 1888., I–IV; *Epstein A.*, *Hagoren*, III. Berdyczew 1902. (klny. 4–6); *Aszaf*, id. mű, 168–169; *Hoffer Ármin*, A halachikus törvénykönyvek Alfáziig, *Hevesi Simon* – Emlékkönyv, Budapest 1934. 191–192.

82 (Megjegyzés - Popup)

id. mű, 90. 3-ik jegyzet; Geschichte, 31.

83 (Megjegyzés - Popup)

Szefer ha-Kabalah, I. Neubauer, Anecdota, 63.

84 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Epstein, id. mű, 8.

85 (Megjegyzés - Popup)

= „Vehizhir könyve”, azaz: Vehizhir című könyv.

86 (Megjegyzés - Popup)

I. *Aszaf*, id. mű, 161–163.

87 (Megjegyzés - Popup)

a ed. *Freimann J. M.*, Vehishir, I. Lipsiae 1873; II. Warsawa 1880.

88 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Grünhut L.*, Sefer Ha-Likkutim, Sammlung älterer Midraschim und wissenschaftlicher Abhandlungen, I. Jerusalem 1898. 9; 40, 1-ső jegyzet.

89 (Megjegyzés - Popup)

A fragmentumról külön héber cikkben értekezem, s teljes szövegét közreadom. Az Új Élet-ben közölt

megállapításomat, hogy a Hal. Ged. héber változatáról van szó, korrigálnom kell.

90 (Megjegyzés - Popup)

I. Freimann, id. mű, I. VI. Rabbi Jiszrael – úgylátszik – a művet csak követett úton idézi.

91 (Megjegyzés - Popup)

I. id. mű, 89; Geschichte etc., 30.

92 (Megjegyzés - Popup)

Wellesz Gyula, Rasi élete és működése, Budapest 1906. (Izr. Magy. Irod. Társulat kiadványa); lásd még: Kecskeméti, id. mű, 227–233.

93 (Megjegyzés - Popup)

id. mű, III. fejezet.

94 (Megjegyzés - Popup)

Létezik ti. „Jeruzsálemi Talmud” is, amely Palesztinában alakult ki. Általában a babiloniaival foglalkoznak, s nagyobb az autoritása is. De a jeruzsálemi is tartalmaz igen fontos adatokat – különösen a tudományos kutatás számára.

95 (Megjegyzés - Popup)

id. mű, 88–90; u. o. jegyzet 1; Geschichte etc., 30.

96 (Megjegyzés - Popup)

lásd fenn: I-ső fej. 3-ik szám alatt.

97 (Megjegyzés - Popup)

1. Új Élet, 1955. ápr. szám.

98 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Tarbiz*, a Quarterly Review of the Humanities, Vol. IV. No. 1. Jerusalem 5693 = 1932., pp. 11; u. o. melléklet (ad. Vol. IV. No. 2–3).

99 (Megjegyzés - Popup)

lásd fenn: I-ső fej. 4-ik szám alatt.

100 (Megjegyzés - Popup)

Jelentése: gyermektelenül özvegyen maradt sógornők. A traktátus ezek jogi helyzetét, s más házasságjogi kérdést tárgyalja. Az özvegy sógornő az elhunyt férj fivéréhez megy ilyenkor feleségül. A kérdésről magyar nyelven értekezett: Róth Ernő, *A levirátus története*, Budapest 1941.

101 (Megjegyzés - Popup)

Or Zarua, Zitomyr 1862. No. 654.

102 (Megjegyzés - Popup)

Erről külön héber cikkben értekezem, s teljes szövegét közreadom.

103 (Megjegyzés - Popup)

Bibliai kifejezés, jelentése: a Tóra másolata (v. ö. Josua VIII. 32; V. Mózes, XVII. 18). Itt a tárgyalandó kódex címe.

104 (Megjegyzés - Popup)

Rabbi Jicchak Al-Fassi kezdőbetűi. A marokkói Fez mellett született 1013-ban, s meghalt a spanyolországi Luzenában 1103-ban. Nevére és születési helyére vonatkozóan lásd: *Benedikt B.*, Kirjath Sepher, XXVII. No. 1, 119–120. Művéről: Kecskeméti, id. mű, 220–221; Hoffer, id. mű, 193–194.

105 (Megjegyzés - Popup)

1. Kecskeméti, id. mű, 318–322; Róth Ernő, Majmuni a kodifikátor, Új Élet, 1954. május 3.

106 (Megjegyzés - Popup)

1. Wellesz Gyula, Hagahoth Maimunioth (héber), Hagoren, VII. Berdyczew 1907. 35–39.

107 (Megjegyzés - Popup)

például: a III-ik fejezet 7-es jegyzet a 8-as helyére iktatandó; a 8-as pedig a 12. § végéhez. A 10-es jegyzet hiányzik a MS-ből, viszont a kinyomott példányokban hibás helyen van. Igazi helye: 15. § első mondatánál. A Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményében levő két igen régi „Misne Tóra”-ban (*Kaufmann*, No. 77–78) a glosszák szintén széljegyzetként találhatóak, de könnyen megállapítható, hogy az egyes jegyzetek melyik szövegrészhez tartoznak.

108 (Megjegyzés - Popup)

Jelentése: a termésből való leválasztás, papi dézsma könyve. Itt: kompendium címe, s azt jelenti: mesterei tanításából kiválasztott anyag.

109 (Megjegyzés - Popup)

Kegyszer, amit a zsidó férfiak hétköznap reggelén az imához a fejre meg a karra – a szív közelébe – tesznek. Kis bőrtok ez, amelyben 4, az egyiptomi kivonulást érintő tórai szakasz van elhelyezve. V. ö.: II. Mózes, XIII. 9; 16; V. Moz. VII., 8; XI. 18.

110 (Megjegyzés - Popup)

Az előbb tárgyalt mű rövid kivonata.

111 (Megjegyzés - Popup)

I. Kohn Sámuel, Die hebr. Handschriften des ung. Nationalmuseums zu Budapest. Magazin für die Wissenschaft des Judenthums, IV. Berlin 1877. 93; Ugyanaz: A Magyar Nemzeti Múzeum héber kézíratai, Magyar Könyvszemle, Budapest 1877. 96–97.

112 (Megjegyzés - Popup)

I. I. A. *Benjamin* Ozar Ha-Sepharim. Thesaurus Librorum Hebraicorum, Wilna 1880. 535. No. 539.

113 (Megjegyzés - Popup)

I. id. mű, 90, jegyzet 3; Geschichte etc., 31.

114 (Megjegyzés - Popup)

Jelentése: sorok, kolumnák; itt: egy négyrészes törvénykódex címe.

115 (Megjegyzés - Popup)

Jelentése: ajtófélfá; átvitt értelemben: a zsidó lakások ajtófélfáin látható kegytárgy (V. ö. V. Mózes, XI. 20).

116 (Megjegyzés - Popup)

Azaz: szent szolgálatot végző; Áron főpap ivadékai.

117 (Megjegyzés - Popup)

I. Kecskeméti, id. mű, II. 49.

118 (Megjegyzés - Popup)

= *arba'ah. turim*; v. ö. II. Mózes, XXVIII. 17.

119 (Megjegyzés - Popup)

A körmendi középkori héber kódextöredék. Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw, Budapest 1947. 311. (A töredék fotokópiája is ott látható).

120 (Megjegyzés - Popup)

Jelentése: könyörgések.

121 (Megjegyzés - Popup)

A kohászati irodalomban régebben használatos „karbon” szó helyett.

122 (Megjegyzés - Popup)

A megnevezés Zsák Viktor egyetemi tanártól ered.

123 (Megjegyzés - Popup)

Zsák V.: Nyersvasgyártás, Miskolc 1953.

124 (Megjegyzés - Popup)

4–5 Dr. Romwalter Alfréd: Die Steine sprechen. Oedenburger Zeitung 57. évf. 1925. IX. 4.

Dr. Romwalter A.: Sopronban lelt ókori salakok és téglák. Soproni Szemle 1. évfolyam 1937. 3–4. sz.

125 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Vendl Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata. Soproni Szemle 1. évf. 1937. 3–4. sz.

126 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Romwalter A.: Sopronban lelt ókori salakok és téglák. Soproni Szemle 1. évfolyam 1937. 3–4. sz.

127 (Megjegyzés - Popup)

7–8 Prof. Dr. A. Romwalter: Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt- und La Tène Zeit in der Gemarkung von Sopron (Oedenburg). (Aus den Mitteilungen der berg- und hüttenmännischen Abteilungen an der Kgl. ung. Palatin Joseph – Universität für technische und Wirtschaft-Wissenschaften. Sopron. Ungarn. Band. X. 1938.)

Dr. Romwalter A.: A Hallstatt- La Tène kori vaskohászat Sopron környékén. Soproni Szemle 3. évf. 1939. 1–2. sz.

128 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Alphons Barb: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland. Wiener prähistorische Zeitschrift. 24. Jahrgang 1937. – 157.

129 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Alphons Barb: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland. Wiener prähistorische Zeitschrift. 24. Jahrgang 1937. – 157.

130 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Alphons Barb: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland. Wiener prähistorische Zeitschrift. 24. Jahrgang 1937. – 157.

131 (Megjegyzés - Popup)

7–8 Prof. Dr. A. Romwalter: Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt- und La Tène Zeit in der Gemarkung von Sopron (Oedenburg). (Aus den Mitteilungen der berg- und hüttenmännischen Abteilungen an der Kgl. ung. Palatin Joseph – Universität für technische und Wirtschaft-Wissenschaften. Sopron. Ungarn. Band. X. 1938.)

Dr. Romwalter A.: A Hallstatt- La Tène kori vaskohászat Sopron környékén. Soproni Szemle 3. évf. 1939. 1–2. sz.

132 (Megjegyzés - Popup)

E. F. Brückmann: „Magnalia De iin Locis Subterraneis oder unterirdische Schatzkammer aller Köhigreiche und Länder” című Braunschweigban 1723-ban megjelent műve 257. oldalán: „...Oedenburg, Sempronium, Stadt 8 Meilen von Wien hat in etlichen Weingebürgen viel von Natur rung gewachsene eiserne Kugeln...” és dr. Csatkai Endre közlése szerint E. F. Brückmann” Centuriae epistolarum” című Wolfenbüttel-ben 1734-ben megjelent munkájában is utal erre.

133 (Megjegyzés - Popup)

Dr. A. Barb idézett munkája 146–174.

134 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Romwalter A. 1. 6. sz. pontot 52–57.

135 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy.: Újabb adat a sopronkörnyéki őskori vaskohászatra. Soproni Szemle 1955. 1–2. füzet 136–137. 1956 őszén a másik két kohó is feltárássra került az elsőhöz hasonló eredménnyel.

136 (Megjegyzés - Popup)

a Nováki Gy.: Újabb adat a sopronkörnyéki őskori vaskohászatra. Soproni Szemle 1955. 1–2. füzet 136–137. 1956 őszén a másik két kohó is feltárássra került az elsőhöz hasonló eredménnyel.

137 (Megjegyzés - Popup)

A vizsgálatokat a Csepeli Vas- és Fémművek kémiai laboratóriumában végeztük el.

138 (Megjegyzés - Popup)

Radomir Pleiner: Vyroba zeleza ve slovanské huti a Zelechovic na Unikovsku. Rozpravy Ceskoslovanské Akademie Ved. Rocnik 65. Rada Sv. Sesit 6. 1955.

139 (Megjegyzés - Popup)

R. Pleiner: Vyzkum zelezárny na sidlisti Tuchlovice I. Archeologické rozhledy. 1955. 200–215.

140 (Megjegyzés - Popup)

A vizsgálatokat a Csepeli Vas- és Fémművek kémiai laboratóriumában végeztük el.

141 (Megjegyzés - Popup)

Leltári számuk 55. 198. 1–2.

142 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1905. 418.

143 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 4252, 10948. Burgenländische Heimatblätter 1 (1932) 78, 87 sz., stb.

144 (Megjegyzés - Popup)

Statisztikája a CIL (Corpus Inscriptionum Latinarum) szerint: Noricum 6, Dacia 3, Raetia 1, Dalmácia 1. Északitália 4, Délgallia 7, Gallia-Germania 11.

145 (Megjegyzés - Popup)

A. Holder, Alt-Celtischer Sprachschatz II, 1476 sk.

146 (Megjegyzés - Popup)

pl. CIL III 5439, 5499, 5504.

147 (Megjegyzés - Popup)

CIL III 4250, 5504.

148 (Megjegyzés - Popup)

A. v. Domaszewski, Die Religion des röm. Heeres (1895) 53, Toutain, Les cultes païens I, 270, Alföldi A., Századok 70 (1936) 6, A. D. Nock, The Cambridge Ancient History XII, 415. 1. i., E. Swoboda, Carnuntum (² 1953) 92 sk., V. ö. E. M. Stajerman, Vjesztnyk drevnej isztorii 1946, 3, 284.

149 (Megjegyzés - Popup)

Dobrovits A., Folia Arch. III–IV. (1942) 304, Barkóczy L., Brigetio (1951) 31, Fülep F., Intercisa I (Arch. Hung. 33, 1954) 220, v. ö. Brelich A., Lauerae Aquincenses I (1938) 45.

150 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 4243, 10940, 13428, 14355^{8, 9, 10}, W. Kubitschek, Römerfunde aus Eisenstadt (1924) 84, 22, sz.

151 (Megjegyzés - Popup)

Az egész felírt anyag áttekintése alapján azt kell mondanunk, hogy a bennszülöttek csak elenyésző kis számban vannak a Silvanus-oltárokon képviselve. E problémát külön tanulmányban szeretnénk tárgyalni.

152 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. legutóbb E. Swoboda, i. m. 92.

153 (Megjegyzés - Popup)

Brelich, i. h. 28 sk.

154 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 52 (1939) 108 sk.

155 (Megjegyzés - Popup)

B. Bónis É., Budapest régiségei 15 (1950) 350, v. ö. Nagy T., u. o. 13 (1943) 367 sk, aki az oltár lelőhelyén sem talált rómaikori nyomokat.

156 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy., Arch Ért. 79 (1952) 94.

157 (Megjegyzés - Popup)

Nagy T., Gp. Rég. 15 (1950) 50.

158 (Megjegyzés - Popup)

Nagy T., i. h. 90. – A topuskoi Silvanusoltárok (Siscia közelében) leletkörülményei is arra utalnak, hogy az összes oltárt szándékosan rejtették el egy halomban, v. ö. V. Hoffiller–B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien (1938) 230 sk.

159 (Megjegyzés - Popup)

Kuzsinszky B., Bp. Rég. I, 85, v. ö. Sz. Póczy K., u. o. 16 (1955) 82, 201. j.

160 (Megjegyzés - Popup)

B. Thomas E., Arch Ért. 79 (1952) 108, és 111, a szentélydulásokra vonatkozó további irodalommal, amihez v. ö. a 22. jegyzetben idézett munkát.

161 (Megjegyzés - Popup)

C. Praschniker, Arch. Ért. 51 (1938) 35.

162 (Megjegyzés - Popup)

E. Knögel, Bonner Jahrbücher 140–141 (1936) 59 sk, és az auktorhely-gyűjtemény idevágó részei, lásd u. o. Sachregister.

163 (Megjegyzés - Popup)

Nagy L., Pannonia Sacra 96–99 (Szent István-Emlékkönyv I, 1938). Legutóbb A. Barb, Burgenländische Heimatblätter 15 (1953) 97 sk.

164 (Megjegyzés - Popup)

A vázlatkönyv tanulmányozásáért és a fényképezés szíves engedélyéért a Storno-fivéreknek tartozom köszönettel.

165 (Megjegyzés - Popup)

1921, 109–113. A „Képmutogató” eredete. Tolnai Vilmos soproni üdülése közben húnyt el, jelenleg is a helybeli ev. temetőben alussza örök álmát.

166 (Megjegyzés - Popup)

Zeitschrift für Volkskunde. 1921, Studien über den Baenkelgesang.

167 (Megjegyzés - Popup)

Storno rajzán egy hárfás nő látszik.

168 (Megjegyzés - Popup)

A képmutogató. 177–185. lap.

169 (Megjegyzés - Popup)

Legújabbán Schmidt Leopold, bécsi néprajzos egyetemi tanár is foglalkozik a Moritatokkal birtokában megvan egy feketevárosi esetről szóló nyomtatvány. Burg. Heimatblaetter. 1951. 28–33. Probst: Eine Burgenländische Moritat.

170 (Megjegyzés - Popup)

Érthetetlen módon kétszer vették fel: 1810. január 11-én, majd 1813. október 13-án.

171 (Megjegyzés - Popup)

Michael Prätorius (1571–1621) neves német zenetudós és komponista. Leghíresebb zenetudományi munkája a „Syntagma musicum” (1614–20. 3 kötet). Ennek második kötetében a „Deorganographia”-ban bőven foglalkozik korának orgonaépítészetével és hangszereivel.

172 (Megjegyzés - Popup)

Rudolf Quoika: Die altösterreichische Orgel der Gotik, der Renaissance und des Barock: 42. 1. Bärenreiter–Verlag, Kassel. 1953.

173 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár, Gerichtsbuch 426. 1. (Házi: Sopron középkori egyháztörténete. 147. 1.)

174 (Megjegyzés - Popup)

Ennek az orgonának az elődje 1633-ban épült. (Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700-ig. „1633. In diesem jahr ist die orgel in der Georige khirche gemocht unt erhebt worden”). A XVI. sz. elején (1515) a szt. Mihály-templom orgonistája orgonált a nagyobb ünnepeken. Tehát már ekkor orgona szólt benne. (Házi: Oklevéltár II. 5. 242. 1.).

175 (Megjegyzés - Popup)

Nem ritkán bibliai jelenetekkel díszítették az orgonaszárnyakat: Így a Basel-i Münster gótikus orgonaszekrényének szárnyait nem kisebb művész, mint Hans Holbein festette ki. (Ernst Flade: Gottfried Silbermann 66. 1. Breitkopf und Härtel. Leipzig. 1952.) Ma is helyükön vannak többek között a Freising-i Dómorgona 1624-ből, a Pomssen-i pozitívnek a XVII. sz. elejéről származó kifestett szárnyai. Kívánatos volna, hogy a ma már egészen ritkaságszámba menő és egyedülálló, művészi látványt nyújtó orgonaszárnyakat a soproni orgona visszakapná, annál is inkább, mert az orgonaszekrényből visszakövetkeztetve egészen pontosan rekonstruálható a nagyságuk és alakjuk. Művészi szépségük mellett védik az orgonát a porosodás ellen.

176 (Megjegyzés - Popup)

Ebben vannak elhelyezve a sípszelepek és a sípokhoz vezető légcatornácskák. A szelláda felső lapján állnak a sípok.

177 (Megjegyzés - Popup)

A billentyűket a megfelelő sípszelepekkel összekötő mechanikus húzószervezet.

178 (Megjegyzés - Popup)

A nevezettek írásban foglaltak állást e kérdésben. Itt kell megemlítenem, hogy a külföldi orgonaépítészet az orgonamozgalom terén nagyszerű munkát végzett. Többek között eldöntötte a harcot a csuszkaláda és a kúpláda között. Művészi tapasztalatok után akusztikai mérések is bebizonyították a régiek által használt és ma újra épített csuszkaláda fölényét a kúplárával szemben.

179 (Megjegyzés - Popup)

E traktúra előnyeit természetesen csak a csuszkalárával való kapcsolatában élvezhetjük.